

Katedra: Katedra historie
Studijní program: Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Dějepis – český jazyk
(kombinace)

Obecná škola ve Velkých Hamrech 1875 – 1945

Basic School in Velké Hamry 1875 – 1945

Diplomová práce: č. 215 – FP– KHI–2010

Podpis:

Autor:
Blanka Pokorná

Adresa:
Na Vršku 10,
466 01, Jablonec nad Nisou

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Melanová
Konzultant: Mgr. Jan Kašpar

Počet

stran	obrázků	tabulek	příloh
137	13	2	6

V Liberci dne: 26. 07. 2010.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne: 26. 07. 2010.

Blanka Pokorná

Poděkování:

Děkuji všem, bez nichž bych svoji práci nikdy nedokončila.

Poděkování patří paní PhDr. Miloslavě Melanové za vedení této diplomové práce, za podmětné rady a cenné připomínky při jejím zpracování. Dále děkuji vždy ochotným pracovníkům Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou za pomoc při vyhledávání a výběru důležitých pramenů.

V neposlední řadě děkuji své rodině za psychickou podporu a povzbuzení při tvorbě mé práce.

Obecná škola ve Velkých Hamrech 1875 – 1945

Resumé

Diplomová práce (dále DP) se zabývá historií školství v Dolním Hamru (od 1914 Velké Hamry). DP podává celkový obraz života obecné školy a z části také celé obce od poloviny 19. století do konce druhé světové války. Konkrétně popisuje na základě prostudovaných pramenů a příslušné literatury stavbu a renovování školní budovy, zabývá se proměnami v učitelském sboru a sociální situací žactva. DP se věnuje také činnosti místní školní rady. V DP jsou zahrnuty soupisy učitelů a počty žáků, dále dobové fotografie ze školního prostředí a opisy významných listin.

Klíčová slova:

Školství, obecná škola, školní budova, učitelský sbor, místní školní rada, dobové fotografie

Basic School in Velké Hamry 1875 - 1945

Summary

The Diploma Thesis deals with the history of the educational system in Dolní Hamr (Velké Hamry since 1914). The thesis gives a general image of the life of the basic school and partly also the whole community from the half of the 19th century to the end of the Second World War. On the basis of the studied sources and relevant literature it describes concretely the construction and the renovation of the school building, it deals with the changes in the pedagogical board and the social situation of the pupils. The thesis devotes also to the activity of the School Board. In the thesis lists of teachers and numbers of pupils are included, then period pictures from the school setting and transcripts of significant documents.

Keywords:

educational system, basic school, school building, pedagogical board, School Board, period pictures

Die Grundschule in Velké Hamry 1875 - 1945

Zusammenfassung

Diese Diplomarbeit (im Weiteren nur DA) beschäftigt sich mit der Geschichte des Schulwesens in Dolní Hamr (ab 1914 Velké Hamry). Die DA vermittelt ein Gesamtbild über das Schulwesen und teils auch der ganzen Gemeinde ab Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ende des zweiten Weltkrieges. Im einzelnen Beschreibt sie auf Grundlage studierter Quellen und zugehöriger Literatur die Errichtung und Renovierung des Schulgebäudes; sie beschäftigt sich mit den Veränderungen im Lehrerkollegium und der sozialen Situation der Schülerschaft. Die DA widmet sich auch der Tätigkeit des örtlichen Schulrates. In der DA inbegriffen sind Lehrerverzeichnisse und die Schülerzahlen, des Weiteren auch zeitgenössische Fotografien aus der schulischen Umgebung sowie Abschriften bedeutender Urkunden.

Die Schlüsselwörter:

Das Schulwesen, die Grundschule, das Schulgebäude, das Lehrerkollegium, des örtlichen Schulrates, zeitgenössische Fotografien, die Urkunde, die Volksschule

Obsah:

PROHLÁŠENÍ.....	2
PODĚKOVÁNÍ:	4
RESUMÉ.....	5
SUMMARY	7
ZUSAMMENFASSUNG.....	7
ÚVOD.....	11
PRAMENY A LITERATURA	13
1. Vývoj školské soustavy	15
1.1. České země v době panovnického absolutismu	15
1.2. Revoluční rok 1848.....	16
1.3. Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku	18
1.4. Šedesátá léta 19. století	19
1.5. Leopold Hasner a Květnový zákon.....	20
1.6. Školství v Československu	22
2. V podhůří Jizerských hor	23
2.1. Velké Hamry	23
2.2. Krajina a zázemí obce	23
2.3. Územně správní příslušnost obce.....	24
2.4. Vývoj názvu obce	24
2.5. Počet obyvatel	24
2.6. Způsob obživy	26
2.6.1. Textilní průmysl.....	26
2.6.2. Sklářství	27
2.6.3. Zemědělství	28
2.6.4. Mlynářství	28
2.6.5. Cihlářství.....	29
3. Historie obce.....	30
3.1. Osídlování Jizerska	30
3.2. Počátky obce.....	30
3.3. Horní a Dolní Hamr	31
3.4. Svárovská stávka	31
3.4.1. Rozvoj obce v 19. století	34
3.4.2. Hasiči	35
3.4.3. Významné budovy	35
3.4.4. Sakrální stavby	36

3.5.	Válečná léta	37
3.6.	Protržení přehrady na Bílé Desné	40
3.7.	Návštěva císaře Karla.....	41
3.8.	Československo	41
3.9.	Velké Hamry za první republiky.....	42
3.9.1.	Obnovení hasičského sboru.....	43
3.9.2.	Doprava.....	43
3.9.3.	Nové obecní budovy	44
3.10.	Finanční potíže	44
3.11.	Politická situace.....	46
3.12.	Nové poměry	47
3.13.	Válečná léta	48
4.	Školní budova	51
4.1.	Na počátku nebylo nic, aneb boj o školní budovu	51
4.2.	Nová škola v Dolním Hamru.....	52
4.3.	Svítá na lepší časy.....	53
4.4.	Novostavba.....	55
4.5.	Zahrádka, kámen úrazu	56
4.6.	Dívčí měšťanka.....	57
4.7.	Národnostní obtíže	58
4.8.	Nová škola.....	59
4.8.1.	Požár	61
4.9.	Školní budova během německé okupace.....	62
5.	Učitelé.....	63
5.1.	Těžký úděl venkovského učitele	63
5.2.	Ředitel Václav O. Drahoňovský	64
5.2.1.	Spory s místní školní radou	65
5.3.	Rudolf Beran	65
5.4.	Platy učitelstva.....	67
5.5.	Adolf Dolenský „horlivý zastánce monarchie“.....	68
5.5.1.	At' žije Rakousko!	69
5.5.2.	Po vzniku československého státu	70
5.6.	Nová éra.....	71
5.6.1.	Rodičovské sdružení	71
5.7.	Neklidná doba růstu německého nacionalismu.....	72
5.8.	Obsazení Velkých Hamrů a válečná léta.....	73
6.	Žáci.....	75
6.1.	Počet dětí	75
6.2.	Okolí obce.....	77
6.3.	Dostupnost školy	77
6.4.	Školní docházka	78
6.5.	Chudoba	79
6.6.	Sociální péče o děti	80
6.6.1.	Hospodářská krize.....	82
6.7.	Problémy s chováním.....	83

7. Výuka	85
7.1. Výuka náboženství.....	85
7.2. Výuka ručních prací.....	89
7.3. Tělesná výchova	91
7.3.1. Vycházky.....	92
7.4. Výuka jazyků.....	93
7.5. Význam.....	95
8. Život školy	96
8.1. Škola jako společenská instituce.....	96
8.1.1. Hry a divadelní představení.....	96
8.1.2. Dynastické slavnosti	97
8.1.2.1. František Josef I.	98
8.1.3. Sláva vítězům	99
8.1.4. Nová republika	100
8.1.5. Německá okupace	102
8.2. Školní inspekce.....	103
8.3. Školní knihovna a pomůcky	104
8.3.1. Školní knihovna	104
8.3.2. Školní pomůcky	106
9. Místní školní rada	110
9.1. Systém školních rad	110
9.2. Místní školní rada ve Velkých Hamrech	111
9.2.1. Jeden starosta, dvě školní rady.....	112
9.2.2. Spory mezi školní radou a vedením školy	113
9.2.3. Nová éra aneb normalizace vztahů.....	114
9.3. Školníci	115
9.4. Československo	116
9.5. Oprava školy.....	118
ZÁVĚR.....	120
LITERATURA A PRAMENY	122

Seznam příloh:

PŘÍLOHY.....	127
Příloha č. 1 Přehled významných letopočtů týkajících se školy a obce 1864 - 1946	128
Příloha č. 2 Statistiky o počtu dětí na Obecné škole ve Velkých Hamrech 1875 - 1945	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 3 Seznam učitelů na Obecné škole ve Velkých Hamrech do roku 1945	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 4 Opis zřizovací listiny Obecné školy v Dolním Hamru	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 5. Lidová píseň zachycující svárovské události	Chyba! Záložka není definována.
Příloha č. 6 Dobové fotografie z prostředí Obecné školy ve Velkých Hamrech	Chyba! Záložka není definována.

Úvod

Psal se rok 1997, když jsem nastoupila na Základní školu ve Velkých Hamrech. Tenkrát mě pramálo zajímal původ budovy, její stáří či dokonce historie školství v obci. Když jsem se, ale po deseti letech, již při studiu na vysoké škole, dostala k tématu „*Obecná škola ve Velkých Hamrech 1875-1945*,“ začala jsem se přirozeně o celou záležitost zajímat mnohem intenzivněji. Ponořila jsem se o dvě století hlouběji a pomalu skládala střípky historie školství ve Velkých Hamrech.

To, že jsem zmíněnou školu sama navštěvovala a vyrostla v nedalekém okolí, byl samozřejmě jeden z důvodů, proč mě dané téma zaujalo a proč jsem se rozhodla z něho vytvořit diplomovou práci, ale pohnutek bylo více.

Každý, velkých osobností starší i mladší historie nevyjímaje, procházel na počátku své cesty za vzděláním právě obecnou (či nověji základní) školou. Na těchto často drobných vzdělávacích institucích se mladý člověk většinou poprvé seznamoval s učivem a vědomostmi, které mu pomohou orientovat se v dalším studiu a snad i životě.

Vytvoření pevných základů je stěžejní pro každou architektonickou stavbu, nejinak je tomu i při budování vztahu žáka k výuce a škole samotné. A právě paní učitelé a paní učitelky na obecných školách tyto základy stavěli, rozvíjeli zájem, objevovali talent a schopnosti svých žáků. A do značné míry na nich tak závisel další osud jejich svěřenců. Proto i když se z žáka stal, středoškolský a následně vysokoškolský student, jen málokdy zapomněl na své původní „působistiště.“

O hluboké stopě, kterou v nás nástup a první školní léta zanechají, svědčí i fakt, že valná část z nás si v mysli podrží například jméno své první paní učitelky nebo pana učitele a po delším vzpomínání si vybavíme až pozoruhodné množství oněch „nepodstatných“ detailů ze školních lavic. I když pro nás tyto informace mají zpravidla jen nepatrnou faktickou hodnotu a jisto jistě bychom na jejich místo rádi soustředili mnohem podstatnější vědomosti, jen málokdy je dokážeme z paměti vytěsnit. Tento fakt jsem si ověřila, když mi i moje šestaosmdesátiletá babička bez zaváhání sdělila jméno svého prvního pana učitele.

Je pravdou, že každá z obecných škol si zachovávala svá specifika daná polohou, převažující národností, velikostí a množstvím dalších vlivů. Mnou sledovaná obecná škola ve Velkých Hamrech si dokázala po celou dobu existence uchovat svůj ryze český charakter, byť se nacházela v pohraničí a byla sevřena převážně německy osídleným okolím. Navzdory těmto regionálním specifikům a odlišnostem je obraz obecné školy ve

Velkých Hamrech do jisté míry obrazem fungování škol obecně. Proto se domnívám, že tato práce představuje zajímavé téma určené nejenom těm, kteří podobně jako já hamrovskou školu navštěvovali, ale může být přínosem všem, kteří by se chtěli blíže seznámit s fungováním obecných škol 19. a 20. století.

Co se týká samotné struktury práce, nejprve bych chtěla stručně zmapovat historii rakouského a následně československého školství, zdůraznit významné zákony a vyhlášky, jež určovaly jeho podobu. Poté již nasměřuji text do oblasti Jizerských hor. Pokusím se upozornit na specifika tohoto horského kraje, na jeho obyvatele a na těžkosti, s nimiž se museli potýkat. Dostanu se k počátkům vzniku a osídlení obce Velké Hamry a konečně k prvopočátkům zdejšího vzdělávání a školní výuce. Budu chronologicky postupovat od prvních zaznamenaných pedagogických počínů, až k plně konsolidované školní výuce.

Hodlám sledovat nárůst počtu dětí i jejich pedagogů, osudy školní budovy, průběh výuky, pořádání oslav, charitativních sbírek a dalšího školního života. Bez povšimnutí nezůstane ani školní knihovna a vybavení kabinetu. Zaměřím se také na fungování místní školní rady a její součinnost se zdejší školou.

Prameny a literatura

Cílem mé práce bylo co nejpodrobněji popsat historii a vývoj obecného školství ve Velkých Hamrech od „jeho počátku“ respektive od dochovaných záznamů tj. zhruba od druhé poloviny 19. století, až do konce druhé světové války.

Fond týkající se obce Velké Hamry a historie jejího školství se nachází ve Státním archívu Jablonec nad Nisou. Fond obce Velké Hamry uspořádal v říjnu 1973 František Padrta a následně ho reinventarizoval v únoru až květnu Jakub Feige. Pomůcku zhodnotil a úvod dokončil v červnu – září 2004 Jan Kašpar. Fond obsahuje písemné záznamy vzniklé po roce 1850, přičemž nejbohatší záznamy jsou k dispozici pro období 1. republiky. Řada úředních knih a spisů obce se však nedochovala a fond obsahuje pouze zlomek písemné agendy. Veškeré pramenné materiály, které jsem využila, jsou obsaženy ve fondech obecné školy, místní školní rady a obce Velké Hamry.

S ohledem na cíl mé práce byly pro mé bádání stěžejní *tři česky psané kroniky* Obecné školy ve Velkých Hamrech (Dolním Hamru). První z nich, psaná Antonínem Morávkem a následně V. O. Drahoňovským, vznikla roku 1880. Zpětně se však vrací do let 1875-6. Mapuje dále historii školy a zčásti i obce, až do roku 1890.

Kronika druhá je rozdělena na dva díly, přičemž každý díl má dvě části. Je psána až od roku 1910, ale opět se ohlíží zpět. Ve svém prvním oddílu, popisuje jednak samotné počátky školství v obci, čímž částečně kopíruje kroniku předchozí, a jednak se vrací k „mezeře“, jež není v původním znění dochována, čili k létům 1890-1910. Autorem této části je ředitel školy Adolf Dolenský. Druhý díl pak začíná rokem 1909 a pokračuje až do konce školního roku 1938. Poslední kronika, kterou jsem se zabývala, je psána od roku 1938 a končí rokem 1955, jejím autorem je ředitel Petr Nesvadba. Tato kronika popisuje i činnost školy během německé okupace, protože provoz české školy zůstal nepřerušen.

Krom těchto školních kronik jsem se také zabývala *Protokoly místní školní rady* v Dolním Hamru a následně ve spojených Velkých Hamrech. K dispozici jsou Protokoly z let 1877 až 1896, tyto záznamy obsahují záznamy schůzí místní školní rady. Dále jsou k dispozici jednací protokoly z let 1883 – 1905, tyto záznamy mají podobu krátkých reflexivních poznámek k činnosti rady. Činnost místní školní rady je zachycena i ve *Spisech týkajících se místní školní rady*, zachycují činnost rady mezi léty 1920 až 1929 a zabývají se výhradně opravami místní školní budovy a jednáním s architekty. Najdeme zde i rysy a návrhy na podobu nové školní budovy, průběh architektonické soutěže o nejlepší projekt i stížnosti neúspěšných architektů na údajnou nespravedlnost ve výběrovém řízení.

Dalším pramenem, který se vztahuje k Obecné škole v Dolním Hamru, jsou *Spisy týkající se stavby školy*. V časovém rozmezí 1927-1928 zachycují obtíže, spojené se snahou vybudovat v Dolním Hamru novou školní budovu. Korespondence místní školní rady s ředitelstvem školy a okresní školní radou. Ke školní budově se vztahuje i útlý spisek nazvaný *Stavba školy po požáru*,

který popisuje stavební úpravy na budově po požáru v roce 1936, ve složce jsou i spisy obsahující záznamy o vyšetřování výše zmíněného požáru. Dále jsem využila záznamy o nezaměstnanosti a finanční situaci v obci v době hospodářské krize, obsažené v útlém svazku dokumentů fondu AO (archív obce) Velké Hamry.

K historii obce mi nejlépe posloužila Obecní kronika obce Velké Hamry. Její originál je uložen na Městském úřadě ve Velkých Hamrech, v jabloneckém okresním archivu je k dispozici dobře čitelná fotokopie. Krom těchto, výše zmíněných pramenů, jsem využila také inventář, zpracovaný jabloneckým archivem, Archiv obce Velké Hamry, který přináší některé shrnující údaje o obci i škole.

Co se týká literatury vydané, mohla jsem čerpat pouze z knih věnujících se školství obecně, protože tématu obecná škola ve Velkých Hamrech se žádný autor přímo nevěnoval. V tomto směru mi přínosem bylo dílo Váňové, Rýdla a Valenty *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV*. Velmi hodnotná je také práce Jana Šafránka *Školy české, Obraz jejich vývoje a osudů*. Informace jsem čerpala rovněž z monografie Otakara Kádnera, pojednávající o vývoji školské soustavy. Pracovala jsem i s knihou *Radostné dětství?: dítě v Čechách devatenáctého století* od Mileny Lenderové a Karla Rýdla. Dále mi při obecném popisu zemské školské soustavy velmi pomohla práce manželů Kasperových – *Dějiny pedagogiky* a v neposlední řadě práce Kopáče a Riedla - *Materiály ke studiu dějin pedagogiky*.

Ani k dějinám Velkých Hamrů nevznikla nějaká úplnější práce, několik článků zabývajících se historií Velkých Hamrů sice vydala Libuše Drvotová v místních *Hamrovských listech*, nejedná se však o dílo profesionálního historika. Okrajově se historie obce Velké Hamry dotkl také Jaroslav Rýdl ve své *Historii Tanvaldska*. Nejucelenější záznamy o obci tak přináší výše zmíněná kronika. O Velkých Hamrech se zmiňuje také Antonín Profous ve své publikaci *Místní jména v Čechách – jejich vznik, původní význam a změny*, kde můžeme zjistit původ pojmenování obce. Informace o vývoji počtu obyvatel nalezneme v *Tereziánském katastru* vydaném archivní správou ministerstva vnitra v roce 1964 a *Berní rule* Boleslavského kraje. Vzhledem k textilní tradici zdejšího kraje jsem ve své diplomové práci použila díla Jaroslava Jozy *Z minulosti textilního průmyslu v Libereckém kraji* a Zdeňka Šolle *Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině XIX. století*. S tím související historii Svárovské stávky jsem popsala za pomoci prací Jana Beránka a Marie Karausové.

V každé z devíti následujících kapitol jsem se snažila užívat co nejpestřejší zdroje a kombinace pramenů. Vycházet jak z místních záznamů, tak obecných publikací. Tento záměr se mi pak povětšinou také zdařil. Stěžejním pramenem mi samozřejmě byly výše zmíněné kroniky a protokoly místní školní rady, ale vždy jsem se snažila nastínit také širší obecnou souvislost.

Kompletní seznam pramenů a vydané literatury je uveden v závěru práce.

1. Vývoj školské soustavy

1.1. České země v době panovnického absolutismu

Od poloviny 16. století byla střední Evropa doménou Habsburků. Ambiciózním panovníkům rodu se postupně podařilo spojit různorodé země monarchie v pevný celek, který přežil čtyři století. Katoličtí a konzervativní panovníci starobylé dynastie drželi své obyvatelstvo v důsledné poslušnosti a oddanosti. A tak řada reforem a inovací přicházela do Rakouska s menším či větším zpožděním.

Toto konstatování nemění však nic na faktu, že rakouské školství dosahovalo v evropském měřítku vysoké úrovně. Státem organizovaná alfabetizace obyvatelstva je spojena s osvěcenými panovníky Marií Terezií a Josefem II. Marie Terezie jmenovala generálním ředitelem školství odborníka a reformátora Jana Ignáce Felbigera. Výsledkem jeho snahy byl *Všeobecný školní řád pro německé normální a triviální školy v dědičných zemích*, z 6. prosince 1774. Právě podle tohoto dokumentu, známého jako „Schulpatent“, začala probíhat reforma rakouského školství.

Na základě Schulpatentu, který vešel v platnost 1. ledna 1775, byla zavedena povinná školní docházka pro veškeré děti od šestého do dvanáctého roku, žijící v rakouské monarchii. Všeobecný školní řád ovlivnil většinu oblastí školního života, předepisoval učebnice, zabýval se školní kázní, vyučovacími metodami i organizací školního dne a roku. „*Význam Schulpatentu pro šíření gramotnosti je nezpochybnitelný, zdůrazněme však aspekt, který se obvykle neuvádí: umožnil, aby se v druhé etapě dětství neodvolatelně a s definitivní platností prosadilo vzdělání.*“¹

Do dějin školství v Čechách se výrazně zapsal Ferdinand Kindermann, který prosazoval pragmatický způsob vzdělání tzv. výchova k industrii. Od roku 1779 byly na jeho popud zřizovány industriální kurzy, při školách dílny, zahrady a pole. Učit se mělo podle metodické Felbigerovy příručky tzv. Methodenbuchu, který byl však do češtiny přeložen až v roce 1824. Na základě Felbigerovy reformy tak vznikaly nové triviální školy po všech městech a obcích. „*Musela (škola) být zřízena všude tam, kde v obvodu půl hodiny chůze bylo napočítáno 90 až 100 dětí příslušného věku.*“²

Krom povinné školní docházky, musely děti (chlapci do 18 let, dívky do 15 let) navštěvovat nedělní školu, jinak nebylo možné získat výuční list.

Tereziánské potažmo Josefínské reformy vzbudily samozřejmě i odpor a nevoli, jak některých obyvatel, tak politiků, ale zůstaly ve školství nadlouho nejvýraznějšími počiny. Válečný stav s Francií odsunul školství z výsluní pozornosti. Závažnější změna, bohužel ne však k lepšímu,

¹ Lenderová, M., Rýdl, K., *Radostné dětství?*, Praha 2006, s. 172. (dále: Lenderová, Rýdl, *Radostné dětství?*)

² Lenderová, Rýdl, *Radostné dětství?*, s. 174.

proběhla na počátku 19. století, kdy byl roku 1805 vydán nový Všeobecný školský zákon. Změny se týkaly především organizace vyučování. „Triviální škola neměla učit děti přemýšlet, ale vychovávat je v srdečně dobré, povolné a zdatné lidi. Děti si měly osvojovat pouze znalosti, které císař uznal za užitečné pro příslušníky jejich stavu, měly získat správnou představu o životě, naučit se respektovat víru a světské ctnosti: pořádek, píli, štedrost, poslušnost, čistotu, stud a loajalitu vůči vrchnosti.“³

Memorování, poučky, strohá kázeň, důraz na náboženství a mravní výchovu, to byl smutný obraz rakouských triviálních škol. Ani úroveň venkovských učitelů nebyla nikterak vysoká. „Přes odpor učitelů zůstaly zachovány termíny závěrečných veřejných zkoušek. Zkoušení školních dětí bylo součástí biskupské vizitace farního obvodu: biskup je vyzkoušel nejen z náboženství, ale i z literárních předmětů. Není divu, že po celý rok se učitel snažil děti naučit jen to, co bylo předmětem zkoušek, vždyť podle jejich výsledku byl hodnocen svými nadřízenými.“⁴

1.2. Revoluční rok 1848

Tento neutěšený stav trval až do sklonku 40. let. Revoluční rok 1848 se nevyhnul ani střední Evropě. Obyvatelstvo rakouské monarchie se nadechlo a vychrlilo své požadavky. Jak v hlavním městě soustátí, tak i v Praze se do ulic vydávaly zástupy volající po svobodě slova, tisku i vyučování.

Zastaralé a zkostnatělé školské instituce se doposud bránily jakýmkoli výraznějším změnám a brzdily přirozený a zdravý vývoj školství. „... dosavadní studijní dvorská komise není na výši doby, nerozumí potřebám nového věku a pro přílišnou úzkostlivost a nerozhodnost přehlíží moc a sílu nových směrů ve světě vědeckém a pospolitém.“⁵

Hlavní snaha tak směřovala k zřízení nového školského útvaru, který by lépe a pružněji vstřebával nové trendy. Podle císařského rozhodnutí ze dne 23. března 1848, bylo zřízeno ministerstvo veřejného vyučování. Tento krok vzbudil nemalé naděje a očekávání. Do čela nové instituce byl prozatím dosazen Franz von Pillersdorf, ale již 27. března se prvním ministrem veřejného vyučování stal, poté co toto místo odmítl František Palacký, Franz von Sommarug. Sommarug platil za člověka rozhodného a aktivního, proto se očekávalo, že provede tolik potřebné kroky vedoucí k oživení školství. Ostatně již při své inaugurační řeči prohlásil, že změny se nevyhnou všem oblastem národního vzdělávání. „Základnou naší snahy bude svoboda vyučovací i svoboda učení se, ničím neomezovaná, než konstitučními zákony.“⁶

³ Hroch, Miroslav, Na prahu národní existence. Touha a skutečnost., Praha 1999, s. 100.

⁴ Lenderová, Rýdl, Radostné dětství?, s. 1.

⁵ Šafránek, Jan, Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů., II. svazek 1848 – 1913, Praha 1918, s. 5.
(dále: Šafránek, Školy české)

⁶ Šafránek, Školy české, s. 7.

Změny vskutku přišly. Ministerstvo kultu a vyučování, jak se krátce po svém vzniku přejmenovalo, významně upravilo organizaci veřejného vyučování, se zřetelem na potřeby a specifika jednotlivých národů monarchie. Zrušení cenzury dovolilo otevřít zakázané spisy a knihy a zpřístupnit je všem čtenářům. Samozřejmě i po tomto vstřícném kroku zůstala některá díla zakázána, ale pozitivní trend byl nastaven. Školské záležitosti, které dříve spadaly do kompetencí dvorské komise, převzal zemský správce, který z pověření ministerstva vykonával potřebná rozhodnutí.

A tak se i české školství, které bylo dlouhou dobu v silné latenci, probíralo k životu. Když byl 8. dubna 1848 schválen tzv. kabinetní list, uznávající rovnost českého a německého jazyka, byla cesta k dosažení kompletního vzdělání v rodném jazyce volná.

Sommarug věnoval pozornost také školám obecným. Přistoupil nejprve k reorganizaci těch vídeňských, přičemž za zmínku stojí, že tak učinil podle pražského vzoru. *„Magistrát měl spravovati městský školní fond, případný schodek uhrazovati bylo z obecních důchodů. Učitelům povoleno ročně 400 – 500 zl. Služného, pomocníkům 100 – 150 zl., zcela podle pražského platu.“*⁷

Příznivý směr ministerstva kultu a vyučování i celého Pillersdorfova kabinetu byl však zničen, jeho odvoláním v červenci 1848. Bez odkazu však Sommarungova práce nezůstala. *Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku* byl připraven pro další generace a čekal na uvedení do praxe. Sommarugův nástupce Arnošt z Feuchtersleben se postaral o uveřejnění Nástinu.

Problém však nadále představovala skutečnost, že zavádět nějaká obecná opatření pro tak různorodý státní útvar, jakým monarchie byla, zůstávalo v podstatě nemožné. Potřeby jednotlivých zemí se natolik odlišovaly, že vyžadovaly individuální přístup. Nejúčinnějším se tak jevil přesunout hlavní zodpovědnost za rozvoj školství na zemské a popřípadě krajské úřady.

Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku tak nepředstavoval konkrétní program ozdravení školské soustavy, ale spíše souhrn všeobecných zásad pro školy obecné, střední a vysoké. Já se vzhledem k tématu své práce nadále zaměřím pouze na některé články týkající se právě škol obecných. K národním školám se vztahovalo přes dvacet bodů, uvedu pouze některé a v poněkud zkrácené podobě. Plné znění můžeme vyčíst u Jana Šafránka v díle *Školy české*. Obraz jejich vývoje a osudů.

⁷ Šafránek, *Školy české*, s. 12.

1.3. Nástin základních zásad pro veřejné vyučování v Rakousku

Podstatným bodem, bylo, že vyučování na národních školách bylo bezplatné a stalo se tudíž dostupné i nemajetným občanům. Zákon přímo stanovil, že na venkovských školách nebude vybíráno školné, ale jak později uvedu, obec si často při nedostatku financí vypomáhala právě vybíráním poplatků od majetnějších rodin či tzv. přespolních dětí.

Správa a starost o obecnou školu byla zcela v kompetenci obce. Obec musela zajistit prostředky pro její fungování i platy a zázemí učitelů. O tom, že to nebyl snadný úkol, svědčí neustálé stížnosti na nevyhovující stav školní budovy a nuzné přežívání učitelů, jak se často ze záznamů obce Velké Hamry dozvídáme.

Další směrnice hovořily o vyučovacích předmětech. Mělo se vyučovat náboženství, klasické trivium tedy čtení, psaní a počty. Nechyběl přírodopis, vlastivěda, praktické předměty, zpěv a tělesná výchova. Veškerá výuka probíhala v mateřském jazyce, což samozřejmě vedlo k podpoře národní identity.

Povinnost navštěvovat školní budovu zůstávala zakotvena mezi 6. a 12. rokem života. Aby mohl být tento požadavek bezezbytku naplněn, musel existovat také odpovídající počet obecných škol. Zákon proto stanovil, aby byla v každé obci, která dosáhne v pětiletém průměru počtu alespoň 60 dětí ve školním věku, zřízena samostatná škola. Školy v tomto smyslu také poměrně ochotně vznikaly, ale jak se ukázalo, udržet je v chodu bylo často nesmírně obtížné a řada obcí nenacházela ve svém skromném rozpočtu dostatek prostředků pro jejich provoz.

Nástin myslel i na vzdělávání učitelů. V každém hlavním městě se měl otevřít učitelský ústav. A pouze po jeho absolvování a získání učitelské způsobilosti se mohl nový pedagog plně zapojit do vyučování. Učitel byl před přijetím na novou školu „prověřen“ školským inspektorem⁸ i představiteli obce. Po nástupu na své první působiště absolvoval nejprve tříletou zkušební dobu. Tento systém měl zaručit, že děti nepřípadnou do rukou neprofesionálům a učitelům bez dostatečného pedagogického vzdělávání, jak se tomu ostatně především na vesnických školách často dělo.

⁸ Školský inspektor v každém kraji

1.4. Šedesátá léta 19. století

Radikální zásah do organizace elementárního školství však přinesl až přelom šedesátých a sedmdesátých let 19. století.

Pád bachovského absolutismu a vydání Říjnového diplomu, zapůsobilo na naše země jako živá voda. Došlo k rozkvětu politického, hospodářského i kulturního života. Ve velkém množství vznikaly nové české spolky, posilující národní vědomí. Stejně tak se koncipovaly i tzv. učitelské jednoty (Budeč, Komenský), „které usilovaly zejména o povznesení národního uvědomění učitelstva a o zvýšení jeho pedagogického vzdělání a staly se významnými středisky pedagogického ruchu.“⁹

Prostřednictvím Říjnového diplomu bylo zrušeno ministerstvo kultu a vyučování, pouze jako poradní orgán byla zřízena tzv. vyučovací rada, složená z pedagogických odborníků.¹⁰

Rada sama však byla spíše zklamáním, i když jejím hlavním cílem bylo sledovat národní specifika, uchýlovala se, především pod vlivem rakouských zástupců, k centralistickým zásahům. A tak požadavek, aby se školství stalo výhradně věcí zemskou, nebyl stále zcela naplněn. Celá šedesátá léta se pak nesou ve znamení snah tento nedostatek odstranit. V Praze byla zřízena školská komise. Ta se snažila zlepšit stávající situaci v domácím školství.¹¹

Na nedostatek práce si rozhodně nově vzniklá instituce stěžovat nemohla. Bylo nutné zvýšit počet kvalifikovaných pedagogů, stejně jako celé školství finančně zabezpečit. Komise se tak krom vzdělávání a odměňování učitelů zabývala i rozvojem a zřizováním nových škol i způsobem vyučování jako takovým.

Dne 18. ledna 1866 vešel v platnost zákon o rovném právu českého a německého jazyka. Tento zákon byl jednoznačným úspěchem české školské politiky, i když jeho uznání nebylo, pro velký odpor německých politiků, snadné. Němci zákon chápali jako svoji porážku. Němci vůbec těžce nesli, že se náhle proti nim stavěl ambiciózní a sebevědomý národ. Za staletí soužití si zvykli na Čechy pohlížet s jakousi shovívavou blahosklonností, jakou si dovolí projevovat pouze ten, který je tak silně přesvědčený o své nadřazenosti a zároveň nepatrnosti toho druhého. Nyní však bylo vše jiné. A Němci se začali o své výsostní postavení, otevřeně obávat.

Národní boj byl umocněn hromadným zakládáním „ochranných“ spolků na obou stranách. Tento trend se projevil i v oblasti školství. Na německé straně vznikl tzv. Německý školský spolek a na straně české Ústřední matice školská v Čechách.

⁹ Váňová, R., Rýdl, K., Valenta, J., Výchova a vzdělání v českých dějinách IV., Praha 1992, s. 7.
(dále: Vých. a vzděl. v čes. děj.)

¹⁰ z Čechů v radě zasedal Karel Vinařický

¹¹ Šafránek, Školy české, s. 180-189.

1.5. Leopold Hasner a Květnový zákon

K zásadním změnám v českém školství došlo právě v druhé polovině 60 let. Již prosincová ústava z roku 1867 formulovala školní zásady. „Článek 17 ústavního zákona č. 142 prohlašoval vědu a vědecké učení za svobodné a zaručoval všem způsobilým občanům právo zřizovat školy a výchovné ústavy a vyučovat na nich. Zásadní význam pro další vývoj školství mělo prohlášení, že státu náleží v příčině veškerého vyučování a vychovatelství právo nejvyššího řízení a dozorství.“¹²

Vrchní řízení a dozor státu nad školstvím a výchovou definitivně potvrdil zákon z 25. května 1868. A veřejné školy byly zpřístupněny všem dětem bez rozdílu náboženského vyznání. Zákon zavedl i zemské, okresní a místní školní rady. Vrcholem se však stal zákon ministra kultury a vyučování Leopolda Hasnera, Adolfa Beera a právníka Antonína Glasera. A ač měli k zákonu řadu výhrad jak klerici, tak zástupci jednotlivých zemí, byl schválen a to dokonce v rekordním čase. V Kádnerově knize Vývoj a dnešní soustava školství se dočteme: *není snad dokladu v dějinách říšského zákonodárství rakouského, aby osnova tak důležitá byla projednávána v době tak krátké.*¹³

Hasnerův zákon měl v sobě i řadu třecích ploch, které spustily řadu protestů po celé říši. Také v Českých zemích zpočátku budil odpor. Čechové protestovali proti omezení školské samosprávy. Řada obcí také nelibě nesla povinnost školy finančně zabezpečit, k čemuž ji zákon zavazoval. „Brojilo se také proti státnímu dozoru a v okresních školních dozorcích nespátkovali namnoze muže, kteří pedagogickým taktem a didaktickou vyspělostí vynikali a o zlepšení stavu škol, o zdokonalení metod vyučovacích, o zvelebení docházky školní se starali do úpadu, nýbrž viděli v nich státní pochopy a služebníky okresních hejtmanů.“¹⁴

Tyto výhrady vedly k přerušení veškeré spolupráce se státními školskými úřady. Češi se také odmítali účastnit voleb do místních a okresních školních rad. I někteří učitelé odmítali za takovýchto podmínek vyučovat. Pasivní odmítání však Čechům k užítku nebylo. Svým bojkotem se připravovali o dotace ze zemské kasy a jediní, kdo z jejich nečinnosti prosperovali, byli Němci, kterým připadla většina financí. Rivalita mezi oběma národy a neoblomnost říšské vlády dělat v novém zákoně ústupky, tak nakonec vedla k obratu Čechů a podřízení se novým standardům.

Květnový zákon, jak je dokument také nazýván, vstoupil v platnost 14. května 1869. Pro učitele byly zřízeny učitelské ústavy s maturitou. Vyučování na těchto ústavech bylo bezplatné. Po dvouleté praxi skládal učitel zkoušku způsobilosti. Zákon se snažil zlepšit vyučovací podmínky pro děti. Omezil počet žáků v jedné třídě na 80 a právě na daný počet dětí připadal jeden učitel – celkový počet učitelů na škole je pak výsledkem zmíněného poměru.¹⁵

¹² Vých. a vzděl. v čes. děj., s. 7.

¹³ Vých. a vzděl. v čes. děj., s. 10.

¹⁴ Šafránek, Školy české, s. 236.

¹⁵ Šafránek, Školy české, s. 235.

Zákon uvedl do života školu obecnou a měšťanskou, prodloužil povinnou školní docházku na osm let a významně rozšířil i samotný obsah vzdělání. „*V kterém jazyku má se vyučovati a zdali má se učiti některému jinému jazyku vlasteneckému. rozhodne v mezích zákona školní úřad zemský, slyšev ty, kteří na školu náklad vedou.*“¹⁶

Došlo také k definitivní odluce školství od církve. Církev nadále řídila pouze vyučování náboženství, na ostatní předměty vliv neměla. „*Nejvyšší správa svěřena ministerstvu vyučování. V každé zemi pak zřízena a) zemská školní rada, jako nejvyšší zemský úřad, b) okresní školní rada pro každý okres, a c) místní školní rada pro každou školní obec.*“¹⁷

Hasnerův zákon, ač jeho prosazování neprobíhalo vůbec hladce a bez potíží, zaznamenal úspěch a obecně vedl k pokroku a zvyšování úrovně školství v rakouských zemích. O přínosu a důležitosti Hasnerova zákona svědčí i fakt, že přetrvával i rozpad monarchie. Podle jeho zásad se vyučovalo až do roku 1922 i v nástupnickém Československu. Navíc i po vydání tzv. Malého školského zákona, některé principy z roku 1869 přežily.

Hasnerův zákon byl v roce 1883 zčásti upraven tzv. školskou novelou. Tato novela vyšla z části vstřícně požadavkům církve, došlo totiž k omezení vyučování přírodovědných předmětů. Bylo dokonce možné, aby rodiče požádali o omezení docházky svých dětí na tyto předměty. Tato novela byla zrušena až již zmíněným Malým školským zákonem.¹⁸

Krom centrálních zákonů a obecních nařízení vycházelo i velké množství vyhlášek, které se zpravidla soustřeďovaly na konkrétní problémy při správě a vedení školy. Upravovaly jednotnou podobu vysvědčení a úředních záznamů, nařizovaly vést seznamy učebnic a školních pomůcek. Nařízení, ze dne 22. listopadu 1885 se například týkalo způsobu klasifikace žáků na školách obecných. „*V úředních spisech na obyčejných školách obecných a na školách měšťanských označováno budiž mravné chování žáků slovy: choval se velmi mravně, mravně, nedosti mravně, nehodně. Prospěch žáků slovy: prospěl velmi dobře, dobře, dostatečně, sotva dostatečně, nedostatečně. A pilnost slovy: učil se velmi pilně, pilně, nejednotně, málo. Zároveň se podotýká, co vlastně samo se rozumí, že na vysvědčeních, v katalogách, vůbec ve všech spisech úředních na školách obecných užíváno býti má v příčině jednotlivých předmětů učebních výhradně pojmenování ustanovených zákonem ze dne 2. května 1883 č. 53 z. ř.*“¹⁹

¹⁶ KOPÁČ, J., RIEDL, M.: Materiály ke studiu dějin pedagogiky. Praha: SPN 1967, s. 7.

¹⁷ Šafránek, Školy české, s. 232.

¹⁸ Kádner, Otakar: Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první, Praha 1929, s. 423.

¹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 21 -22.

1.6. Školství v Československu

Na sklonku roku 1918 se zhroutila rakouská monarchie a došlo tak ke vzniku nových nástupnických států. Mladé Československo se svým demokratickým zřízením rázně distancovalo od monarchistické koncepce státu. Přesto odluka neproběhla tak radikálně, jak by se předpokládalo. Staré návyky přetrvávaly, a tak ani ve školství se změny přes noc neudály. Principy z Hasnerova zákona přetrvávaly nadále v koncepci československých škol. Byť byl zákon ve své době velmi pokrokový, po padesáti letech již samozřejmě nesplňoval požadavky moderního školství. Kritizovala se především špatná průchodnost mezi jednotlivými typy škol. A zatímco nové trendy hlavně z anglosaských zemí kladly důraz na individualitu a rozvoj žáka, na československých školách ke změnám nedocházelo.

Pokusy o reformy byly pouze ojedinělé a nekoordinované. Klid ve školství navíc nadále čerily národnostní rozpory. V dubnu 1919 byl přijat tzv. menšinový školský zákon, bohužel bez podpory německých poslanců. Tento zákon měl zaručit, že každá národní menšina se může vzdělávat v mateřském jazyce. Ve svém důsledku však zákon situaci spíše vyostřil, neboť na jeho základě docházelo k zakládání především českých škol v oblastech, kde převažovalo německé obyvatelstvo, a Češi zde tvořili menšinu. České i německé školy pak byly národnostním útočištěm a také místem růstu nacionalismu.²⁰

Jediným zákonem, který se tak výrazněji zapsal do prvorepublikového školství, byl již několikrát zmíněný tzv. malý školský zákon z roku 1922. Na jeho základě byly zavedeny nové předměty, povinná náboženská výuka zůstala nadále zachována. Ke zkvalitnění vyučování pomohlo také omezení počtu žáků ve třídě na 60.

Třicátá léta se nesou ve znamení stabilizace dosavadní školské struktury. Zvyšoval se počet škol i dětí, jež školu pravidelně navštěvovaly, zvyšovala se odbornost a vzdělání učitelů. Příznivý vývoj byl zastaven až v roce 1939, kdy vznikl na území Českých zemí Protektorát Čechy a Morava. Během německé okupace české školství samozřejmě stagnovalo. České vysoké školství bylo potlačeno úplně, střední a měšťanské školy značně zredukovány a stejně tak řada obecných škol se stala německými. Na příznivý předválečný vývoj mohlo Československo navázat až po skončení druhé světové války. V roce 1946 byly založeny pedagogické fakulty při univerzitách v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě. Po vítězství KSČ ve volbách v roce 1946 byl vydán nový Školský zákon o jednotné škole. Tento zákon formuloval zásady školní výchovy v duchu socialismu, ale to již je zcela jiná kapitola v dějinách českého školství.

²⁰ Kasper T. – Kasperová D., Dějiny pedagogiky. Praha 2008, s. 135.

2. V podhůří Jizerských hor

2.1. Velké Hamry

Město Velké Hamry se rozkládá v severních Čechách, v podhůří Jizerských hor. Leží zhruba pětaticet kilometrů od krajského města Liberce. Nejbližšími městskými sousedy Velkých Hamrů jsou pak Tanvald a Smržovka. Z obcí jsou to z jihu Plavy, z jihozápadu Držkov či Zásada.

Město Velké Hamry se skládá z části „Hamrska“ (Velké Hamry II.) a Bohdalovice. Název Velké Hamry se užívá od roku 1914, kdy byly sloučeny osady Hoření a Dolení Hamr. Nová obec byla v roce 1926 povýšena na městys. V roce 1947 byly k Velkým Hamrům připojeny osady Bohdalovice a Svárov, městem se Velké Hamry staly v roce 1968. Znak města je prostý. V bílém poli, přerušném jen dvěma vodorovnými modrými pruhy v jeho horní části, nalezneme dominantní tmavou siluetu samokolu, tedy hamru, od kterého Velké Hamry²¹ odvozují svůj název. Od Antonína Profouse se dozvídáme, že jméno *hamr* či častěji v plurálu *hamry*, pochází z německého *hamer* tedy kladivo. Později došlo k posunu významu spíše na označení celé „železářny,“ ve které byl typický kladivový stroj na rozbíjení železné rudy.²²

„V neznámé době založeny tu byly samokoly (hamry), stály v louce při východní straně vsi as naproti tam, kde se vlévá Bohdalovický potůček do Kamenice. Stávalo-li tu více hamrů, nelze určitě říci, že však Hamr odtud své jméno odvozuje, lze považovati za jisté.“²³

2.2. Krajina a zázemí obce

Hamry jsou zasazené ve zvlněném muchovském podhůří v nadmořské výšce 412 m n. m. Těžiště města se rozkládá v údolí řeky Kamenice, ale nejvyšší domky Hamrsek (Velké Hamry II.) stoupají až pod Muchov, který je typický svým kamenným vrcholem. Nad Hamry se vypíná ještě jeden vrch, severní kopec Ješkrabec, který je na rozdíl od Muchova po celém svém povrchu zalesněný.

Lesní porost zabírá téměř jednu polovinu katastrální výměry obce. Největší část tvoří lesy jehličnaté, hlavně smrky. Početně široce zastoupeny jsou také lesy smíšené. Orná půda naopak tvoří dnes pouze okolo 9% rozlohy obce.

Městem protéká řeka Kamenice pramenící v Jizerských horách a u Spálova ústící do Jizery. Zatímco Kristiánovem protéká Kamenice ještě jako malý potůček, do Hamrů přitéká již jako řeka. Zde ji přiživují potoky Rejdický a Bohdalovický. Když se necháme dále unášet jejím proudem, mineme postupně celé dolní Hamry, v Haraticích proplujeme okolo poslední textilní továrny a

²¹ Velké Hamry svůj znak získaly v roce 1994

²² Profous, Antonín: Místní jména v Čechách, díl první A-H. Praha 1947, s. 516.

²³ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, Kronika obecné školy ve Velkých Hamrech II. 1910-1945, s. 5. (dále: SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II.)

dorazíme až k nejkrásnějšímu úseku její cesty. Kamenice se zde valí přes roztodivné kamenité útvary pod Palackého stezkou až ke zřícenině hradu Návarova, pobořeného za Třicetileté války. Samotná stezka, nabízející příjemnou cestu pod lesním příkrovem, byla vybudovaná místním klubem českých turistů a otevřena v srpnu 1912. Z druhé strany Kamenici kopíruje železniční trať vedoucí ze Železného Brodu do Tanvaldu.

2.3. Územně správní příslušnost obce

Obce Dolní a Horní Hamr patřily až do roku 1848 k semilskému panství (Boleslavský kraj). Když přestaly plnit svoji funkci patrimoniální úřady, byla spojená obec Dolní a Horní Hamr přidělena k politickému okresu Semily a soudnímu okresu Železný Brod. Mezi léty 1855 až 1868 spojené obce náležely politicky i soudně k Železnému Brodu. Po roce 1868 obce opět politicky patřily Semilům. Během okupace 1938 až 1945 Velké Hamry (od roku 1914 vznikly spojením Dolního a Horního Hamru) spadaly pod Říšskou sudetskou župu. Po osvobození byly obnoveny původní správní okresy a Hamry byly znovu přiřazeny k okresnímu úřadu v Semilech. Dnes Velké Hamry administrativně patří do okresu Jablonec nad Nisou a do kraje Libereckého.

2.4. Vývoj názvu obce

To, že obec svůj název získala od hamrů, které zde stály, jsem již zdůraznila. Je ale ještě nutné upřesnit, jak se jejich pojmenování proměňovalo. Variet jména bylo totiž několik. Nejstarším místním pojmenováním je *Hamersko*, známé již z Berní ruly a později Tereziánského katastru. V padesátých a šedesátých letech 19. století se užívá pojmenování Dolejší a Hořejší Hamr. Poté se na třicet let prosadil název Dolejší a Hořejší Hamr. Od roku 1890 se nejčastěji setkáváme s Dolením (Hořením) Hamrem, ale zároveň se užívá i Dolní (Horní) a Dolejší (Hamersko) Hamr. To platí až do roku 1914, když dojde ke spojení obou obcí pod společný název Velké Hamry – tento název se oficiálně užívá až do roku 1938, kdy pod vlivem německé okupace dojde k přeměně názvu na Gross-Hammer, po osvobození v roce 1945 se vrací původní Velké Hamry.

2.5. Počet obyvatel ²⁴

V prvním záznamu z Berní ruly²⁵ 1654 je ve vsi zvané Hamersko (Horní Hamr) evidováno 16 chalupníků, 4 sedláci a 7 zahradníků. V Tereziánském katastru²⁶ z roku 1757 to bylo 20 domků a 34 hospodářů. První Josefínské vojenské mapování v letech 1780-83 již mluví o Horním Hamru se 128 domkaři a Dolním Hamru s 67 domkaři.

²⁴ Sestaveno na základě kroniky školy a kroniky obce

²⁵ Berní rula, 8-9 kraj Boleslavský. Zprac.: A. Chalupa, J. Čechura, M. Ryantová. Praha 2001, s. 300 -301. (dále: Berní rula)

²⁶ Tereziánský katastr český, sv. 1. Rustikál – kraje A-CH. Zprac.: A. Chalupa, M. Lišková, J. Nuhliček, F. Rajtoral. Praha 1964, s. 106. (dále: Tereziánský katastr český)

V roce 1834 již obě obce značně zmohutněly: v Horním Hamru je evidováno 128 domů s 1093 obyvateli a v Dolním Hamru bylo 36 domů s 316 obyvateli. Po založení Svárovské továrny můžeme zaznamenat nárůst obyvatel především v Dolním Hamru, kam se lidé stěhovali za práci. V domech podél řeky Kamenice v této době žilo již 371 obyvatel. Obydli však stále netvořila pevné seskupení, ale stála roztroušeně v loukách a u polí na obou stranách řeky Kamenice. Bylo spíše výjimečné, když se vedle sebe sešly 3 nebo 4 domky. Tato atomizace souvisela také s faktem, že obec dlouho neměla nějakou ústřední dominantu, kostel, kapli či obecní dům, okolo kterého by se domy přirozeně seskupovaly.

Na počátku osmdesátých let 19. století je v politické obci Horní Hamr (Horní a Dolní Hamr) uváděno 254 domů s 2913 obyvateli. O deset let později v roce 1890 čítal Dolní Hamr 49 domů a 513 obyvatel. V roce 1900 je to v Dolním Hamru již 61 domů se 732 obyvateli.

Když bylo sčítání provedeno 31. prosince 1910, bylo v Dolním Hamru evidováno již 921 obyvatel, sídlících v 75 domech. Propojenost a silné rodinné vazby podtrhuje také fakt, že zde bylo 237 rodin, to řečí statistiky znamená, že v jednom domě žily průměrně tři rodiny.²⁷

Roku 1914 došlo ke spojení obou částí v jeden celek zvaný Velké Hamry. Tato nově vzniklá obec měla v roce 1921 již 396 domů a 3679 obyvatel. Do spojené obce patřil Horní a Dolní Hamr, Berany, Kamenné Mlýny, Muchov a Zlatníky. Po konci první světové války jsou dvacátá léta ve znamení velkého přílivu obyvatel, což souviselo s osídlováním pohraničí lidmi z vnitrozemí. Proto v roce 1930 nalezneme v Dolním Hamru již 180 domů a 1151 obyvatel, zatímco v roce 1921 měl Dolní Hamr pouze 77 domů. Celkově měl městys Velké Hamry 3834 obyvatel, obec tedy dále rostla, i když řada hlavně německých obyvatel se odstěhovala do nových domů na Šumburku a Tanvaldě. Občanů hlásících se k německé národnosti bylo však v obci opravdu naprosté minimum, údaj z roku 1930 mluví pouze o 12.

V roce 1950 měly Velké Hamry 490 domů a 2410 obyvatel. Při posledním sčítání obyvatel z roku 2007 měly Hamry 2818 obyvatel.

Co se týká národnostní příslušnosti místních obyvatel, vyznívají statistiky jednoznačně ve prospěch Čechů. Velké Hamry ležely v pohraničí, přesto však byly takřka výsostně osídleny českým obyvatelstvem. Počet Němců v obou místních obcích nikdy nepřesáhl pět desítek.

²⁷ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 96.

2.6. Způsob obživy

Okolní půda prosetá tvrdou žulou, byla pro místní zemědělství vždy těžkou zkouškou. Těžce vydobytá pole poskytovala svým vlastníkům jen malou odměnu. Berní rula²⁸ nás informuje, že v obci Hamrsko se nachází půda neúrodná. Stejně tak záznam z tereziánského katastru přisuzuje místní půdě nejmenší možnou výnosností, pouze „dvaapůlnásobek“ vyšetého.²⁹

Zemědělství se tak nemohlo stát určujícím odvětvím pro místní kraj. Lidé si proto našli jiný způsob obživy. Velká část obyvatelstva se zabývala tkalcovstvím. Z prostých světniček se stavy postupem času přesunuly do továren a domácí malovýroba se přetransformovala na textilní průmysl. Právě tomuto vývoji vděčí Hamry za svůj růst a populační boom.

Ne však všichni místní obyvatelé se snažili žít poctivě, našla se celá řada podnikavců, která se rozhodla využít blízkosti hranice k nelegální činnosti: „... výnosnější bylo pašerství. Tak že mnozí opouštivše vřetenou i stav vydávali se přes hranice do sousedního Pruska, aby přenášeli nevyčleně zboží do vlasti, jež pak obyčejně dobře zpeněžili.“³⁰

Pašoval se především tabák, ledek, škrob či různé druhy příze. Pašeráci byli většinou skvěle organizovaní a měli velké množství odběratelů, tudíž se z této činnosti stal lákavý způsob obživy a snadného zbohatnutí. „... kolem roku 1810 nabylo pašerství neúnosné míry, a tak byli proti nim nasazeni vojáci, kteří pochůžkovali po horách. Situaci to však příliš nezměnilo.“³¹

2.6.1. Textilní průmysl

Levná pracovní síla a fakt, že místní obyvatelé se v textilní výrobě vyznali, to byly hlavní důvody, které vedly velkopodnikatele Johanna Liebiega k tomu, že ve Svárově založil jednu ze svých textilních továren. I když Liebieg nebyl prvním textilním podnikatelem na Liberecku, stal se rozhodně tím nejvýznamnějším. Přádělna ve Svárově vznikla již v roce 1845. Později přibyla ještě továrna v Mezivodí (1908) a v polovině padesátých let také v blízkých Haraticích (1852-54), v části zvané „Mlýnska.“ Krom těchto továren vlastnil „... mlýn s parní pekárnou, stojící asi uprostřed mezi svárovskou a haratickou továrnou, tento mlýn byl dán do provozu v roce 1858. V Horním Hamru měl ještě Liebieg sklad mouky a chleba s rozsáhlou živností kupeckou.“³²

Zmíněná pekárna zásobovala jednak Liebiegovy místní obchody a také tovární dělníky, kteří dle vyjádření Beránka v knize Svárovská stávka byli nuceni „Liebiegův“ chleba odebírat. Jak již jsem výše naznačila, průmyslový růst s sebou nesl pracovní příležitosti, ale také fyzicky náročnou a vyčerpávající práci. Prostředí továren v první polovině 19. století bylo opravdu nesmírně náročné. Vysoká teplota, těžký a prašný vzduch, ohlušující rachot strojů a až do roku

²⁸ Berní rula, s. 300 -301.

²⁹ Tereziánský katastr český, s. 106.

³⁰ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, Kronika obecné školy ve Velkých Hamrech I. 1880-1920, s. 3. (dále: SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I.)

³¹ Nový Petr: Kristiánov – Klíč k Jizerským horám. Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou, 2002, s. 11.

³² Beránek, Jan: Svárovská stávka 1870. Praha 1951, s. 26. (dále: BERÁNEK, J.: Svárovská stávka.)

1870 patnáctihodinová pracovní doba. „Až po roce 1870 byla ve svárovské továrně zkrácena na 13 a následně 12 hodin denně. Pracovalo se navíc i o nedělích a o svátcích.“³³

To vše vedlo k špatnému zdravotnímu stavu dělníků. Co se týká platů v místních přádelnách, lišily se samozřejmě dle vykonávané pozice. Podle zprávy liberecké obchodní komory z roku 1868 byla průměrná denní mzda ve Svárově 60 kr.³⁴

Zcela obvyklé bylo také zaměstnávání žen a dětí, kterým bylo možné platit menší mzdy než dospělým mužům. „... děti školou povinné dostávaly denně 20 kr., starší děti od 21 do 25 kr.“³⁵

K platům je však nutné poznamenat, že mzda byla v plné míře vyplácena jen tehdy, splnil-li dělník předepsaný úkol (tedy určitý počet výrobků – př.: utkané látky). Ve všech tehdejších továrnách bylo obvyklé, že za nesplnění této normy následovaly srážky mzdy. Pokuty byly stanoveny i za opožděný příchod do práce či poškození stroje. Na druhou stranu existovala i série odměn za dodržení či překročení norem.

Liebieg byl na Liberecku také první, kdo začal pro své dělníky stavět byty. V Horním Hamru tak vznikl činžovní dům s 32 byty. Dělníci, zde ubytovaní platili 25 zlatých ročně.³⁶

2.6.2. Sklářství

Dalším průmyslem, který se v místní oblasti výrazně prosadil, bylo sklářství. První sklárny v Jizerských horách vznikly ve Mšeně v roce 1548 a v Huti 1558.³⁷

V sedmnáctém století se její výskyt v celé oblasti mnohonásobil. Sklářské dílny vznikaly i podél řek Jizery a Kamenice. Mistři skláři produkovali unikátní výrobky, známé po celém světě. I když dnes místní sklárny představují jen slabý odlesk své minulé slávy, jejich odkaz je nepřehlédnutelný. Stopy po sklářské výrobě nezůstaly jen na povrchu, ale dodnes je objevujeme i pod vodní hladinou. Roztodivná barevná sklíčka jsou rozeseta i po dně Kamenice, jako děti jsme je horlivě z řeky vytahovali a snažili se získat ty nejoriginálnější tvary. Sklárny však pro svůj provoz spotřebovaly obrovské množství dřeva a díky neuvážené těžbě se brzy potýkaly s jeho nedostatkem. V devatenáctém století tak musela být nemalá část z nich uzavřena.

³³ Karausová, Marie: Svárovská stávka. Ústí nad Labem 1980, s. 48. (dále: Krausová: Svárovská stávka.).

³⁴ Nejméně navíječ okolo 30 kr., nejvíce těrař okolo 100 kr. (zdroj: Kronika obce)

³⁵ Beránek, J.: Svárovská stávka, s. 33.

³⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 85.

³⁷ Tomandl, Mojmír: Dějiny lesního hospodářství v Jizerských horách. Severočeské muzeum Liberec, 1972, s.5.

2.6.3. Zemědělství

O nevýnosnosti místní půdy jsem již hovořila, na tomto místě bych již pouze zmínila chov dobytka. Nejprve nahlédneme opět do Berní ruly. Ta nás informuje, že v obci je chováno 62 krav a 13 jalovic. Přičemž se však zdaleka nejednalo o nějaký velkochov či několik větších chovů, 62 krav je chováno dokonce 27 obyvateli. Nejbohatší byl v tomto ohledu jistý Bartoloměj Bruh se 4 kusy.³⁸ Krom toho v obci v 50. letech 17. století působil tkadlec, tesař, bednář, krejčí a švec.³⁹

Tereziánský katastr je v poskytování informací o místním chovu značně skoupější. Ze záznamů můžeme pouze vyčíst, že se zde pěstuje „dobytkářství“ a k tomuto účelu je vyhrazeno 116,2 strychů (cca 33, 43ha) pastvin.⁴⁰

Podrobnější záznamy chybí, ale je jisté, že postupně dochází k nárůstu počtu chovaných kusů, ale nikterak závratně. Jak uvádí záznam z roku 1911, tedy z doby, kdy měla obec Dolní Hamr již přes 900 obyvatel, bylo zde evidováno: „55 koní, 200 krav, 350 koz, 16 vepřů, 86 úlů, 1587 slepic a 14 hus.“⁴¹

To jasně ukazuje, že dovolit si chov větších domácích zvířat krav či dokonce koní bylo, i na počátku 20. století, stále ještě nadstandardní záležitostí. Během let první světové války navíc došlo k výraznému poklesu v chovu dobytka. Cena domácích zvířat totiž závratně stoupla: „za chatrného koně platilo se až 3000K, za lepšího 3000 – 8000K, za dobrého tahouna 8000 – 16000K, to vše mělo za následek, že viděli jsme po zdejších polích tahati pluh a brány od lidí.“⁴²

Situace se nezměnila ani během první republiky. Dle záznamu Adolfa Dolenského můžeme usuzovat, že nejvíce lidí pracovalo stále v textilních továrnách a jen malá část se věnovala chovu dobytka popřípadě zemědělství. „Dle zaměstnání rodičů, bylo 238 dělníků, 30 domkařů, 33 rolníků, 91 řemeslníků, 38 obchodníků a 34 gážistů (tedy státních zaměstnanců).“⁴³

2.6.4. Mlynářství

Po místních mlýnech nám dnes již sice nezůstalo hmotné stopy, název „kamenné mlýny“ se zachoval. Místo, kde mlýny stály, nalezneme na pravém břehu řeky Kamenice mezi Tanvaldem a Velkými Hamry. Od roku 1854 patřila oblast Kamenných mlýnů Hornímu Hamru, předtím se řadila k Šumburku nad Desnou. Mlýny zde stály dva. „Mlýn Grussův dle svého zakladatele. V roce 1661 ho nechal postavit Jan Gruss. (...) Druhý mlýn tzv. Hozdův, který nechal začátkem 18. století postavit Václav Hozda z Hamrsek.“⁴⁴

³⁸ Berní rula, s. 300 -301.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tereziánský katastr, s. 106.

⁴¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 96.

⁴² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 167.

⁴³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 125.

⁴⁴ Klempea, Josef: Vodní mlýny v Čechách VII. Praha 2003, s. 75.

V devatenáctém století patřily pozemky i s oběma mlýny (fungoval však již pouze Hozdův) tanvaldské přádelně bavlny. Mlýn fungoval až do roku 1870, kdy zde byla zřízena pila. Vodou poháněná pila pracovala až do roku 1914, konec jí paradoxně přichystala její poslední velká zakázka. Měla nařezat dříví na stavbu nové vodní elektrárny, která ji ale po svém vzniku sebrala veškerou vodní sílu a odsoudila pilu k zániku.

2.6.5. Cihlářství

Ještě jedno odvětví se v Hamrech v minulosti těšilo výrazné prosperitě. Jedná se o cihlářství. Cihelen tu stálo hned několik, ani jedna se nám však do dnešních dnů nezachovala. Nejstarší cihelnou byla pravděpodobně tzv. Balatkova cihelna, která vznikla ještě před stavbou okresní silnice (tedy před rokem 1865). Je také jisté, že musela fungovat již v době stavby Svárovské továrny, protože dodávala cihly na její stavbu.⁴⁵

Později zde vznikly ještě další tři ruční cihelny, které využívaly místních zásob cihlářské hlíny. Jednu z nich vlastnil například Jáchym Nykrín, mlynář v Mezivodí a také mecenáš místního školství. Právě on stál v první polovině šedesátých let 19. století v čele místního výboru, který se snažil získat povolení a finanční prostředky pro zřízení první školy v Dolním Hamru.⁴⁶

V rozmezí let 1885 – 1887 všechny tři ruční dílny zanikají, protože již nedokázaly konkurovat nově vznikajícím kruhovým cihelnám. Avšak i těmto dílnám zazvonila hrana a během roku 1914 se v Hamrech cihly přestaly vyrábět úplně.

Shrňme tedy závěrem kapitoly, jež věnovala svoji pozornost především hospodářské situaci ve Velkých Hamrech a okolí, že místní oblast vděčí bezezbytku za svůj rozvoj především textilnímu průmyslu. Samotné zemědělství a chovatelství dobytka, i další podnikání, by nikdy podhorskou obec nezanésklo na mapy průmyslově významných míst v naší zemi.

Impérium nekompromisního podnikatele Johanna Liebiega přivedlo do obou Hamrů nové obyvatele. I když podmínky v Liebiegových továrnách byly velmi obtížné, přinášely obyvatelům to, co nutně potřebovaly, tedy možnost výdělku a tím i zabezpečení rodiny.

⁴⁵ SOKA Jbc, Kronika obce Velké Hamry I. 1922 – 1947, s. 89. (dále: SOKA Jbc: Kronika obce).

⁴⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 5.

3. Historie obce

3.1. Osidlování Jizerska

Oblast jizerského podhůří byla osídlena již v šestém tisíciletí před naším letopočtem.

Významnější příliv obyvatel se však odehrál mnohem později a probíhal ve třech vlnách. První je spojena s vrcholným středověkem a procesem kolonizace za posledních Přemyslovců. Druhý velký nárůst obyvatel se odehrál v 16. století. S novými osadníky přišel také rozmach pastevectví – chovaly se ovce i hovězí dobytek. K rozvoji pastevectví přispěl především fakt, že zdejší jílovitá a kamenitá půda nebyla příliš vhodná pro intenzivnější zemědělství. Lidé se ve větší míře usazovali podél zdejších řek Kamenice a Desné a vytvořili postupně souvislejší pás osídlení, i když až do 19. století byla propojenost jednotlivých vsí a usedlostí minimální. Až stavba železnice a kvalitních silnic umožnila navázání užších kontaktů.

Nejvýznamnější nárůst obyvatel zaznamenává obec v devatenáctém století ve spojitosti s industrializací kraje. Vznik textilních továren a sklářských dílen byl pro rozvoj a populační boom zdejší oblasti naprosto určující.

3.2. Počátky obce

Kusé prameny, které máme k dispozici, nám nedovolují vyslovit jasnou tezi o založení obce Velké Hamry respektive obcí Dolní a Horní Hamr. Nejstarší archiv zdejšího kraje, archiv navarovský, byl zničen švédským vojskem a archiv semilský byl do značné míry zničen při požáru semilského zámku.

První písemná zmínka o tzv. Hamrsku (Horní Hamr) proto pochází až ze 17. století. Konkrétně z roku 1654, a nalezneme ji v Berní rule, která podávala podrobný a úplný soupis rustikálního majetku. Zachycovala kvalitu půdy, jmenný seznam vlastníků půdy, dobytka i případného povolání, které dotyčný ještě vykonával. Berní rula pro boleslavský kraj zde eviduje 4 sedláky, 16 chalupníků a 7 zahradníků.⁴⁷

Tereziánský katastr z poloviny 18. století již v semilském panství uvádí obec pod názvem Hoření Hamr. Dozvídáme se tak, že v obci sídlilo ve 20 domech 34 hospodářů a usedlíků. Skromné poměry ve zdejším zemědělství nám dokazuje fakt, že z uvedeného počtu obyvatel je 9 bezzemků a 20 domkařů a pouze 5 chalupníků s výměrou pozemků od 5 do 15 strychů (1 strych cca 0,29 ha) orných polí.⁴⁸

Dvě vsi, tedy Horní a Dolní Hamr (v podobě Ober Hamerdorf a Unter Hamerdorf), jsou rozlišovány až od počátku 80 let 18. století, jak uvádí první vojenské mapování za Josefa II.

⁴⁷ Berní rula, s. 300 -301.

⁴⁸ Tereziánský katastr český, s. 106.

v letech 1780 – 83 (rektifikované vydání). V druhém vojenském tzv. Františkově mapování (1836-1852) nalezneme: Ober und Unter Hammer.⁴⁹

3.3. Horní a Dolní Hamr

Jak již jsem výše naznačila, Velké Hamry netvořily vždy jednotný celek. Ke spojení obcí došlo až roku 1914, do té doby vedle sebe existovaly dvě obce Horní Hamr a Dolní Hamr. Dolní Hamr se rozkládal v údolí řeky Kamenice a byl vždy početně skromnější, než na západním svahu ležící Horní Hamr. „K Hořenimu Hamru patřily samoty Berany, Kamenné mlýny, Muchov, Zlatníky a Šouf. Významnější Hoření Hamr se stal katastrální obcí a do jeho katastru náležel i Hamr Dolení.“⁵⁰

Tato katastrální obec Horní Hamr fungovala od roku 1848. Vzniklo společné obecní představenstvo v čele se starostou a radními. Přesto však dlouho zůstávaly oba Hamry málo významnými obcemi v chudém kraji. Rozvoj a ekonomický růst je spojen s rozšířením sklářského a především textilního průmyslu. Textilní továrny a sklářské dílny vytvořily velký počet pracovních míst, který přilákal do podhorské obce nové obyvatele. Lidé docházeli především do Liebiegovy textilní továrny ve Svárově, která byla otevřena roku 1845 a od roku 1908 také v Mezivodí. „V roce 1851 byla svárovská továrna již čtvrtou největší přádelnou bavlny v Čechách ...“⁵¹

Aby však obec mohla dále prosperovat, bylo nutné zajistit její kvalitní spojení s okolním světem. Tohoto úkolu se zhostila nejstarší místní hlavní silnice, vedoucí středem Dolního Hamru. Postavena byla v letech 1864-66. „Náklad na silnici železnobrodsko-tanvaldskou vypočten byl na 62 000 zlatých.“⁵²

O desetiletí později ji následovala také železniční trati mezi Železným Brodem a Tanvaldem, budovaná v letech 1870 až 1875.

3.4. Svárovská stávka

Pokud otevřeme jakékoli dílo zabývající se dělnickým hnutím v Čechách, s největší pravděpodobností v něm nalezneme alespoň zmínku o Svárovské stávce z roku 1870.

Svárov, dnes pevná součást Velkých Hamrů, patřil v minulosti k obci Šumburk nad Desnou, byť ležel vždy v těsném sousedství Dolního Hamru. Tato situace souvisela s pomyslnou

⁴⁹ Ist (2nd) Military Survey, Section No. cz, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna (<http://oldmaps.geolab.cz>)

⁵⁰ Feige, Jakub, - Kašpar, Jan: Archiv obce Velké Hamry 1886-1945 (48), Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, 0040/535, únor-září 2004.

⁵¹ Joza, Jaroslav: Z minulosti textilního průmyslu v Libereckém kraji. Liberec 1958, s. 111. (dále: JOZA, J.: Z minulosti...)

⁵² SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 31.

jazykovou hranici, kterou tvořila řeka Kamenice. Zatímco pravý břeh Kamenice⁵³ obsazený obcemi Horní a Dolní Hamr, byl osídlen v drtivé většině českým obyvatelstvem, břeh protilehlý patřil k okresu tanvaldskému a vyznačoval se zastoupením většího počtu Němců. Továrna ve Svárově a později také v Mezivodí tak dle této hranice patřila k levé „německé straně,“ i když počet českých obyvatel zde byl velmi vysoký. Oblast Svárova a Mezivodí byla proto častým ohniskem sporu o to, k jakému okresu by vlastně měla náležet.⁵⁴

Faktem je, že velkou část dělnictva svárovské továrny tvořili právě čeští obyvatelé obou Hamrů, Plavů a Haratic, je proto záhodno věnovat pozornost místnímu dělnickému hnutí. „*Svárov nebyl jako místo pro novou továrnu vybrán náhodně. Liebieg zohlednil dva činitele: potřeboval lacinou pracovní sílu a vodní pohon.*“⁵⁵

Svárov tyto požadavky naplňoval bezesbytku. Kamenice zajišťovala dostatečnou vodní sílu a chudý podhorský kraj, zatím bez průmyslového využití, byl i příslibem pro dostatečný počet ochotných pracovních sil. Místní i nově příchozí obyvatelé samozřejmě přivítali možnost výraznějšího výdělku v továrně, neboť jak jsem několikrát zmiňovala, místní půda byla pro zemědělství jen málo vhodná. Pozemek pro továrnu byl zakoupen v roce 1844, samotná stavba začala o rok později. Již v roce 1845 se zde také začalo pracovat, i když samotná továrna byla zcela dokončena až v roce 1858. Pracovní podmínky v textilních továrnách byly nadmíru obtížné. Až patnáctihodinové pracovní směny, špatné hygienické podmínky a fyzicky náročná práce, to vše přirozeně vedlo k řadě stížností a protestů proti takovému zacházení. Aby dělníci dosáhli zlepšení pracovních podmínek, sdružovali se do odborů a dělnických spolků.

I ve Svárově se dělníci hlásili o svá práva a snažili se zjemňovat tvrdé pracovní podmínky. Od počátku roku 1870 se však rozpory mezi zaměstnavateli a zaměstnáványi stále zvětšovaly.

Ředitelem svárovské a haratické továrny byl Václav Palme. I on se v době poklesu poptávky snažil, stejně jako ostatní výkonní ředitelé v Liebiegových továrnách, stlačit náklady na minimum. Úsporná opatření na sobě samozřejmě pocítili i místní dělníci, kteří jen stávkami zabránili plánovanému snížení mezd o 10%. „*Ve svárovské továrně pracovalo 1200 osob a v Haraticích 300.*“⁵⁶

Dny roku 1870 až k osudnému 31. březnu jsou vyplněny množstvím větších či menších stávek a protestů v továrnách tanvaldského i železnobrodského kraje. Stávky končily většinou neúspěšně, nebo občas malým ústupkem zaměstnavatele, většinou ale vykompenzovaný jiným nařízením. Část dělnictva ve Svárově začala stávkovat již 26. března a snažili se ke stávce přimět i ostatní

⁵³ bráno po proudu směr od Tanvaldu na Železný Brod

⁵⁴ Viz. kapitola: Školní budova a problematika stanovení školních okresů

⁵⁵ Beránek, J.: Svárovská stávka, s. 24.

⁵⁶ Šolle, Zdeněk: Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině XIX. Století. Praha 1960, s. 210.
(dále: Šolle: Dělnické stávky...)

zaměstnance. „... nejprve domluvami později (29. 3.) chtěli ostatním dělníkům přímo zabránit ve vstupu do továrny, byli však od továrny vytlačeni četnictvem (jak ve Svárově, tak v Haraticích).“⁵⁷

Vše nasvědčovalo tomu, že nebezpečí velké stávky se podaří udusit již v počátku. Nečekaný zlom však přišel 30. března 1870. Ten den totiž stále ještě pracující dělníci dostali mzdu, která byla navzdory předchozím dohodám výrazně snížena. Následkem toho se všichni přidali ke stávkujícím a ještě toho dne zastavili veškerou výrobu. Dělnická delegace vedená Janem Holanem předložila řediteli Palmemu své požadavky, které zahrnovaly zachování dohodnuté mzdy a snížení pracovní doby, úspěšní však nebyli. Do Svárova se navíc začali stahovat četníci ze Semil a Jablonce a dvě desítky i z Prahy. Krom toho sem byli povoláni vojáci z Josefova a Liberce. Do Svárova přijel i Heinrich Liebieg, s dělníky však jednat nehodlal a místo toho se rozhodl uzavřít továrnu a veškeré dělníky propustit.⁵⁸

Stávkující po tomto zjištění informovali dělníky v Tanvaldě a Smržovce, ti vesměs také zastavili výrobu a přidali se ke stávkujícím ze Svárova a Haratic. Všichni se vydali ke svárovské továrně, kde na ně již čekali vojáci a četníci. Stávky se zúčastnilo přes 3 000 dělníků.⁵⁹

Mezi oběma stranami došlo ke střetu „... dělník František Bárta z Popelnic byl smrtelně zraněn jedním četníkem.“⁶⁰

I když se poté stávkující dali na ústup, bylo do davu vypáleno několik ran. Je však pravděpodobnější, že střelba nebyla na příkaz, ale někdo z četníků nevydržel napětí a vystřelil a několik ostatních ho následovalo, pak byla střelba velitelem zastavena.

Ať již byla příčina jakákoli, přinesla smrt dělníka Josefa Linharta ze Smržovky a také nešťastnou náhodou malého chlapce, který byl v blízkém domě zabit zbloudilou kulkou. Byl to syn židovského obchodníka Süsse, Ludvík. Další den zraněním podlehl ještě 4 dělníci Pavla Linková, Jan Fišer z Dolního Hamru, Josef Pavlata z Horního Hamru a František Duňka z Držkova.⁶¹

Dvě desítky dalších dělníků byly těžce zraněny. Stávka byla rozprášena, protesty však pokračovaly. Manifestovalo se především pochodem v průvodu při pohřbu zabitých dělníků. Uzavřené továrny ve Svárově a Haraticích byly znovu zprovozněny až 11. dubna 1870 a většina dělníků nastoupila svoji práci. Byla jim nepatrně zvýšena mzda. Vojsko ze Svárova odešlo až koncem května, z vedení továrny byl odvolán také ředitel Palme.

Soudní proces s 18 představiteli svárovské stávky byl zahájen 15. prosince 1870 v Mladé Boleslavi. Hlavní obžalovaný Jan Holan byl odsouzen k dvoutměsíčnímu vězení, za vzpouru a

⁵⁷ Beránek, J.: Svárovská stávka, s. 52.

⁵⁸ Troškovský, M.: Poměry a události svárovské. Praha 1870, s. 30.

⁵⁹ Šolle, Z.: Dělnické stávky, s. 224.

⁶⁰ Karausová, Marie: Svárovská stávka. Ústí nad Labem 1980, s. 43. (dále: Karausová: Svárovská stávka.)

⁶¹ Beránek, J.: Svárovská stávka, s. 61.

rušení veřejného pořádku. Ostatní pak dostali několikatydenní tresty vězení.⁶²

Svárovská stávka vzbudila ohlas nejenom v Čechách, ale také v zahraničí. Řada dělníků po celé zemi se solidárně postavila za stávkující, ať již dopisem či zastavením výroby. Po svárovské stávce přišla i řada příspěvků na raněné dělníky. Ohlas stávky pronikl také do oblasti literární, když Rudolf Šilhán ze Železného Brodu složil *Baladu o šesti zabitých*. Nejceněnější je podání Antala Staška v díle *V temných vírech*. Složena byla také píseň líčící svárovské události.⁶³

3.4.1. Rozvoj obce v 19. století

Třicet let dělilo místní obyvatele od vstupu do nového století, svárovské protesty utichly, továrny se opět naplnily pracujícími. Znovunabytá jistota práce Hamry rozproudila. Přibývalo stále více domů, i když, jak píše ve své školní kronice Adolf Dolenský: „... stavení byla namnoze jen dřevěná, částečně kamenná, krytá břidlicí nebo papírem lepenkovým.“⁶⁴

Domky byly stále roztroušené a netvořily organizovaný celek, výrazněji se soustředily pouze okolo obecní silnice. Krom této dopravní tepny městem procházela také železniční trať ze Železného Brodu do Tanvaldu, stavěná v letech 1870-75. Stavba této železnice byla záležitostí velmi nákladnou a technicky náročnou. Skalnaté údolí řeky Kamenice si vynutilo stavbu dvou tunelů pod Návarovem a před Plavy. „... lidé ze všech koutů světa na ni pracovali, zejména Vlaši (či jak se tu říká Taliáni). Tito zanechali po sobě v obci různé památky, vzpomínky na časté pranice, potomky legitimní i nelegitimní ...“⁶⁵

I přes neshody a obtíže při pracích na dráze, byla stavba v čas dokončena a první slavnostní vlak pak po nově dokončené trati projel 15. června 1875.

Obec tedy měla na konci sedmdesátých let 19. století již plně fungující infrastrukturu. Dopravní spojení s okolním světem bylo zajištěno. To, po čem zdejší obyvatele i jejich volení zástupci začali bažit, byl vlastní poštovní úřad.

Pošta byla zřízena v Dolním Hamru až 1. února 1894 v domě čp. 229 u pana Františka Berky a hostinec v tomto domě se pak také jmenoval „Na staré poště“, brzy byl však úřad přemístěn do domu čp. 253 (tzv. Zemanův dům). Prvním poštmistrem byl ustanoven Josef Paluněk a v roce 1911 ho vystřídal Josef Bojal.⁶⁶

⁶² Karausová, M.: Svárovská stávka, s. 65.

⁶³ Text písně viz. přílohy

⁶⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 8.

⁶⁵ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 34.

⁶⁶ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 36 -37.

3.4.2. Hasiči

Požár dokázal vždy natropit obrovské škody. Ve středověkých městech, kde byly dřevěné domy sevřené kamennými hradbami, se rovnal katastrofě. Jakákoli hustší zástavba v sobě vždy nesla nebezpečí nekontrolovatelného šíření tohoto živlu. Lidé se proto od nejstarších dob snažili dostat oheň pod kontrolu. Vytvářeli speciální skupiny odborníků, kteří s ním měli bojovat. V Čechách se pro ně vžilo označení požárníci nebo později hasiči.

Dobrovolné hasičské sbory vznikaly od druhé poloviny 19. století po všech městech a vesnicích v Čechách. Jak se dozvídáme z dopisu okresního hejtmanství v Semilech z roku 1888, bylo Hořenému Hamru nařízeno, aby byl v obci zřízen nucený nebo dobrovolný hasičský sbor.⁶⁷

Starosta Petr Hýsek tak začal zapisovat dobrovolníky a na ustavující schůzi 31. března 1889 se tak sešlo již 26 členů. Předsedou prvního dobrovolného hasičského sboru se stal starosta Petr Hýsek, velitelem Josef Sedláček.⁶⁸

Sbor fungoval částečně z dobrovolných příspěvků a částečně z dotací od obce. V roce 1902 byl sbor rozdělen na sbor dobrovolných hasičů Dolní a Horní Hamr.

3.4.3. Významné budovy

Již jsem hovořila o tom, že obec nebyla seskupená okolo nějakého centrálního bodu, či dominantní stavby, ba naopak se vyznačovala značnou rozlehlostí po údolí Kamenice i okolních kopcích. Přesto můžeme zmínit několik staveb, které se staly výraznější dominantou. Nejprve to byla jednopatrová budova nádraží vystavěná již v roce 1874.

Výrazná byla také novostavba obecné školy, která vznikla roku 1893. Podrobněji o stavbě hovořím v kapitole o vývoji školní budovy. V letech 1910 – 11 vznikla v obci tělocvična Sokola. Nákladná stavba byla postavena v Dolním Hamru u břehu řeky Kamenice. Ještě jednu stavbu není možné opomenout. Vysoko nad oběma Hamry, kousek od skalnatého vrcholu Muchova, založili v letech 1923 – 24 místní členové klubu československých turistů výletní chatu. Finance na její stavbu se sháněly poměrně zajímavým způsobem.

V malebném údolí řeky Kamenice, přímo v torzu hradu Navarova sehrálo celkem 250 ochotníků z Hamrů, Plavů, Držkova, Vlastiboře i Železného Brodu hru Arne Dvořáka „Husité.“ V dobových krojích se sehrála dvě představení, obě měla nemalý úspěch. Získané finance tvořily značnou část prostředků nutných ke koupi pozemku na Muchově.⁶⁹

⁶⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1876 – 1896, opisy úředních listin – dopis místnímu zastupitelstvu z 11. 5. 1888.

⁶⁸ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 60.

⁶⁹ Kurtin, Petr: před osmdesáti lety byla otevřena turistická chata na Muchově. Hamrovské listy roč. 7/č. 2, 2004, s. (nečíslováno).

„Jaký úchvatný odtud obraz! K severu ze zalesněného kopce vykukuje Špičák nad Tanvaldem a rozhledna Hvězda nad Příchovicemi. Na východě pohraniční pásmo velebných Krkonoš se Sněžkou, k jihu střechovitý Kumburk u Jičina, modravý Kozákov s Riegerovou chatou. Na západě rýsuje se táhlý hřbet Lužických hor s Ještědem u Liberce. Zemský ráj to napohled! A podívejme se do údolí Kamenice! Pod námi zalesněné a skalnaté stráně muchovské poseté četnými domky horní části městyse (...) co krásy u nás, co malebných míst, úchvatných pohledů, a přece náš kraj tak dlouho byl zapomínán, turisty a hosty pomíjen!“⁷⁰

Náklady na stavbu činily 240 800 korun. V prostorné a vkusně zařízené chatě se mohlo ubytovat až 60 hostů. Bohužel si však místní turistický klenot užil pouze třináct let existence. Dne 6. října 1937 chatu úplně zničil požár. Příčinu se nikdy nepodařilo objasnit, ale vzhledem k napjatým česko-německým vztahům se spekulovalo o záměrném založení ohně. Na závěr zbývá dodat, že chata již nikdy obnovena nebyla.

3.4.4. Sakrální stavby

Dolnímu i Hornímu Hamru chyběla dlouho dobu nějaká významnější sakrální stavba, neexistoval zde kostel ani žádná větší kaple. Jedna malá kaplička zasvěcená sv. Václavovi byla zbudovaná v horní části obce již v roce 1790. Druhá kaplička (zbořena 1922) stála u cesty (později silnice) k Tanvaldu. *„Silné zdi ze žulových kvádrů kryla střecha šindelová v podobě jehlamu, jehož špička ukončena byla křížkem. Uvnitř byl obraz sv. Václava.“⁷¹*

Až 21. června 1891 byl položen základní kámen ke stavbě velké kaple sv. Anny v Horním Hamru. Za tři roky byla stavba dokončena a vysvěcena držkovským farářem Janem Kořínkem. V roce 1899 byl ke kapli přikoupen pozemek a zřízen zde hřbitov. Předtím, zde hřbitov neexistoval a pohřbívalo se v Držkově.

Výrazných úprav se kaple dočkala v roce 1908, kdy byla rozšířena a zmodernizována. *„Kaple má pěkný obraz sv. Anny, dvě řady lavic, je vystavěna ve slohu románském, avšak rok od roku schází vně i uvnitř, poněvadž se o ni nikdo nestará ...“⁷²*

Dolní Hamr si na vlastní kostel musel počkat až do roku 1914. Místo pro věčný odpočinek svých obyvatel získal však již v roce 1897. Pozemek obstaral starosta Petr Hýsek tzv. pole Šimůnkovo.⁷³ Na hřbitově byl postaven domek pro hrobníka a v centrální části také železný kříž, od kterého se rozbíhaly čtyři cesty lemované lípami.

Již v roce 1895 vznikla v obci iniciativa, která se snažila získat finance na stavbu římsko-

⁷⁰ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 219.

⁷¹ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 56.

⁷² SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 50.

⁷³ Do té doby se pohřbívalo v Držkově

katolického kostela. „... vybírány příspěvky, chystány plány, přinášeny různé věci pro budoucí kostel jako i oltář Panny Marie (darovala paní Josefa Hájková), svícný, kámen s ostatky svatých, pokrývky na oltář, mešní roucha aj.“⁷⁴

Veškeré úsilí však nevedlo ke kýženému výsledku. Na stavbu kostela se nedařilo nalézt dostatečné finanční prostředky, všechny věcné dary tak prozatím získala školní kaple. Reálné obrysy dostala stavba kostela až v roce 1912, kdy Dolní Hamr navštívil litoměřický kanovník Adolf Šelbický a inicioval stavbu kostela.

Roku 1914 konečně padlo rozhodnutí o stavbě. Stavitel Albert Vosátka z Horního Hamru, byl pověřen, aby zhotovil plány a rozpočet na stavbu kostela. Pro budoucí svatostánek byl vybrán pozemek, který se rozkládal vedle okresní silnice a sahal až k železniční trati, za 25.000 K. Samotný náklad na stavbu kostela a fary byl vyčíslen na 45.000 K. Komise, ve které zasedal kanovník Šelbický, předseda c. k. stavebního úřadu z Jičína, starosta Josef Melichar a zástupce obce a předseda kostelní jednoty Josef Straka a vrchní stavitel Vosátka, měla doladit podrobnosti. Schválení celého projektu proběhlo úspěšně a 24. května 1915 se již mohla konat slavnost k posvěcení základního kamene. „Toho dne sešly se školní děti o 9. hodině ve třídách, odkud vyvedeny byly na staveniště chrámové, když přítomny byly s celým učitelským sborem polní mši svaté, slavnostní kázání a posvěcení základního kamene u příští věže, jenž nese letopočet 1915.“⁷⁵

Během války, konkrétně v roce 1916, přišel nově vystavěný kostel o svůj hlas, když byl sundán a roztaven jeho zvon, který jako spousta dalších kovů padl za obětí válečné mašinérii. Znovu se pak kostel nedechl až 21. listopadu 1920. Nový zvon byl posvěcen ve školní kapli a téhož dne již zněl obcí z věže kostela. Ve dvacátých letech kostel dále procházel rekonstrukcemi a dostavbami, byl nově vybaven elektrickým osvětlením i novými oltáři a obrazy.

3.5. Válečná léta

Na počátku roku 1914 vzniká nová politická obec Velké Hamry. Tvoří ji sedm místních částí: Dolní Hamr, Horní Hamr, Berany, Kamenné mlýny, Šouf, Vrchůra a Zlatníky.

Začalo se pracovat na stavbě kostela. Dne 21. září 1914 byla také zahájena práce na stavbě nové silnice. Dopravní tepna měla propojit dolní a horní část obce: „délka její obnáší 1940m a rozpočtený náklad 32.000K. Vede od údolí Kamenice až k horním Hamrskům.“⁷⁶

Stavby se ujal již osvědčený stavitel Albert Vosátka z Hamrů. Výstavbu provázela zajímavá okolnost. „Poněvadž obec neměla peněz, byly natištěny korunové poukázky obecní, jimiž se dělnictvo vyplácelo. Obchodníci se zavázali prodávati za ně dělnictvu potřeby životní.“⁷⁷

⁷⁴ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 51.

⁷⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 144.

⁷⁶ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 77.

⁷⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 138.

Tímto však výčet pozitivních událostí na dlouhou dobu ustává, během roku 1915 se již v zázemí plně ohlásila válka. Žádné rychlé řešení se nekonalo, ba naopak, válka přerostla hranice států i kontinentů a stala se světovou. Lidé si zvykli žít v míru a relativní prosperitě, poslední výraznější vojenské události byly již zapomenuty, léta 1914 - 1918 však lidem hrůzu války ukázala. Dotkla se fungování obce i školy. Do vojenské služby byla povolána řada učitelů.

Většina hospodářství se musela podřídit válce. Jak se dozvídáme, i žáci a žákyně místní obecné a měšťanských škol se zapojili do válečné podpory. Dívky z obecné školy se pod vedením svých učitelek pustily do šití a pletení zimního oblečení pro frontové vojáky. „*Upleteno bylo 112 kuklí, 100 párů nátepiček, 39 nákrčníků a 2 páry punčoch. Všechny předměty v úhrnné ceně 230 K zaslány byly c.k. úřadu pro válečnou péči ve Vídni, dne 23. října 1914.*“⁷⁸

Často byly také organizovány sbírky kovů, první již 24. – 30. dubna 1915. Ředitel Adolf Dolenský ji nazval „*vlastenecká válečná sbírka kovů*“ a sám do ní daroval soukromou i školní sbírku mincí a pamětních medailí o celkové váze 4,5kg. „*Věci železné se nebraly, jen měď, cín, nikl, zinek, mosaz, bronz, olovo.*“⁷⁹

Do sbírky se zpravidla zapojovala velká část žáků i dospělých obyvatel obce. V dalších letech sbírky pokračovaly, byly organizovány koordinovaně nejenom ve Velkých Hamrech, ale i v okolních obcích Držkově, Zásadě a Plavech.

Protože se neustále zhoršovala dostupnost základních potravin, byla zřízena zásobovací komise, která zprostředkovávala nákup a prodej životních potřeb. Byly zavedeny tzv. chlebové lístky „... *aby obecnostvo přiměřeně, dle přiznaných zásob podělováno býti mohlo chlebem, moukou, brambory (ovšem za peníze).*“⁸⁰

Tyto potraviny se prodávaly v místní tělocvičně. V květnu 1916 pak byly zavedeny lístky na mouku a ke konci července na kávu. Když nebyla mouka, byly náhradou prodávány brambory nebo jáhly. Ale zásobování neprobíhalo příliš organizovaně a není tak divu, že obyvatelé projevovali svoji nespokojenost. „*Na začátku srpna projevil lid (ponejvíce ženy) nad prodejem potravin nevoli. Lid v Hamrech i s nejlepším opatřením a zařízením nebývá spokojen!*“⁸¹

Ze záznamů místní školní rady se dozvídáme, že nespokojenost při zásobování pramenila z osobních antipatií mezi členy zásobovací komise a obyvateli. Faktem však je, že problémy zanedbatelné to rozhodně nebyly, neboť se jimi zabývala i okresní komise. Situaci se pokusil svoji návštěvou (6. 8. 1916) uklidnit také okresní komisař A. Moural. Za jeho přítomnosti se konala tajná schůze místní zásobovací komise. Bohužel se nám z této porady nezachoval žádný záznam, nemůžeme proto rekonstruovat obsah jednání. Jisté však je, že veškerá snaha směřovala k uklidnění

⁷⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 140.

⁷⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 142.

⁸⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 142.

⁸¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 164.

stávající situace.

Nedostatek potravin vedl samozřejmě k jejich výraznému zdražení. Jen pro zajímavost uvádím ceny některých z nich: „Kilogram hovězího masa byl prodáván za 8K, vepřového 9K, telecího 7 – 8K, sádla za 10K, slaniny uzené za 16,60K. House za 20K, Kohout za 8 – 10K, králík za 10 – 15K, koza na trhu za 100K, cena krav, jalovic, býků a oslů, dle živé váhy šla do tisíců korun, podobně cena vepřů. Za kilogram másla platilo se 8,60 – 9K, tvarohu 1,20 – 1,50K, pšeničné mouky 0 – 2,40K, žitné 1K, hrachu 2,40K, rýže 1,20 – 2,50K, vejce bylo za 20 – 32h, 1l mléka za 34 – 40h, piva za 60 – 64h, kousek mýdla prodáváný dříve za 8h stál 50h. Cukr podržel přiměřenou cenu 1K – 1,08K.“⁸²

Objevila se samozřejmě řada podnikavců, kteří hodlali na neštěstí války vydělat. Boj proti lichvářům byl nadmíru složitý. Na obranu proti lichvě byly zřízeny zvláštní komise a obilní ústavy, na zemské, okresní a obecní úrovni. Ty stanovovaly a dbaly na dodržování cen. Překročení cen se mělo přísně trestat. Soudy a soudní rozsudky byly zveřejňovány v novinách a provinilec tak nemohl uniknout pozornosti obyvatel. „... lid dělný pociťoval drahotou válku dvojnásobně, poněvadž i příjmy jeho omezením výroby a tudíž i práce značně poklesly. V sousedních továrnách pracovalo se týdně asi dva dny, ale všickni dělníci, i ti, kteří nepracovali, dostávali jistou podporu na živobytí od továrníků.“⁸³

V důsledku nedostatečné výživy se brzy dostavily i zdravotní problémy a především stoupla porodní úmrtnost, přičemž samotný počet porodů byl o polovinu nižší než v předešlých letech. Ze statistického hlediska se také výrazně snížila školní docházka i prospěch žáků.⁸⁴

Do Hamrů přicházely stále častěji zprávy o padlých, na jaře 1916 jejich počet přesáhl pět desítek. Prvním hamrovským obyvatelem, který na frontě položil život za „cisaře Pána“ byl dle údajů místní kroniky holič František Nohýnek, který padl na podzim 1914 na srbském bojišti. Zemská správní komise 30. srpna 1916 nařídila, aby byl zřízen nový zdravotní obvod v železnobrodském okrese, se sídlem obvodního lékaře ve Velkých Hamrech. Do působnosti nového zdravotního obvodu spadaly krom Velkých Hamrů, také Haratice, Bohdalovice a Plavy. Problémem se však stalo sehnat na nově vzniklé místo obvodního lékaře, kvalifikovanou sílu. Byl sice vypsán konkurz, ale nikdo se na něj nepřihlásil.⁸⁵

Až ke konci května 1922 se do Hamrů nastěhoval doktor Antonín Ryšavý. Otevřel zde vlastní praxi a stal se tak obvodním lékařem. O dva roky později byla ve Velkých Hamrech otevřena také první lékárna magistra Jana Rubnera.

⁸² SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 77.

⁸³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 167.

⁸⁴ viz. Přílohy: statistika školní docházky

⁸⁵ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 42.

3.6. Protržení přehrady na Bílé Desné

Přestože naprostou většinu zpráv vyplňovaly válečné události, informace o protržení desenské přehrady se rozletěla do celého světa.

Dne 18. září 1916 došlo k protržení přehradní hráze na Bílé Desné. Obrovské masy vody se řítily do širokého údolí a cestou ničily vše, co jim stálo v cestě. Nejhuře byla samozřejmě zdevastována Desná, ale zkáze neunikly ani další obce. I když se proud vody částečně zpomaloval při setkání s mosty a jezy, postižen byl i níže položený Tanvald se Šumburkem a také Velké Hamry (hlavně Dolní Hamr) a další obce podél řeky Desné a Kamenice.

„Na ½ milionu kubických metrů vody rozlilo se náhle svrchu do údolí. Městys Desná byl téměř zničen, strženy četné domy, průmyslové závody, mosty a mnoho lidí přišlo o život. Do Hamrů přihnaly se spousty vodní o 5. Hodině, unášejíce v kolmých vlnách dříví, nábytek, domy, sudy apod. Též dřevěný most u Svárova byl stržen.“⁸⁶

Sila vody byla vskutku drtivá, ještě v Železném Brodě přivalem vody stoupla Jizera o více jak půl metru. Škody byly velmi vysoké. Domy, které stály bésnicím živlu v cestě, byly zničeny úplně, nebo poškozeny do té míry, že se staly neobyvatelnými a bylo nutné je strhnout. Na odklizení velkého množství sutě a naplavenin nasadila rakouská vláda jednotku ruských zajatců čítající 500 mužů.⁸⁷

Pro obyvatelstvo v poškozených obcích, byly pořádány sbírky, do kterých osobně přispěl císař František Josef I. a německý císař Vilém II. Katastrofa také rozvířila debaty o technologickém postupu při stavbě hrází. Příčinou protržení hráze byly chybné konstrukční postupy: zemina tělesa hráze měla být hutněna dokonaleji, po menších vrstvách. Ukázalo se také, že sklon hráze byl příliš strmý a těsnění pláště nedostatečné. Výpočty navíc prokázaly, že projektovaná kapacita přepadů byla nedostatečná a už padesátiletá voda by se přelila přes korunu hráze. Katastrofa na Bílé Desné nadlouho ovlivnila vývoj sypaných zemních hrází v celé Evropě.

Co se týká hlavního vedoucího při výstavbě desenské přehrady inženýra Karla Podhájského, neunesl tíhu zodpovědnosti a spáchal po osudné tragédii sebevraždu. Nezúčastnil se tak procesu vedeného proti osobám zodpovědným za stavbu přehrady. Proces trval 16 let a skončil až roku 1932, přičemž všichni obvinění byli zproštěni viny, i když nedostatky při stavbě sypané hráze byly prokázány. Protržená přehrada na Bílé Desné byla prohlášena za kulturní památku v roce 1996.

⁸⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 171.

⁸⁷ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 43.

3.7. Návštěva císaře Karla

Čtyři roky válečného konfliktu nezanechaly stopy pouze na bojištích, ale otiskly se i do zázemí. Nový rakouský císař Karel I. nezdědil po svém prastrýci příliš radostný úděl. Země se mu rozpadala pod rukama. Karel byl schopný politik, ale i on si stále více uvědomoval bezvýchodnost situace, která v monarchii panovala. Od roku 1918 se snažil o záchranu alespoň rakouské monarchie. Vykonal řadu návštěv ve svých dědičných zemích, v březnu 1918 se objevil i na Tanvaldsku. O jeho návštěvě v Tanvaldu a průjezdu Velkými Hamry nám zanechal obsáhlou zprávu ředitel zdejších škol Adolf Dolenský:

„Dne 27. Března 1918 navštívil J. V. císař Pán zdejší okolí, aby se přesvědčil o vyživovacích poměrech obyvatelstva. Dvorní vlak přijel ze Železného Brodu do Velkých Hamrů ve 2 hodiny a 19 minut a jel bez zastávky do Tanvaldu, kde byl na nádraží uvítán. Početné zástupy lidu z blízka i z dále, české i německé národnosti, jásaly nad Jeho příchodem a projevovaly Mu svou oddanost a lásku. Po uvitání na nádraží jel do městské radnice, odkud vrátil se na nádraží a ve čtvrt na pět jel opět bez zastávky do Velkých Hamrů zpět do Brodu a odtud do Staré Paky. Velkými Hamry jel dvorský vlak velmi volně a císař Pán se zálibou prohlížel si obec prapory vyzdobenou, a milostivě kymul lidu, jež spěchal v proudech k trati, aby spatřil milovaného císaře. Na uzavřeném nádraží při odjezdu i příjezdu přítomen byl ve svátečním obleku pan starosta Josef Melichar, radní a školní ředitel Adolf Dolenský. Na pozdrav a provolání Slávy, vřidně nám císař Pán kymul rukou.“⁸⁸

Adolf Dolenský, o kterém obsáhle pojednávám v kapitole věnující se učitelstvu obecné školy, byl vášnivým patriotem a obdivovatelem Habsburské monarchie. Lze s určitostí tvrdit, že v něm návštěva císaře, byť Velké Hamry pouze míjel, zanechala hluboký otisk. Všeobecné nadšení, které popisuje, však jen málo korespondovalo s nuznou situací, která v Hamrech a okolí panovala. Lidé byli po čtyřletém válečném strádání již naprosto vyčerpaní a jediné co si přáli, byl konec válečného konfliktu.

3.8. Československo

Válka skončila. Rakouská monarchie již byla minulostí. Zpráva o prohlášení nového Československého státu dorazila do obce Velké Hamry v ranních hodinách následujícího dne 29. října 1918: *„Domy vyzdobeny byly prapory, též škola v národních barvách, lid konal průvody, zpíval vlastenecké písně, předáci politických stran promlouvali k lidu, aby zachován byl pokoj, poněvadž obrazy císařovy byly páleny na hřbitovech ...“⁸⁹*

⁸⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 185 -6.

⁸⁹ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 77.

Intenzivně se také začalo pracovat na „zahlazování stop“ po habsburské nadvládě. Byly odstraňovány rakouské prapory a znaky. Revize proběhla i ve školní knihovně, z níž byly vyřazeny veškeré knihy, které svým obsahem propagovaly nebo jen připomínaly rakouskou éru. Monarchie již byla minulostí, také samotný císař Pán se musel sklonit před novým režimem a přenechat své doposud výsostné místo na zdech chodeb a učeben prezidentu Masarykovi. Oslavy císařských jmenin byly nahrazeny oslavou prezidentských narozenin. S novým státem se také mohly probudit jeho historické osobnosti. Mistr Jan Hus či Jan Amos Komenský byli oslavováni jako národní buditelé a hrdinové.

3.9. Velké Hamry za první republiky

Období první republiky bylo pro nově vzniklou obec Velké Hamry velmi úspěšné. Přibývali noví obyvatelé, rostla zástavba, rozšiřovalo se zázemí obce.

Ve Velkých Hamrech již úspěšně fungoval poštovní a telegrafní úřad, četnická stanice, několik peněžních ústavů, obecná a měšťanské školy, sokolovna a postupně zde vznikala poměrně široká síť nejrůznějších obchodů. Svoji prodejnu zde měl od roku 1927 Tomáš Baťa i další místní obuvníci, byl zde drogist, cukrář, fungovala tu řada obchodů s potravinami a také, jistě k nemalé radosti místních obyvatel, celá řada hostinců. V občasniku *Hamrovské listy* nalezneme článek místní pamětnice Libuše Drvotové, který pojednává o existenci pohostinských zařízení ve zdejší obci. Jistě nás překvapí vysoký počet hospod, hostinců a restaurací, jež bylo možné během první republiky v obci navštívit. Jen podél hlavní silnice to bylo patnáct podniků. Některé z nich byly velmi prostorné a poskytovaly krom pohoštění také ubytování. Hostinec u „Havlů“ (čp. 141) měl i taneční sál, kde se pořádaly plesy a nejrůznější schůze.⁹⁰ Na druhé straně zde byly drobné kiosky a zahrádky s občerstvením, ale i ty měly svoji klientelu, ať již mezi sousedy nebo turisty, kteří si rádi odpočinuli v klidném zákoutí rodinného podniku.

Jako hotel zde fungoval jediný podnik pana Josefa Hlůžeho (čp. 364). Zřídil ho roku 1909 pod hamrovským nádražím. Hotel byl poměrně luxusní a svoji klientelu tak hledal mezi solventnějšími zákazníky.

I na zábavu se pamatovalo. Pro pobavení i vzdělání v červnu 1921 vznikl, z iniciativy místního Sokola, první biograf. Pohybující se obrázky uchvátily řadu obyvatel natolik, že byli ochotni si tuto zábavu dopřávat poměrně často. Jak si posteskl ředitel škol a obecní kronikář v jedné osobě Adolf Dolenský, „... jsou lidé, kteří věnují na tu zábavu poslední groš.“⁹¹

V srpnu 1921 se také začalo s přípravnými pracemi pro elektrifikaci obce. Východočeská elektrárenská společnost z Hradce Králové postavila v obci dva velké transformátory a až do května 1922 rozmísťovala sloupy a přípojky elektrického vedení. „Dne 7. května 1922 poprvé

⁹⁰ Drvotová, Libuše: Zašlá sláva haurovských hospod. *Hamrovské listy* roč. 4/č.2, 2001, s. 5-7.

⁹¹ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 52.

osvětlena byla elektrickým osvětlením obec mnohými žárovkami, jež řídí ze svého bytu ve škole měšťanské školník Antonín Pásek. Elektrického proudu užívají hostinští k stáčení piva k větrání, řezníci k zpracovávání masa, truhláři a strojní zámečníci k pohonu obráběcích strojů apod.“⁹²

Rozvoj a růst obce vedl místní zastupitelstvo k přesvědčení, že označení „obec“ je pro Velké Hamry již nedostačující a v srpnu 1923 se tak usnesli žádat o povýšení na město. Nakonec, ale bylo dosaženo pouze povýšení na městys. „*Vláda republiky československé povýšilo usnesením ze dne 16. dubna 1926 osadu Velké Hamry na městys.*“⁹³

3.9.1. Obnovení hasičského sboru

Místní hasičský sbor si rozhodně nemohl stěžovat na nedostatek práce. Až podezřele často docházelo k požárům nových zděných domků, které koncem dvacátých let vznikaly po celých Hamrech. Rozběhlo se vyšetřování, o němž bohužel nejsou dochovány podrobnější záznamy, jistý je pouze výsledek. A sice, že byli zatčeni a odsouzeni dva obyvatelé Velkých Hamrů Doležal a Pavlata.

Hamrovští hasiči prožili během války období silné latence, jejich sbor se smrštil na pouhé čtyři členy, majetek sboru převzala do správy obec. Činnost byla obnovena až v roce 1919. Prosperita obce dala ve dvacátých letech vzniknout návrhu na stavbu samostatného hasičského domu. V roce 1927 místní zastupitelstvo rozhodlo, a v dubnu 1928 začala stavba požární stanice.

Významná událost vybídla místního kronikáře k zdůraznění skvělé statistiky hasičského sboru: „... (sbor) zúčastnil se doposud 50 požárů v obci, 30 v jejím okolí, nejruznější pomoc poskytoval celkem 592. Sbor čítá 68 členů činných a 276 přispívajících (tj. 10% obyvatelstva).“⁹⁴

Dne 19. srpna 1928 byl požární dům otevřen a fungoval až do roku 1940, kdy byl hasičský sbor rozpuštěn.

3.9.2. Doprava

O čilém dopravním ruchu svědčí zajímavý záznam z roku 1928. Ve Velkých Hamrech v úseku pod nádražím bylo provedeno sčítání vozidel. Zjišťovalo se, kolik vozidel projede ve všední den od 6 do 20 hodiny a v neděli od 7 do 19 hodiny po místní silnici: „*Napočteno vozidel: 1101 povoz jednokoňský, 706 povozů dvoukoňských, 61 povozů volských, 605 nákladních aut těžkých, 682 nákladních aut lehkých, 792 osobních aut, 392 motocyklů, 1 autobus. Celkem 4340 různých vozidel za 96 hodin.*“⁹⁵

⁹² SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 68.

⁹³ SOKA Jbc, fond MŠR VH, opisy úředních listin – úřední rozhodnutí č. 27564 z 29. 4. 1926.

⁹⁴ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 116.

⁹⁵ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 131.

Tato frekvence provozu byla největší v železnobrodském okrese. To souvisí s faktem, že silnice protínající Velké Hamry byla hlavní tepnou spojující Železný Brod s Tanvaldem a dále Jabloncem nad Nisou. Dopravu povzbuzovala i nově postavená silnice k nádraží a do Zbytku (část obce VH).

3.9.3. Nové obecní budovy

V roce 1926 bylo rozhodnuto o stavbě Masarykova domu sociálně zdravotní péče. O dva roky později, 14. října 1928, byl položen základní kámen budovy, která měla zabezpečit pomoc všem sociálně slabým. Na stavbě se podílel spolek místního Československého Červeného kříže a spolek na ochranu matek a dětí ve Velkých Hamrech.

Stavební práce postupovaly rychle a již 18. srpna 1929 byl Masarykův dům poprvé otevřen. Při otevírací slavnosti proběhla i propagační výstava Československého Červeného kříže. K sokolovně byla v totéž roce přistavěna budova, v níž byl zřízen nový biografický sál a lidové lázně. V novém filmovém sále také poprvé zazněl v roce 1931 ozvučený film Fidlovačka. Nově opraveny byly také budovy školy. Od roku 1930 se začalo s budováním obecní kanalizace, usilovně se pracovalo na regulaci břehů Kamenice.

Nové rodinné domky přibývaly každoročně. Pro méně majetné obyvatele městyse se začaly v roce 1931 stavět tři činžovní domy. Náklady na tuto náročnou stavbu zatím zajistila sedmi set tisícová půjčka od ústřední spořitelny v Praze. Uvažovalo se také o stavbě nové školní budovy, ale vzhledem k množícím se finančním problémům obce se neustále odkládala.

3.10. Finanční potíže

I když obec Velké Hamry v průběhu dvacátých let mohutně rostla a stavební práce prakticky neustávaly, nedělo se tak zcela bez následků. Velké výdaje obce brzy převýšily její příjmy a schodek se začal nebezpečně zvyšovat. Pro ilustraci uvedu příklad z roku 1925, následně z roku 1929:⁹⁶

Rozpočet obce na rok 1925 činil 261.187 korun, ale náklady byly 321.866 korun. Schodek tak byl bezmála jednašedesát tisíc. Tento nesoulad v příjmech a výdajích se ještě podařilo 190% přírůžkou k činžovnímu a 375% přírůžkou k ostatním daním srazit, ale jednorázové zvýšení samozřejmě nepřineslo žádné řešení do budoucna. V roce 1929 dosáhl schodek již neuvěřitelných 1 185 717 Kčs. Starosta městyse Velké Hamry krom dalšího drastického zvyšování daní hledal pomoc u zemského fondu a místních prosperujících firem. Dlužná částka však ani v dalších letech neklesla pod jeden milion korun, naopak stále pomalu narůstala.

V listopadu 1931 si zástupci obce na svolané hospodářské konferenci v Semilech stěžují: „obec má poměrně nejnižší daňovou základnu (30 000 Kč.). Z přírůžek není možno uhradit ani to nejnutnější a na provádění nějakých projektů není ani pomyšlení. Obec má nevyhovující školní

⁹⁶ SOkA Jbc, Kronika obce I., s. 114 -115.

*budovu, nemá chudobinec či sirotčinec. Nemá dostatečné prostředky na opravu poničených silnic a cest, je potřeba dláždit, jen toho bláta na cestách máme dostatek.*⁹⁷

Vyhličky na rok 1932 nebyly rozhodně radostné. Uskromnit se muselo i vedení obce. Starostovi a dalším voleným zástupcům byly sníženy odměny a zrušeny různé přídavky. Stavební ruch, který obec po celá dvacátá léta provázel, výrazně zvolnil.

Rok 1933 byl jedním z nejsložitějších, kterým si obec prošla. Takto situaci popisuje kronikář Jan Drbohlav: *„Obec je pasivní, nesoběstačná, žalovaná všemi peněžními ústavy pro nesplacení půjček. Nedoplatky činily koncem roku 1932 plných 304 471 Kč. Za tímto účelem zabaven obecní majetek (les a pozemek tzv. Chlupáčovo). Poměry tedy vskutku krizové.*⁹⁸

Již několikrát jsem hovořila o tom, že nejvíce obyvatel zaměstnával textilní průmysl. V období hospodářské krize se i Liebiegova firma dostala do finančních potíží. V továrnách ve Svárově a Mezivodí docházelo k významnému propouštění. Těm, kteří v práci zůstali, byla snížena mzda. Nejhorší situace nastala na přelomu let 1932 a 1933. Z téměř čtyřtisícové obce nemělo práci plných 1688 obyvatel. Na jaře 1933 sice počet nezaměstnaných klesl, ale stále byl neúměrně vysoký.

Ale i ti, kteří práci zatím měli, byli ve velmi složité situaci. Mzdy byly velmi nízké, proto mezi dělníky dochází často k protestům a stávkám. „... koncem května se stávkovalo i na stavbě spojovací silnice Plavy – Zásada – Zbytky...“⁹⁹

Paradoxní přitom je, že tato stavba byla okresním úřadem zadána jako tzv. práce nouzová, aby odlehčila obci a poskytla nezaměstnaným alespoň sezonní práci. Podpora pro nezaměstnané činila „... 10 Kč týdně svobodnému, 20 Kč týdně ženatému. Pro chudé děti vyvářeny také polévky: 1934 vařilo se 69x rozdáno 10.085 porcí polévek s chlebem. Průměrně se vařilo pro více jak jedno sto dětí.“¹⁰⁰

Po roce 1935 nezaměstnanost výrazně poklesla, ale obec se dále utápěla v systému půjček. V roce 1936 mají Velké Hamry stále ještě 25 neuhrazených pohledávek v celkové hodnotě přes 2 500 000 milionu. Obec se musela obrátit na Kuratorium Pomocného fondu pro úpravu dluhů okresů a obcí. Ten vypracoval splátkový kalendář a také převzal zúročení dluhu (ne dluh sám). Obec dále musela každoročně předkládat Kuratoriu rozpočet ke schválení.¹⁰¹

Díky práci Kuratoria obec unikla z finančního ochromení. Situace v roce 1937 se tak pomalu stabilizovala, i když k plnému oddlužení vedla samozřejmě ještě dlouhá cesta. Nezaměstnanost byla stále poměrně vysoká a sociální situace většiny obyvatel obce nevyhovující. Obec proto neustávala v organizování stravovacích akcí pro nejpotřebnější. Nemalé částky padly i

⁹⁷ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 165 -166.

⁹⁸ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 178.

⁹⁹ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 180.

¹⁰⁰ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 185.

¹⁰¹ SOKA Jbc, fond MŠR VH., opisy úředních listin – úřední rozhodnutí ze 4. 3. 1937.

na nutný pobyt dětí v ozdravovnách. „Celkově na sociálně zdravotní péči vydáno 23 495 Kč.“¹⁰²
Rozpočet na rok 1938 poprvé od roku 1927 stlačil schodek na sedm set tisíc.

3.11. Politická situace

Zatímco finanční situace obce se obracela k lepšímu, politicko-společenské události nabíraly směr opačný. Německá agresivní zahraniční politika v březnu 1938 dosáhla Anschlusu Rakouska. Početná německá menšina v Československu, lépe řečeno v českém pohraničí hlasitě požadovala také připojení k Říši. Situace se radikalizuje na přelomu března a dubna. Konrad Henlein dostává od Adolfa Hitlera tajný příkaz klást československé vládě nesplnitelné požadavky. Veškeré vstřícné kroky naší vlády tak vyznívaly naprázdno. Na sjezdu SdP 24. 4. Henlein vyslovuje požadavek na autonomii. Vůdce Třetí říše dával jasně na srozuměnou, že pohraničí musí připadnout Němcům.

K obraně se republika nasměřovala 20. května, kdy byla na základě zpráv o blížících se německých jednotkách vyhlášena částečná mobilizace.

To jsou obecná historická fakta, kterých jsme si velmi dobře vědomi, já se zaměřím na to, jak tyto historické události prožívala jedna obec v podhůří Jizerských hor, městys Velké Hamry.

*„Nikdo z nás neměl tušení, co se v noci z 20 na 21. května 38 kolem nás děje. V časných hodinách chladného rána v sobotu 21. 5. četné hloučky rokujícího lidu u domů, na cestách svědčily, že se něco děje, něco vážného, důležitého, něco nebývalého. A zprávy, ovšem zveličované snad fantazií, spíše ale rozrušením, ba i strachem, šířily se od úst k ústům, od domu k domu.“*¹⁰³

Takto popsal vzrušenou situaci obecní kronikář Petr Nesvadba. Události opravdu nabraly rychlý spád. Ještě toho dne navečer byla řada mužů z Velkých Hamrů povolána k všeobecné mobilizaci. Jak se od kronikáře dále dozvídáme, vyfasovali muži uniformy a v noci odjížděli k Novému Světu stále jen s matnou představou o tom, co se vlastně děje. V souvislosti s hamrovskou kronikou musím ještě doplnit, že od poloviny roku 1938 nebyly záznamy vůbec prováděny a až v roce 1956 byl člen místního Národního výboru Jaroslav Patrman pověřen, aby kroniku doplnil. Zato kronika školy obecně pokračovala bez přerušení. Obraz let okupace ve Velkých Hamrech tak bude kombinací těchto dvou zdrojů. Tak tedy s tímto drobným osvětlením se můžeme vrátit do pozdního května roku 1938. Českoslovenští vojáci i povoláná domobrana obsazovali pohraničí. Velké Hamry byly de facto osídleny výhradně českým obyvatelstvem, proněmecké demonstrace tak cloumaly hlavně jejím okolím. Dovídáme se, že místní gardisté zasahovali proti Němcům hlavně v Tanvaldě, Smržovce a Desné. Jestliže se v létě situace nepatrně zklidnila, s podzimem události znovu gradovaly.

V druhé zářijové dekádě 1938 vyvolali Henleinovci v pohraničí puč. Československá vláda nemohla nečinně přihlížet a stranu 16.9 zakázala. Vrcholní představitelé evropské politiky zatím

¹⁰² SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 213.

¹⁰³ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 228.

stále jednali s Hitlerem. Dne 15. září se Hitler s Chamberlainem sešel v Berchtesgaden. Z tohoto setkání vzešla dohoda o odstoupení čs. pohraničí s více jak 50% německou většinou. Anglická diplomacie donutila naši vládu k souhlasu. Hitler však své požadavky nadále navyšoval na neúnosnou míru, což vedlo k anglickému souhlasu s všeobecnou československou mobilizací 23. září 1938. V obci opět službu nastoupila řada dospělých mužů, mezi nimi i šest členů učitelského sboru. Jiskru naděje, že nebudeme vydáni Třetí říši napospas definitivně zhatil Mnichov. Mezi 29. a 30. zářím se dohodli Chamberlain, Hitler, Mussolini a Daladier a podepsali mnichovskou dohodu, která byla Československu předložena jako diktát. Mezi 1 a 10. říjnem německé vojsko obsadilo čs. pohraničí.

Přes Velké Hamry projížděly transporty ustupující čs. armády a také uprchlíci z pohraničí. *„V sobotu 18. října dopoledne houkají sirény a zvoní zvony v blízkém Tanvaldě a Smržovce. Místní Němci vítají německé vojsko, které podle jejich mínění je přichází osvobodit. Železniční most mezi Velkými Hamry a Tanvaldem byl obsazen, německé vojsko stojí na levém břehu Kamenice u Svárova a Mezivodí. Na Muchovské skále zavlál prapor s hákovým křížem.“*¹⁰⁴

Velké Hamry praskaly ve švech. Obec byla přeplněna uprchlíky, kteří byli rozmisťováni po všech domech a obecních budovách. Vinou zabrání obou továren lavinovitě přibyl počet nezaměstnaných. Lidé jsou z nastalých událostí zděšení, přec jen ale nikdo nepochybuje o tom, že vzniklá hranice je již pevně stanovena. Brzy se však objevuje nové nebezpečí, Hamry mají být připojeny také k Německé říši. Černé prognózy se naplnily. Dne 24. listopadu 1938 obsazují německé sbory nejenom Velké Hamry, ale i Plavy, Haratice a Zlatou Olešnici. *„Téhož dne na hamrovské náměstí dorazil německý průvod, zazněla zde německá hymna.“*¹⁰⁵

Bylo také přerušeno železniční spojení se Železným Brodem, provoz byl obnoven až 15. června 1939. Za hranice protektorátu se tak dalo pouze pěšky či autobusem, ale pouze s platnou propustkou.

3.12. Nové poměry

Nastala doba velkých změn. Jako platidlo byla zavedena říšská marka. Budova obecního úřadu, pošty i četnické stanice byla obsazena německými sbory. Novým starostou se stal Walter Albrecht z Desné a obec byla přičleněna k jabloneckému okresu.

Původní rozčarován českých obyvatel však mírnil fakt, že Němci úspěšně snížili nezaměstnanost, několik Čechů zasedalo i v obecním zastupitelstvu. *„Ve volbách do říšského*

¹⁰⁴ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 231.

¹⁰⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část třetí), s. nečíslováno, šk. rok 1938/39.

sněmu hlasovalo pro Hitlera téměř 72% zdejších občanů, přitom německé národnosti bylo jen okolo 10%.“¹⁰⁶

Pátého října 1938 abdikoval Edvard Beneš a 30. listopadu byl na jeho místo zvolen Emil Hácha. Když byl vyhlášen samostatný Slovenský stát, zbýval již poslední krok, likvidace českých zemí. Ve dnech 14-15. března německá vojska obsadila zbytek z Československého státu. Říšským protektorem byl ustanoven Konstantin von Neurath a jeho zástupcem K. H. Frank. Dne 16.3 vyhlásil Adolf Hitler v Praze Protektorát Čechy a Morava.

V této chvíli bylo již zcela evidentní, že se Třetí říše nespokojí „jen“ s připojením Rakouska a rozbitím ČS. Útokem na Polsko 1. 9. 1939 začala druhá světová válka.

3.13. Válečná léta

V obci se zatím začátek války projevil pouze zavedením potravinových lístků. Narůstal také nedovolený přechod protektorátní hranice především za účelem pašování potravin. Vyučovací jazyk na škole zůstával český. K výrazné změně však došlo v samotné organizaci školy. Obě měšťanky byly přeměněny na sedmitřídní školu obecnou. Významnou vlasteneckou úlohu hráli krom učitelů také místní faráři. Při bohoslužbách se připomínaly významné národní osobnosti a zazněla i národní hymna.

V roce 1940 je nařízena výměna česko-německých nápisů za ryze německé. Jak se z obecní kroniky dozvídáme, vznikají tak groteskní kombinace českých jmen a německých pojmenování. „*Anna Vedralová – Gemischtwarenhandlung.*“ Dosazen je také nový starosta Adalbert Adolf. Německá správa velkoryse upravuje místní náměstí. Jsou zasazeny stromy, upraveny cesty na krajích vybaveny lavičkami.

V Evropě zatím Německo bleskově obsazuje další státy. Polsko, Dánsko, Norsko, snadno padne dokonce i Francie. V roce 1941 se zdá být pád Anglie, pod mohutným německým bombardováním, jen otázkou času. Němci vítězí i v JV Evropě, rozvíjejí akce v severní Africe. Obec zatím již plně pocítuje tíži války. Volný obchod úplně zmizel, vše je na listkový přiděl. Dělnici nesmí změnit povolání bez svolení majitele. Množí se nejrůznější sbírky, pro válečné účely se vybírají i příspěvky. Začínají první letecké poplachy, na půdách domů jsou povinně pytle s pískem na případné hašení. Taneční zábavy jsou zakázány, utichá dříve rušný kulturní život.

Ani druhou válku nepřežil hamrovský kostelní zvon bez úhony a v únoru 1942 byl sejmут a roztaven. „*Začalo také rušení obchodů, hostinců a živností, jejich majitelé a s nimi mnoho žen z domácností muselo nastoupit práci v okolních továrnách, někteří posláni až do Německa.*“¹⁰⁷

Ve školách se výrazně zvyšuje počet hodin německého jazyka. Učitelé musí ve třídách

¹⁰⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část třetí), s. nečíslováno, šk. rok 1938/39.

¹⁰⁷ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 249.

zdravit nacistickým pozdravem „Heil Hitler!“¹⁰⁸

Dne 24. září 1942 dochází z nařízení Konrada Henleina k výrazné územně-správní změně. Obce Plavy, Haratice, Bohdalovice, Svárov a Mezivodí jsou připojeny k Velkým Hamrům a vzniká jediná obec Grosshammer.

Rok 1943 přináší velký obrat ve válečném vývoji. Třetí říše a její spojenci ztrácí na všech frontách. Němci vyhláší totální válku, vedenou tedy až do konečného vítězství nebo zničení. Musí se šetřit, zavádí se úsporná opatření. Chybí uhlí i základní potraviny. Pracovní doba je prodloužena na 60 hodin týdně. Pracovat musí všichni, zásob je málo, ale naděje na konec války se rýsuje poněkud ostřeji.

Poslední válečný rok. I ve Velkých Hamrech jsou stále častěji slyšet výbuchy bomb při náletech spojenců. Výrazně se také mění život v obci. Německá správa podřizuje vše obraně proti postupujícím ruským jednotkám. Zatarasují se silnice, podminovávají mosty. *„Hitlerjugend se spolu s německou policií stále honí za letáky, které jsou neustále shazovány ze spojeneckých letadel.“*¹⁰⁹

Velké Hamry jsou plné zmatku. Z nedostatečně střežených táborů prchá zajatci, do obce přicházejí i další uprchlíci. Všeobecně se šíří silné protiněmecké nálady. Ještě jednu hrůznou událost však obyvatelé musí shlédnout. *„Je 1. března 1945. V mrazivém dni blíží se od Plavů na 400 vězňů koncentračního tábora evakuovaného před postupující sovětskou armádou. Na kost vyhublí a zapřažení do saní mlčky a za doprovodu dozorců pochodují Hamry k severu. Hrozný je pohled na tyto lidské kostry. I místní lékař, Němec Zitzmann je při pohledu na tyto ubožáky tak zdrcen, že nemůže dále ordinovat a posílá pacienty domů.“*¹¹⁰

I když německá propaganda stále mluví o konečném vítězství, situace tomu již zdaleka neodpovídá. Rychlý postup spojenců. Smrt Adolfa Hitlera a následný pád Berlína, to vše neomylně označuje konec Třetí říše.

Ve čtvrtek 3. května 1945 se v okolí Velkých Hamrů, (poněkud předčasně, jak další dny ukázaly)rozhořel odboj. Také v hamrovské sokolovně se muži sešli k první poradě. Na protektorátních hranicích odzbrojila skupina držkovských občanů německou stráž a za pomoci obyvatel z Plavů obsadili plavskou četnickou stanici, poštu i železniční zastávku. Tím byly Plavy de facto osvobozeny. Jaroslav Patrman ve své kronice uvádí, že Plavy byly zřejmě osvobozeny jako první obec na severu Čech, která byla mnichovským diktátem připojena k Říši.

Následujícího čtvrtého května obsadili i hamrovští občané místní poštu, celá akce se však nezdařila. Přivolaná posádka SA z Tanvaldu poštu obkličila a odbojáře zatkla. Od zastřelení je zachránila jen intervence revolučního národního výboru v Železném Brodě, který za ně nabídl

¹⁰⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část třetí), s. nečíslováno, šk. rok 1942/43.

¹⁰⁹ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 255.

¹¹⁰ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 256.

německé rukojmí. Také Plavy byly znovu obsazeny. V sobotu 5. května povstala Praha. Z hlavního města se vysílá jen česky. V Hamrech občané hromadně strhávají německé nápisy. O dva dny později obcí projíždí nákladní auta ustupující německé armády. Téhož dne místní obyvatelé spolu s partyzány z Vlastiboře obsadili celá Hamrska, vyvěsili české vlajky a chystali se na postup do dolní části obce. Ozbrojení Němci se soustředili v hamrovské sokolovně, když se odmítli vzdát, rozhořel se v obci první vážný boj. *„Němci byli vyzbrojeni daleko lépe než české síly. Zde padl z české strany partyzán Musílek ze Železného Brodu a bylo i několik zraněných, ale zahrnuli i němečtí vojáci. Teprve s nastávajícím soumrakem podařilo se vrhnout do sálu sokolovny několik ručních granátů a poraněné a vystrašené Němce přinutit k překotnému útěku...“*¹¹¹

Obec byla osvobozena, ale české hlídky zůstávaly na cestách celou noc. *„Nezapomenutelné okamžiky, kdy stojíce na Muchovském hřebenu a přitisknutí v noční tmě ke skále, pozorovali jsme tu nekonečný světelný řetěz aut utíkajících Němců, který se bez ustání řinul od Kořenova k Jablonci.“*¹¹²

Ale ještě 8. května se do Hamrů vrátila německá jednotka. Vojáci prohledávali domy a pátrali po ukrytých partyzánech. Proběhlo ještě několik drobných přestřelek, ale Němci se již stahovali.

Devátého května dorazila Rudá armáda do Prahy. Do Velkých Hamrů se ruské jednotky dostaly 10. května, kde je bouřlivě přivítali místní obyvatelé. Ještě ten den večer se do čela obecního úřadu postavil opět Jáchym Kouřil. Obcí ještě několik dní projížděla auta sovětské armády i transporty německých zajatců. V Hamrech se také stále soustředilo poměrně velké množství uprchlíků, které bylo nutné živit, což nebylo jistě snadné vzhledem k všeobecně panujícímu nedostatku. Jak píše Josef Patrman, aby se získaly další potraviny, byly zabavovány zásoby procházejících německých zajatců.

Z cest byly odstraněny zátarasy a překážky. Pozornost teď padla na místní německé obyvatelstvo. Němci ze Svárova byli vystěhováni, jejich nábytek zabaven a byty zapečetěny. Zavřena a prohledána byla také německá škola ve Svárově. V posledních dnech měsíce května se také obnovilo vyučování na českých školách, které bylo před deseti dny přerušeno.

Obec již zůstala v Jabloneckém okrese. Svárov, Mezivodí a Bohdalovice byly ponechány jako součást Velkých Hamrů. Plavy a Haratice získaly opět samostatnost. Do konce roku odešli z Velkých Hamrů všichni váleční zajatci, zavlčení civilisté, partyzánské a sovětské jednotky. *„Po rušných dnech stávají se Hamry opět tichým podhorským městysem, ve kterém jde život svým klidným tempem.“*¹¹³

¹¹¹ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 260.

¹¹² SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 260.

¹¹³ SOKA Jbc, Kronika obce II., s. 271.

4. Školní budova

4.1. Na počátku nebylo nic, aneb boj o školní budovu

První česká škola se nacházela v Horním Hamru (dnes Hamrska – část obce Velké Hamry). Použité označení škola, by mohlo být matoucí. Nejednalo se totiž o školu v dnešním slova smyslu, neboť neměla svoji vlastní budovu. Aby se získaly prostory pro výuku, byly najímány různé místnosti (většinou na jeden školní rok) po celé obci. Tyto těžce vydobyté prostory neposkytovaly dětem, ani učitelům, příliš vhodné prostředí pro vzdělávání. Byly to zpravidla části domů, které majitel nepoužíval a tudíž ani příliš neudržoval. Pronájem byl obvykle smluven pouze na jeden školní rok, děti se tak musely často stěhovat z jednoho konce vesnice na druhý.¹¹⁴

Situace se částečně zlepšila ve čtyřicátých letech 19. století. Industrializace pronikla i na chudé Jizersko. Založení Liebiegovy přádelny ve Svárově roku 1844 vedlo k přílivu nových obyvatel a tím i poněkud urgovalo nutnost zajistit navýšenému počtu dětí vzdělávání. Dolnohamrovští rodáci nelibě nesli, že jejich děti měly do školy i hodinovou cestu, v zimě navíc téměř neschůdnou. Koneckonců byla to právě jejich část obce, která v padesátých letech značně zmohutněla. Veškeré snahy obecních zástupců proto směřovaly k založení školy v Dolním Hamru.

Tento záměr se realizoval, když v roce 1863 pan Čeněk Krupka škole pronajal svůj nově vystavěný domek v Dolním Hamru. Provizorní škola pak byla vybavena nejnужnějšími školními potřebami a pomůckami. Ale jak se říká „s jidlem roste chuť“ a časem tak bylo i této školy, pro obě vsi (Horní a Dolní Hamr) málo.

Populačnímu boomu krom výše zmíněné výstavby svárovské továrny, napomohla také stavba nové silnice v padesátých letech. Impulzem bylo i položení železniční tratě mezi Železným Brodem a Tanvaldem. Trať, mající svoji zastávku i v Dolním Hamru, byla zprovozněna 1. července 1875. Byla odbočkou pardubicko-liberecké dráhy, která byla vystavěna již roku 1859.

Obec měla také poměrně dobré spojení s okolními vesnicemi. Kontakt s Bohdalovicemi a Haraticemi umožňovaly dva nově vystavěné mosty, svárovský a mezivodský. Horší byl již přístup na Český Šumburk, kam vedly jen úzké a neudržované cesty, které byly v zimě prakticky neschůdné. Oprávněnost požadavku na novou školu podporoval i zákon, který obci nařizoval zřídit školu tam, kde bylo v pětiletém průměru alespoň šedesát dětí ve věku od 6 do 12 let.¹¹⁵

V roce 1864 se vytvořil výbor několika nejangažovanějších občanů v čele s Jáchymem Nykrínem, mlynářem v Mezivodí. Výbor si stanovil jediný cíl: získat pro Dolní Hamr vlastní školu.¹¹⁶ Realita však původní nadšení „obecních buditelů“ trochu zmírnila. Ukázalo se, že pouhé nadšení, i když je chvalyhodné, nestačí a musí jít pouze ruku v ruce s dostatečnými finančními

¹¹⁴ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1876 – 1896, opisy úředních listin – Nález místní školní rady 23. 8. 1860.

¹¹⁵ Šafránek, Školy české, s. 188.

¹¹⁶ Mezivodí součást obce Šumburk nad Desnou (dnes Velké Hamry)

prostředky. Vzdát se myšlenky na vlastní školu však již nepřipadalo v úvahu. A tak byl v duchu hesla „obec sobě“ pořádán koncert, který měl položit finanční základ pro novou školu. Koncert, konaný v hostinci u Koruny, přinesl čistý výnos 104 zlatých, což byl samozřejmě nepatrný zlomek potřebné částky a celá akce byla spíše jakousi informační kampaní pro občany, aby si uvědomili důležitost vzdělání a podporovali zřízení nové školy. „... (bylo) docíleno povolení od vysokého ministeria zříditi novou samostatnou školu v Dolním Hamři v jedné třídě a k ní přiškolená obec Dolní Hamr a dolní část Horních Hamrů.“¹¹⁷

Podařilo se získat úřední povolení, ale ještě celé tři roky trvalo, než se přistoupilo k samotné realizaci. Až 20. března 1868 se sešel „výbor spojených obcí Horního a Dolního Hamru“ a zpracoval zřizovací listinu.¹¹⁸

4.2. Nová škola v Dolním Hamru

Krátce na to vstoupila konečně škola do života. Prvním ředitelem se stal Josef Rudolf, který na škole působil od roku 1866 do 1873.

Zřízení vlastní školy bylo jistě významným momentem, získat pro ni samostatnou budovu se však prozatím nepodařilo. Začal proto stejný koloběh stěhování, jako tomu bylo při zřízení školy v Horním Hamru. Nevyhovující vybavení a chybějící školní pomůcky komplikovaly výuku učitelů i žákům. Přestože obec díky dobře prosperující svárovské továrně pomalu bohatla, nevěnovala školství dostatečnou pozornost. Zástupci obce dlouho zapomínali na nutnost stálých investic do nově založené školy. Vybavení a zařízení tak chátralo. „... Tak spatřujeme školu v bíděm stavu, vidíme naplněnou světnici těmi drobnými dětmi, pro něž nebylo dostatečné prostory vzdušné, a které po zemi seděly. Po stěnách lili se celé potoky vody. Nikdo z dospělých se ve škole neukázal, aby snad nebyl dojat obrazem tak bíděm. Nejednou chtěl-li učitel kročiti, musel ty drobné děti odhrnovati, aby měl kam nohu postaviti.“¹¹⁹

Mohlo by se zdát, že se jedná o ojedinělý případ na malé venkovské obci, ale opak je pravdou. O tom, jak nevyhovující podmínky v drtivé většině obecních škol panovaly, nás informuje i Milena Lenderová a Karel Rýdl ve své knize věnující se životu dítěte v 19. století: „dětí seděly na podlaze, vzduch v místnosti byl nedýchateľný – s tělesnou hygienou to nikdo nepřeháněl, navíc se příliš nevětralo, aby neunikalo drahocené teplo. V kamnech, která občas čadila, se topilo dřevem, jeho množství bylo přesně stanoveno ve školní řádu, smlouvě, kterou s učitelem uzavíral provozovatel školy.“¹²⁰

¹¹⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 5.

¹¹⁸ viz. přílohy – zřizovací listina

¹¹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 10.

¹²⁰ Lenderová, Rýdl, Radostné dětství?, s. 181.

V roce 1870 byla škola přemístěna do budovy hostince u Bejvalíka, čp. 25 v Dolním Hamru. Tím bylo sice dosaženo většího prostoru, ale pro vyučování dětí jen málo vhodného. Z dnešního pohledu bychom řekli zcela „antipedagogického.“ Velmi barvitě líčí situaci Antonín Morávek: „... v jednom křídle se hosté hlučně bavili, v druhém pak pracoval učitel se vši pílí, aby do tolika hlav nějaké to a nebo b vtloukl. Dětem školním bylo užívati jednoho záchodu s podnapilými hosty, ano často se stalo, že některý natroubený bratr spletl si dveře a poctil školu svou vzácnou návštěvou.“¹²¹

Není si jisté těžké představit, že takováto výuka byla pro děti jen malým přínosem. Toho si byli dobře vědomi i samotní učitelé. Josef Rudolf 18. dubna 1871 vyčítavě píše okresní školní radě v Semilech: „... níže podepsaný učitel vidí se nucen následující zprávu o škole v Dolním Hamru podati: učitel řečený přijal toto místo v roce 1866, také s tou výminkou, poněvadž se místní obecní zastupitelstvo obce Hořeního a Dolního Hamru uvolilo, že do tří let, tj. do roku 1869 svou vlastní budovu postaví. Čas tří let uplynul a až dosud škola jest jen pronajatá. Navíc v tomto pronajatém stavení přebývá ještě šest rodin mimo učitele.“¹²²

Prostory byly vskutku nevyhovující, nebyly koncipované a ani dodatečně upravené pro fungování školy. Na vlastní zázemí si stěžuje i učitel Rudolf. Chybí mu základní nábytek, úložné prostory i vhodné místnosti. „Mimo postele, malého stolu a nevelké lavice nemohu více v této světničce míti. Tento učitel musí, an není pro druhou postel mimo dětské místa, v noci na lavici na slamníku odpočívati.“¹²³

Navíc hostinský Josef Krykorka, který místnost školy pronajímal, žádal velmi vysoké nájemné, které obec jen s námahou plnila. Okresní školní rada se snažila nejprve v obci nalézt nějaké jiné vhodné prostory pro vyučování. To se však nezdařilo, jediné volné stavení bylo v dezolátním stavu a investice na jeho opravu mnohokrát převyšovaly možnosti obce.

Další krok představovalo pozvání hostinského Krykorky a starosty Josefa Pirocha na jednání k místní školní radě do Semil. Dohoda se však opět nekonala, hostinský neslevil z 200 zlatých ročně a starosta zas nehodlal tuto částku dále vyplácet.

4.3. Svítá na lepší časy

Tato situace byla vskutku neudržitelná, přesto přetrvávala až do roku 1878, kdy byl hostinec ve veřejné dražbě prodán spojeným obcím Hornímu a Dolnímu Hamru a celá budova připadla škole. Jaká cena byla za objekt vyplacena, se však z pramenů nedovídáme.

Zastupitelstvo obce se navíc dostalo do rukou rodákovi z Dolního Hamru, Josefu Širovi. A přesně dle rčení „bližší košile než kabát“ věnoval větší pozornost právě Dolnímu Hamru. Spolu se schopným školním inspektorem Františkem Ryšavým dosáhl úpravy školy do přijatelné podoby.

¹²¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 10.

¹²² SOKA Jbc, fond MŠR VH 1877-1896, dopis adresovaný okresní školní radě v Semilech z 18. 4. 1871, karton č. 2.

¹²³ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1876 – 1896 (tamtéž).

Zútulněn byl i byt učitele. Zároveň se začalo s úpravou další místnosti pro druhou třídu.¹²⁴

Veškeré práce byly dokončeny do léta 1879 a v listopadu 1879 byla druhá třída úspěšně otevřena. O tři roky později, v říjnu 1882 podali zastupitelé žádost k okresní školní radě, aby mohla být zřízena třetí třída k dosavadní dvoutřídce. Ale teprve až 1. ledna 1884 jim bylo vyhověno.¹²⁵

Zřízení a vybavení nové třídy rozhodně nebylo snadnou záležitostí. Obec nedisponovala dostatečnými finančními prostředky, zadlužila se již výstavbou druhé školy v Horním Hamru a nyní finance scházely zcela. Přesto na obec okresní školská rada tlačila, aby dětem zajistila kvalitnější výuku, stavbou nové budovy i v Dolním Hamru. Bývalý hostinec, ve kterém škola sídlila, přestával být vyhovující. Ředitel Rudolf Beran, který na školu přišel v roce 1891, ihned po svém nástupu usilovně prosazoval stavbu nové školy. Komise, která zkoumala stav školní budovy, odhalila velké množství nedokonalostí. Od netěsnících oken, popraskaných stěn až k zjištění, že veškeré dveře se otvírají dovnitř a ne ven, jak ostatně nařizuje i zákon.¹²⁶

V roce 1892 bylo o stavbě konečně rozhodnuto. Nová, moderní školní budovu měla vyrůst na obecní louce, patřící k někdejší usedlosti Bejvalíkové (bývalý hostinec). Ze staré školy se měl stát jakási multifunkční objekt, kde bude umístěna zasedací síň místního zastupitelstva a chudobinec. Obě instituce zde pak působily až do 13. dubna 1913, kdy budova staré školy vyhořela.

Obec však sama nedisponovala dostatečnými finančními prostředky. A tak 1. 12. 1892 zasílá starosta Hýsek k okresní radě do Semil žádost o subvenci. Jako nejpodstatnější důvody uvádí: „škola je stále umístěna v bývalém hostinci, který svému účelu nevyhovuje (...) Obec je chudá, nalézá se v krajině málo úrodné, obyvatelstvo se nemůže z hospodářství uživit a je nuceno hledat obživy v továrnách, v zaměstnání korálkařském a kamenářském neb v drobném obchodě.“¹²⁷

Dotace na stavbu nakonec přišla, i když její velikost stlačil zemský výbor na pouhých 1200 zlatých. Stavba se přesto rozběhla a pod vedením stavitele Soukupa z Turnova práce rychle pokračovaly a do zimy roku 1892 byla hrubá stavba zastřešena a do 28. září 1893 zcela hotova.¹²⁸

„Na den sv. Václava konána byla slavnost svěcení nové školní budovy. Obřad svěcení vykonal pan důstojný farář z Držkova, P. Jan Kořínek, který před obřadem svěcení pohovořil o náboženském úkolu školy. K oslavě dostavil se též pan inspektor školní Jan Kamenický ze Semil, který vyličil shromážděným úkol, důležitost a prospěch školy – a žádal shromážděné, aby všichni rodičové školu v dobrých snahách podporovali. Přítomny byly i všechny spolky místní a školní mládeže z Dolního Hamru. Ač toho dne bylo počasí nepříznivé a deštivé, přece účastenství ze strany obecnstva bylo

¹²⁴ Což bylo již naprostou nutností, neboť počet dětí na jednotřídní škole (1878-9) dosáhl 194!

¹²⁵ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1876 – 1896, Spisy týkající se stavby školy 1. 1. 1884.

¹²⁶ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1876 – 1896, opisy úředních listin 26. 5. 1892.

¹²⁷ Strnad, K.: Velké Hamry – 100 let vzniku školy. Tanvald 1969. s. 6.

¹²⁸ Budova stála 17 000 zlatých neboli 34 000 Korun

značné. Při slavnosti té zapěli žáci z Dolního Hamru píseň, jejíž slova napsal pan řídící učitel z Hořeného Hamru pan František L. Zelinka, a nápěv složil učitel pan Josef Čech, též z Hořeného Hamru. “¹²⁹

4.4. Novostavba

Na novou budovu byli občané, a nutno říci, že po právu, velmi pyšní. „Občanstvo Hamru ke své škole lne upřímnou láskou, jež vždy a všude osvědčuje. Budiž jim čest!“¹³⁰

Prostorná stavba v sobě skrývala 10 učeben, 2 kabinety, kapli s tělocvičnou, ředitelnu a ředitelův byt složený ze dvou pokojů a kuchyně, dále jednopokojový byt školníka. Zřízení kaple přímo na škole bylo velikou vymožeností. Předtím chodily děti na mše a kázání až do Držkova, což obnášelo zhruba pětikilometrovou cestu a bylo tedy vzhledem k výuce časově velmi neekonomické. Jediným nedostatkem byl fakt, že kaple s oltářem byla umístěna v tělocvičně a při tělocviku se tak musela zakrývat dřevěnou stěnou.

Za šest let byla k budově obecné školy přistavěna měšťanská chlapecká škola, přičemž obě budovy byly propojeny chodbou. Obě školy měly stejného ředitele, byl jím Rudolf Beran, ten také stál u dalšího úspěchu: „Při čtyřtřídní škole smíšené zřízena byla od 19. února 1900 pobočka při 2. třídě a rozdělila se tatáž dle oddělení. (...) ve školním roce 1900-01 pozůstávala jen 4. třída dívčí v dvou odděleních, 3. třída byla smíšená o dvou odděleních, 2. třída byla rozdělena dle oddělení na dvě pohlaví smíšené třídy, 1. třída byla smíšená a měla jeden školní rok. Ve školním roce 1901-2 zřízena byla od 1. února 1902 druhá pobočka při třetí třídě, a to dle pohlaví, druhá třída byla rozdělena dle oddělení. Ve školním roce 1902-3 zřízena byla obecná škola tak, že 1. třída byla smíšená v jednom Školním roce, 2. a 3. třída oddělena byla dle pohlaví, obě třídy měly zatím pobočky, 4. třída byla výhradně dívčí ve dvou odděleních.“¹³¹

V roce 1910 byly provedeny poměrně rozsáhlé úpravy. Oprava fasády, střechy i podlah, revizí prošly i okapy a žlaby. Upraven byl i interiér. Třídy, chodby i byt ředitele, byly nově vymalovány. Nově byl dodán školní nábytek a pomůcky. Celkové náklady se vyšplhaly na 1000 Korun. Z rozhodnutí zemské školní rady byla obecná škola k 1. prosinci 1911 rozšířena na samostatnou smíšenou školu pětitřídní.

¹²⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 39.

¹³⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 38-9.

¹³¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 30.

4.5. Zahrádka, kámen úrazu

Bylo obvyklé, že ke školní budově patřil také pozemek. Ten býval zpravidla využíván jako zahrada, sad či pole. I zdejší škola tak disponovala 17 ary zeleně. Byly zde zasázeny jak ovocné stromy, tak okrasné květiny. Na jižní straně pak byla zřízena zeleninová zahrada, pole, stromová školka a včelín (majetek ředitele).

Paradoxně se však tyto vítané prostory staly jablkem svárů a to mezi ředitelem a ostatními učiteli. Panovačná povaha pani ředitelové se zřejmě projevila i zde. „(...)požadovalať, pani Beranová, užitek a užívání zahrady výhradně pro sebe.“¹³²

Ředitel však trval na tom, aby zahrada sloužila ostatním učitelům i žákům a nezažíval tak zřejmě v domácnosti příliš radostné chvíle. O tom, že manželství „ředitelových“ bylo často zdrojem vtipů, svědčí i štiplavá poznámka, kterou se nezdráhal do školní kroniky zapsat Adolf Dolenský: „Inu, člověk někdy miní, ale žena mění.“¹³³

O užívání školní zahrady se dokonce rozhodovalo 8. března 1904 na školské konferenci. Nakonec bylo určeno, že zařízení a správu zahrady si mezi sebou učitelé rozdělí. Správu ovocné školky převezme František Macoun, pěstování zeleniny se zákyněmi ujme učitelka nejvyšší třídy a oddělení botanické převezme učitel přírodopisu měšťanské školy, Jan Modroch. Zdánlivě šalamounské rozhodnutí však dlouho nevydrželo.

Spor o zahradu tak trval dál a rokovala o něm i místní školní rada. Dne 23. září 1905 vznikl tzv. zahradní výbor, „jehož předsedou se stal Jan Lhota, správce školy v Cidlině, dozorcí nad školními zahradami v okrese železnobrodském Josef Brázda, řídící učitel v Nábzi, Josef Janoušek, řídící učitel v Záhoří, a Antonín Řepka učitel v Držkově.“¹³⁴

Právě Antonín Řepka vykonal 24. června 1906 prohlídku zahrady. Již v roce 1911 měla školní zahrada botanické oddělení, květinovou zahradu, zkušební i zelinářské oddělení a školku s 20 stromky. zahrada i přilehlý sad byly pod pečlivým dozorem. Přesto úroda, jak si posteskl ředitel Adolf Dolenský, často přilákala nějakého záškodníka, „... že ovoce předčasně muselo býti ze stromů odstraněno, poněvadž děti i dospělejší lidé jmenovitě ve školní zahradě dopouštěli se pychu.“¹³⁵

O tom, že vandalství není jen výdobytkem moderní doby, svědčí další událost z 18. srpna 1916. „V den Nejvyšších narozenin J. V. našeho nejmilovanějšího císaře Pána ukradl v časných hodinách ranních ze zahrady neznámý pachatel vztyčený tam prapor v barvách národních.“¹³⁶

¹³² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 41.

¹³³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 41.

¹³⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 42.

¹³⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 158.

¹³⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 158.

Ani k této události však není možné nabídnout obsáhlejší komentář. Prameny mlčí jak o možném důvodu krádeže, tak i o jejím pachateli. Proto se můžeme pouze spekulovat, šlo-li skutečně pouze o žákovskou výtržnost, nebo měla-li celá záležitost hlubší národní podtext.

4.6. Dívčí měšťanka

Jak již jsem výše popsala, obecná škola ve Velkých Hamrech fungovala od roku 1899 společně s chlapeckou školou měšťanskou. Od roku 1907 se ředitelství školy v součinnosti s místní školní radou snažilo k obecné škole a chlapecké škole měšťanské, přidat ještě měšťanku dívčí. Zemský sněm však žádosti dlouho nechtěl vyhovět, vzhledem k nákladnosti celého projektu.

O zřízení měšťanské dívčí školy se v Dolním Hamru opět pokusili v roce 1912.¹³⁷ Ale stejně neúspěšně, jediné čeho dosáhli, bylo, že chlapeckou školu mohly navštěvovat i dívky. Od roku 1914 se místní školní rada snažila návrh na stavbu dívčí měšťanky přetvořit a srazit náklady na nejmenší možnou úroveň a dát tak projektu reálnější obrysy. Chtěli zrušit tělocvičnu a přeměnit ji na učebny. Děti by pak chodily cvičit do nově postavené sokolovny. Plány na stavbu nového kostela také dovolovaly zrušit školní kapli. Naděje na změnu však zhatila první světová válka. A tak až rok 1919 přinesl možnost na jednání navázat a dotáhnout je ke zdárnému konci.

Dne 4. srpna 1919 dorazilo do Velkých Hamrů nařízení zemské školní rady, které zřízení dívčí měšťanky povolovalo. Nic již tedy nebránilo tomu, aby byla nová škola k 16. září 1919 ve dvou ročnících otevřena. Tento úspěch si však vynutil snížení počtu tříd na obecné škole. Ta měla na příště pouze pět tříd (namísto dosavadních sedmi). Ve školním roce 1922/23 byl zřízen i III. ročník. Rozšiřování školy však zcela logicky naráželo na nedostatek prostoru. Prostor se představitelé školy a místní školní rady snažili získat nejrůznějšími, řekněme až zoufalými, způsoby. „... z nynějšího kabinetu o délce 6,8m, šířce 6m a výšce 3,40m, má se upravit nová učebna pro třetí třídu dívčí měšťanské školy. Učebna ta bude mít dvě okna a východ na chodbu jako bývalý kabinet.“¹³⁸

Navíc 1. a 2. ročník obecné školy chodily na směny. Aby se tomuto „směnování“ předešlo, byla od ledna 1923 zřízena první třída obecné školy v domě u Petráků.¹³⁹

Byla to však pouze improvizace, která nepředstavovala konečné a uspokojivé řešení. A když místní školní rada požádala navíc o zřízení jednorozměrného učebního kurzu při chlapecké měšťance, bylo jisté, že rozšířit dosavadní prostory je naprostou nutností. Proto veškeré snahy ředitelství škol i místní školní rady směřovalo k prosazení stavby nové školní budovy.

¹³⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, 28. 4. 1912.

¹³⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, (1923).

¹³⁹ Dům č.p. 297

4.7. Národnostní obtíže

Roku 1926 bylo konečně zemskou školní radou úředně povoleno přiškolení Svárova a Mezivodí k Velkým Hamrům. Do této doby měly Velké Hamry pouze dva školní obvody.¹⁴⁰

„Vyškoleny byly tyto obce z obvodu šumburského a přiškoleny k Velkým Hamrům.“¹⁴¹

Hamrovští představitelé si od tohoto kroku slibovali uspišení stavby nové školní budovy a především rozmělnění nákladů na školství mezi více osad. Toto rozhodnutí se zdá, i z dnešního pohledu, jako logické. Osady Mezivodí a Svárov ležely v naprostém sousedství Velkých Hamrů a navíc byly skutečně osídleny v drtivé většině českým obyvatelstvem, navíc i po přiškolení se počítalo s tím, že existence jednotřídní německé školy ve Svárově, zůstane nedotčena.

Situace bohužel nebyla zdaleka tak jednoznačná, jak by se nám dnes snad mohlo zdát. Jak z předešlého popisu víme, obec Velké Hamry byla od svého počátku výsostně česky osídleným územím. To však zdaleka neplatilo o jejím blízkém okolí. Pouze tři kilometry vzdálený Tanvald a jeho obvod byly z velké části osídleny německým (či alespoň k německé národnosti se hlásícím) obyvatelstvem. Tento stav se uchovával nejen za Rakouska a světové války, ale i po ni. Proto samozřejmě německé obyvatelstvo Tanvaldu a Šumburku ostře protestovalo proti změně svého školního obvodu. *„Obec Velké Hamry domáhala se toho, aby hranice mezi oběma obcemi Šumburkem a Velkými Hamry byly změněny. Dále domáhala se obec Velké Hamry vzhledem k velkým nákladům, které ji tíží z jejího školství, aby do školní obce Velko – Hamerské byly přiškoleny osady Mezivodí a Svárov z obce Šumburské.“¹⁴²*

Obecní představenstvo Velkých Hamrů poukazovalo na to, že české děti ze Svárova a Mezivodí mají mnohem blíže do hamrovské školy (nanejvýš jeden kilometr) a tudíž by měly spadat i do jejího školního obvodu. Dosud české děti navštěvovaly českou školu v Šumburku a Popelnicích.¹⁴³

Faktem bylo, že škola v Popelnicích byla sice poměrně dobře dostupná, ale byla pouze školou jednotřídní, jako taková tedy příliš nedostačovala. Šumburská sice měla dostatečný počet tříd, ale problémem byla její vzdálenost – zhruba sedmikilometrová. Německá školní rada v Šumburku podala písemný protest k ministerstvu školství, i přesto, že by se přiškolením zmíněných osad k Velkým Hamrům fungování německé jednotřídky ve Svárově vůbec nezměnilo. Němečtí zástupci však trvali na svém, že přiškolením by byla vážně ohrožena existence německé školy. Stížnosti byly nejprve zamítnuty a bylo potvrzeno předchozí rozhodnutí. Ani poté se však německá školní rada nehodlala vzdát a podala odvolání k nejvyššímu správnímu soudu. Ten

¹⁴⁰ První obvod: Dolní Hamr s pětiletou školou obecnou a dvěma měšťankami a druhý obvod: Horní Hamr s čtyřtřídní školou obecnou

¹⁴¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část druhá), s. 134.

¹⁴² SOKA Jbc, fond MŠR VH, opisy úředních listin – protokol nejvyššího správního soudu 7. 10. 1927.

¹⁴³ Popelnice dnes součást města Tanvald

nakonec, 17. prosince 1926, rozhodl, že pro příškolení neexistují dostatečné podklady a propracované zdůvodnění a hranice školských obcí se tak měnit nebudou.

4.8. Nová škola

O stavbě nové školní budovy se však i přesto již začalo jednat. Bylo vypsáno i výběrové řízení na nejlepší plán na novou školní budovu. Představitelé školní správy tlačil čas. Majitel místnosti, kterou v lednu 1923 pronajali pro první třídu školy obecné, jim nehodlal prodloužit smlouvu. V listopadu 1924 budovu detailně prozkoumali zástupci z místní školní rady a obce: „*Školní budova pro obecnou a měšťanskou školu ve Velkých Hamrech byla postavena jednak roku 1892, část pravá, jednak roku 1900, část levá. Celá budova jest jednopatrová, břidlicí krytá, stojí volně mezi okresní silnicí a železniční tratí ...*“¹⁴⁴

Poté následuje velmi detailní popis celé vnitřní struktury budovy. A samozřejmě velmi hutný seznam nedostatků, které budova skýtá. Učebny i tělocvična trpěly vlhkostí, podlahy byly stejně jako zdi popraskané, okna netěsnila a v katastrofálním stavu byly i stropy, které se prohýbaly a ohrožovaly tak samotnou bezpečnost dětí i učitelů. Ve výčtu nedokonalostí by bylo možné ještě hodnou chvíli pokračovat, ale my se spokojíme s konstatováním, že stav budovy byl již naprosto alarmující. Vždyť samotný výčet oprav vydal na plné tři stránky strojového textu.

Místní školní rada zahájila jednání o získání vhodného pozemku pro stavbu nové školní budovy. V úvahu připadala tři místa: „*nad nádražím (na tzv. Morávkově), jehož nevýhodou je však bezprostřední umístění naproti samotnému nádraží nad tratí, čímž by vyučování značně trpělo. Druhé místo na Chlupáčově nalézá se nad volnou již tratí a bylo by snadno nivelováno. Místo třetí pak Koublův, nalézá se rovněž nad tratí v samé blízkosti přes trať vedoucí okresní silnice.*“¹⁴⁵

Pozemek („Koublův“) byl po urputných jednáních a sporech vybrán v březnu 1927. Zástupci družstva „Národní dům,“ jimž pozemek patřil, za něho požadovali 120.000 Korun.¹⁴⁶

Zástupcům obce se přirozeně cena zdála přemrštěná, přesto v jednáních o koupi pokračovali a zároveň předběžně vypsalí anonymní soutěž pro vytvoření plánu na stavbu nové školy. Náčrty měly být odevzdány do 31. října 1927. Soutěž však od počátku provázely nesrovnalosti a problémy. Soutěž byla vypsána pouze pro zdejší odborníky. Klub architektů v Praze požadoval, aby byl do poroty přizván jejich člen, neboť představitelé obce nejsou dokonalými znalci platného soutěžního řádu.¹⁴⁷ Protěžování místních stavitelů (ing. Vosátka) a jejich fakticky nesprávných projektů s řadou chyb, mělo za následek četné protesty architektů, kteří v soutěži neuspěli.

¹⁴⁴ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, 15. 11. 1924.

¹⁴⁵ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, protokol o výběru pozemku 18. 3. 1927.

¹⁴⁶ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, protokol o koupi pozemku 20. 4. 1927.

¹⁴⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, klub architektů v Praze 11. 10. 1927.

„... cenami poctěné projekty vykazují řadu chyb (...) Že bylo tak málo dbáno praktické účelnosti vinu toho shledáváme v tom, že do poroty nebyl přizván ani jeden odborník praktik, ať stavitel, nebo stavební inženýr...“¹⁴⁸

Z těchto důvodů tedy stavitelé požadovali zrušení soutěže a vyhlášení nového, tentokrát veřejného výběrového řízení. V opačném případě chtěli celou záležitost zveřejnit v denním tisku a odborných časopisech. Celý spor však nakonec vyprchal do prázdna, neboť spory o podjatost či čistotu soutěže přebýl fakt, že peníze na stavbu se získat nepodařilo a tím byl jakýkoli plán předem pohřben. Alespoň opravy však byly pro školu životně důležité. Okresní školní rada trvala na jejich provedení nejpozději o prázdninách roku 1929. *„Místní školní rada, ač uznávajíc tento neudržitelný stav, nemohla daným nařízením vyhověti a provésti úpravu, jelikož jí byly nadřizenými úřady ve školních rozpočtech nejdůležitější opravy seškrtnuty.“¹⁴⁹*

Komise v čele se starostou obce a vrchním stavitelem ing. Albertem Vosátkem znovu školu prohlédla a vyčíslila částku nutnou k její rekonstrukci – 76 541 Korun.¹⁵⁰

Uvažovalo se i o uzavření škol. Jak se dozvídáme z dopisů kolujících mezi místní školní radou, okresní radou v Semilech, místním zastupitelstvem a ministerstvem školství, každý věděl o nutnosti opravy, ale nikde se nenašly potřebné finance na jejich vyřešení. Koncem září 1934 zakázala MŠR z bezpečnostních důvodů užívat tělocvičnu. V roce 1935 se do neutěšené situace výrazněji vložil Okresní školský výbor v Semilech a tlačil místní školní radu k větší aktivitě. *„... školní budova se měla upravit tak, aby vyhovovala nejen počtem učeben a příslušenství, ale i vzhledem odpovídala požadavkům zdravotnickým.“¹⁵¹*

Celá akce se slibně rozvinula, když ministerstvo sociální péče poskytlo výnosem ze dne 16. března 1935 na přístavbu a zvelebení školy 134 000. Obec, potácející se v silné hospodářské krizi, však nebyla schopná opatřit zbývajících zhruba 100 000 a tím celý projekt opět ztroskotal.

Finanční krize byla vskutku silná, jak nám nepřímo dokazuje krok, k němuž vedení školy sáhlo. Začalo na měšťanské škole vybírat od tzv. přespolečných dětí 35 Kč jako příspěvek na pomůcky.¹⁵²

¹⁴⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, 24. 10. 1927.

¹⁴⁹ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, 1929 (nečíslováno).

¹⁵⁰ srpen 1929

¹⁵¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část druhá), s. 250.

¹⁵² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (část druhá), s. 250.

4.8.1. Požár

V noci z 5. na 6. června 1936 postihla školu další pohroma. Na půdě školní budovy vypukl požár. Naštěstí se ho podařilo velmi brzy zdolat a oheň tak nezpůsobil rozsáhlejší škody. Policejní vyšetřování ukázalo, že požár byl s největší pravděpodobností založen úmyslně. Viníka se však dopadnout nepodařilo.

Ke zděšení všech navíc 9. června vypukl požár znovu a tentokrát zachvátil celou budovu. I když se podařilo zachránit větší část inventáře školy, škody byly značné. Hospodářská krize a úsporná opatření obce odsouvaly lepší pojištění školy na další roky, od nichž si představitelé obce slibovali zlepšení finanční situace. Lepší časy však předběhl požár a škody, které na nedostatečně pojištěné budově napáchal, činily téměř 60 tisíc korun. Částečnou kompenzaci jim však akciová společnost „Legie“ vyplatila. *„Obecní úřad městyse Velkých Hamrů dosvědčuje, že policejní vyšetřování za příčinou požáru ze dne 9. června 1936 ve Velkých Hamrech zjistilo, že nelze Místní školní radu vinit ze skutku neb opomenutí takového, které se dle zákona trestního jakožto zločin trestati má.“*¹⁵³

Odklizení následků požáru a kontrola statiky školy si na několik dní vynutila uzavření školy. Od 15. června pak bylo zavedeno polodenní vyučování. Navíc 1. 2. a 5. třída školy obecné byly prozatímně přesunuty do Masarykova domu zdravotní péče. Tato tragédie vedla také k tomu, že se znovu rozvířila debata o nutnosti postavit, nebo alespoň kompletně rekonstruovat, stávající prostory školy. V druhé červencové dekádě roku 1936 se sešlo místní zastupitelstvo s MŠR i zástupci okolních obcí a jednalo se o přestavbě. Ve velkorysých plánech, které operovaly s částkou přes 250 tisíc Korun, se krom oprav a rozšiřování prostor se počítalo i se zavedením ústředního topení a se splachovacími toaletami.¹⁵⁴

Jak nereálné byly naděje na možnost stavby nové školy, nám dobře ilustruje sám fakt, že i nejnutnější opravy v požárem značně poničené budově začaly až měsíc po samotném požáru. Ztroskotat i plán postavit na místo shořelé střechy ještě jedno patro. Přitom přestavbu schválil a povolil i okresní školní výbor v Semilech. Namísto nové výstavby došlo jen k přikrytí ohořelé střechy. A až koncem listopadu dostala škola novou střechu a od nového roku 1937 se v této části začalo opět vyučovat.

¹⁵³ SOKA Jbc, fond MŠR VH., Stavba školy po požáru, vysvědčení o nevině, 28. 7. 1936.

¹⁵⁴ SOKA Jbc, fond MŠR VH., Stavba školy po požáru, protokol o přestavbě školy, 17. 7. 1936.

4.9. Školní budova během německé okupace

Výraznější rekonstrukce se budova nedočkala ani v následujících letech. Po obsazení Velkých Hamrů německými vojsky docházelo spíše k vnitřní reorganizaci, než úpravě školních prostor. V roce 1940 byly zrušeny obě měšťanské školy a přeměněny na obecnou. Pod diktátem válečných událostí byla prosklená kreslirna a tělocvičny opatřena zatměním. Na školní budově se pak objevil nápis „*Bomben sind schneller – beim Alarm in den Keller.*“¹⁵⁵

Až v roce 1942 provedla tehdejší správa obce poměrně rozsáhlé úpravy školní budovy. „... *položena byla parketová podlaha, zrušena byla školní kaple, na chodbu byl zaveden vodovod, prosekána chodba pro školníka, postavena byla také kůlna na uhlí. Přepaženo a pozměněno několik tříd a kabinetů.*“¹⁵⁶

Po válce se škola na čas stala místem československého vojenského velitelství a skladištěm zbraní a střeliva, ale již koncem května 1945 bylo vyučování na škole obnoveno. V dalších letech pak proběhla řada úprav, ale na novou budovu školy si obyvatelé Velkých Hamrů museli počkat až do roku 1969, kdy se nad městem vypjala nová stavba s osmnácti kmenovými třídami.

¹⁵⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, 1942/43 (nečíslováno).

¹⁵⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, 1942/43 (nečíslováno).

5. Učitelé

5.1. Těžký úděl venkovského učitele

Výše jsem popsala, s jakými obtížemi se školství v obci při shánění vhodných prostor pro vyučování potýkalo. Nejinak tomu bylo i při hledání kvalitního pedagoga. V počátcích školní výuky ve zdejší obci se děti ujali schopní, ale neprofesionální učitelé. Josef Rudolf, Josef Buřil ani Jáchym Kopal neměli pedagogické vzdělání. Teprve jejich nástupce Antonín Morávek, který také jako první začal vést kroniku školy, měl učitelské vzdělání.¹⁵⁷

Povolání učitele v zapadlé obci Jizerských hor, nebylo rozhodně cestou k rychlému zbohatnutí. „*Plat byl velmi malý, tak že k výživě nestačoval. I byli učitelé nuceni pomáhati sobě pracemi, jako bylo předení a neb vzdělávání malého políčka, nejčastěji však hudbou, že v noci po hostincích mladé chase k tanci hrávali.*“¹⁵⁸

Málokterý mladý muž chtěl vstoupit do chudého horského kraje a učit v tak složitých podmínkách. I po zřízení nové školy v Dolním Hamru, byla situace evidentně nevyhovující: „... učitel bydlel v díře, proti které jsou žaláře pravými parádními pokoji, to očiti svědkové dosvědčují. Jednoho roku dostal prý učitel p. Jáchym Kopal přídavek z obecní kasy za to, že měl velmi mizerný byt.“¹⁵⁹

I když tomuto výroku jistě nechybí notná dávka dramatičnosti, není pochyb o tom, že o pohodlí a prosperitě si mohli zdejší kantoři nechat jen zdát. Situace učitelstva nebyla opravdu optimální. Očekávání, která měl přinést rok 1848, se příliš nenaplnila. „... když ani prosbami, ani žalobami, ba téměř ani zoufalstvím předešlého mizerného platu dodělati se nelze, ochabuje ta horlivost den ze dne a docela přirozeně. Ono se to špatně pracuje na poli duševním, když u zpomenutí na potřeby tělesné člověka závrat' napadá. A odnikud žádná pomoc, žádné slitování, žádné milosrdenství.“¹⁶⁰

Od padesátých let sice probíhaly snahy, aby obce podávaly učitelům odpovídající plat. „*Doporučujíc, aby všechny platy, učitelům určené, vybíraly obce, aby starosta v pravý čas ve lhůtách čtvrtletních učitelům vyplácel slušné na podané kvitance. Ke zvýšení učitelových důchodů napomáhati mělo: a) upravení školního platu, b) náhrada za chudé děti obcí odváděná, c) přibrání důchodů obecních.*“¹⁶¹

K těmto nařízením a doporučením se však přistupovalo zpravidla poměrně laxně a jejich naplňování nebylo valné. Aby se situace opravdu zlepšila, bylo by nutné mít přehled o stavu obecního školství v zemi a na jeho základě vypracovat potřebný koncept. Sami učitelé se snažili situaci urgovat zasíláním různých petic a žádostí, přínosná byla také školská výstava 1862 v Praze

¹⁵⁷ Antonín Morávek nastoupil na školu roku 1878.

¹⁵⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokoly školní rady 1877 – 1896, protokol č. 6.

¹⁵⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 9.

¹⁶⁰ Šafránek, Školy české, s. 129.

¹⁶¹ Šafránek, Školy české, s. 184.

iniciovaná V. Náprstkem, která poukazovala na důležitost stabilní školské soustavy. Na základě těchto iniciativ a práce zemského výboru byl 4. března 1863 přijat návrh, který mimo jiné stanovil, že obec musí učitelům vyplácet plat po měsíčních částkách vždy předem. Podle nařízení spadala obecná škola pod správu obce. Ta ji tak také musí finančně zajistit. Změny však přicházely pomalu, navíc docházelo často k revizi různých rozhodnutí a tím i opoždování jejich výsledků.

Privést kvalitního učitele na drobné obecné školy tak nebylo rozhodně snadné. Představitelé obce Dolní Hamr se sami přesvědčili, jaké nebezpečí skýtá fakt, že děti vyučuje neprofesionální pedagog. Jedná se o případ výpomocného učitele, bývalého četníka, Jáchyma Kopala, který na škole působil až do roku 1878. A nutno říci, že dlouho k obecné spokojenosti zastupitelstva i obyvatel obce. Byl mu tak svěřen i další významný úřad – stal se obecním písařem. To mu samozřejmě výrazně zvýšilo příjmy a začal žít poměrně zhýralým životem. Došlo to až tak daleko, že se v alkoholovém opojení koncem školního roku 1878, dopustil násilí na mladé dívce, žákyni obecné školy ve Velkých Hamrech. Byl okamžitě zbaven svého úřadu a odsouzen porotou v Mladé Boleslavi k pětiletému odnětí svobody. Na jeho místo nastoupil již zmiňovaný učitel Antonín Morávek, když byla v roce 1879 k obecné škole přidána druhá třída, připojil se k němu druhý učitel Bohumil Sigmund z Rovenska.¹⁶²

5.2. Ředitel Václav O. Drahoňovský

Dne 15. září 1880 došlo ke změně na postu řídícího učitele i podučitele. Za řídícího učitele byl na dvoutřídní škole v Dolním Hamru určen Václav O. Drahoňovský působil zde až do 1. března 1891. Vedl také pamětní, školní knihu, kterou založil Antonín Morávek. Dále pak, protože byl podučitel Bohumil Sigmund povolán do vojenské služby, byl od 1. října 1880 za podučitele ustanoven Jan Král, později důstojník v egyptské armádě. Následujícího roku byl Král nahrazen Františkem Tůmou. Ale ani jeho působení zde nemělo dlouhého trvání, neboť byl povolán k vojenské službě. A tak učil pouze od 1. září do 1. listopadu. Nedostatek učitelů řešila Okresní školská rada povoláním Jana Nálevky, pocházejícího až z Vřesníku.¹⁶³

Významným datem z hlediska ženské otázky v učitelství, je 1. říjen 1887, kdy na místní obecnou školu nastoupila první žena – Anna Pokorná. Rozdíl oproti mužským kolegům byl však stále patrný, neboť její plat 280 zlatých ročně byl zhruba polovinou platu ostatních učitelů. Stav učitelů byl však jejím nástupem opět naplněn a vyučování mohlo probíhat nepřetržitě ve všech třech třídách. Náboženství na škole vyučoval Michal Boch, starší kaplan z Držkova. Obecní představenstvo také zvolilo za školníka a zároveň městského strážníka, Josefa Dolenského.¹⁶⁴

¹⁶² SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 10.

¹⁶³ Na Hoficku

¹⁶⁴ Zvolen 1. listopadu 1886 (do školy se nastěhoval 12. prosince)

5.2.1. Spory s místní školní radou

Po několika letech prosperity začíná škola poměrně upadat. Svůj podíl na tom zřejmě měl i sám starosta obce, Josef Šírl, jak si alespoň stěžuje ředitel školy Drahoňovský. Starosta prý ignoruje ředitelovy žádosti o nutné školní pomůcky. „*Ani houby, křidu i inkoust pro školu zaopatřiti nechce.*“¹⁶⁵

Příčinu, která vedla k takovému postoji, však Drahoňovský neuvádí. Po přečtení několika protokolů místní školní rady, které naopak útočí na ředitele školy, dojdeme k závěru, že oba muži měli mezi sebou osobní spory a řešili to vzájemným očerňováním. Těžko si představit, že onen starosta Šírl, který se roku 1879 tak vehementně zasloužil o renovaci školní budovy i bytu učitele, nyní na školu bez příčiny zcela zanevřel.

Tuto tezi nám nepřímou potvrzuje také pozdější pisatel školní kroniky, Adolf Dolenský, který se vrací k letům předešlým a konstatuje: „... *proto výtky místnímu školnímu úřadu činěné a tu a tam zaznamenané, že nekoná svých povinností, že sočí na učitele, nezdají se býti správnými. Spíše přičetl bych je na vrub temperamentnímu panu řídícímu Drahoňovskému, jenž leckdy snad si na vážnosti pozadal a o přízeň lidu se tak připravil.*“¹⁶⁶

Na postupy a jednání místního ředitele si stěžovali i samotní občané. Nepřiměřené trestání kázeňských přestupků žáků, vedlo i k několika žalobám, ty nakonec vedly k jeho odvolání dne 1. března 1891 a přeložení do Benešova u Semil. Novým ředitelem školy se stal Rudolf Beran. „... *zminěného žáka nechaltí bez příčiny klečeti půldne na studené chodbě, což vedlo k jeho onemocnění a neschopnosti navštěvovati místní školu. Pan řídící veškerou odpovědnost za chlapcův stav odmítal.*“¹⁶⁷

Škola tedy měla v roce 1891 již tři učitele. Ředitel pobíral plat 500 zlatých, druhý učitel Jan Nálevka 400 a pomocný učitel Bohuslav Antropius byl ohodnocen 350 zlatými. Plat zdejších učitelů tedy vcelku odpovídal obecnému tabulkovému rozdělení, které uvádí Šafránek: „*na školách obecných navrhováno pro učitele v I. třídě 300 – 500 zl., v II. 350 – 600 zl., v III. 400 – 650 zl., ve IV. 450 – 700 zl.*“¹⁶⁸

5.3. Rudolf Beran

Nastala nová éra. Dne 1. března 1891 byl tedy odvolán dlouholetý ředitel školy V. O. Drahoňovský, který na škole působil od září 1880. Na jeho místo nastoupil Rudolf Beran.

Beran nejprve působil na obecné škole v nedaleké Loužnici. Dokonce se zde i oženil, když si vzal dceru mlynáře Františka Hnídka, Boženu Hnídkovou. O jeho manželství kolovala řada řečí a jeho žena byla představována jako úplná Xantipa. Když byl tedy z Dolního Hamru odvolán

¹⁶⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 16.

¹⁶⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 22.

¹⁶⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokoly školní rady 1877 – 1896, protokol č. 23.

¹⁶⁸ Šafránek, Školy české, s. 188.

Drahoňovský, uvítal změnu prostředí a přihlásil se na toto místo. Ale nebyl sám, za protikandidáty mu byli Adolf Dolenský, učitel ze Železného Brodu, Jan Modroch, řídící učitel z Račic, František Mizera a František Kalina, oba odborní učitelé ze Semil.¹⁶⁹

Místní školní rada v lednu 1900 vydala rozhodnutí: „Na prvním místě se umístil pan Rudolf Beran, na druhém místě pan Adolf Dolenský, na třetím místě Jan Modroch.“¹⁷⁰

Rozhodnutí se však nelíbilo okresnímu školnímu inspektorovi Janu Kamenickému, který podporoval odborného učitele Františka Kalinu ze Semil. Místní školní rada však nehodlala své rozhodnutí měnit, ale váženost osoby školního inspektora ji přeci jen nedovolovala smést celou věc ze stolu. A tak zástupci místní školní rady nelenili a „obešli členy okresní školní rady, pobýli i v Praze, a tak za všeobecného násilí pomocí samosprávných členů okresní školní rady ze Semilska, z Brodska a Lomnicka zvítězil Beran nad Kalinou většinou jednoho hlasu.“¹⁷¹

Tímto rozhodnutím se tedy Rudolf Beran stal novým ředitelem na obecné škole v Dolním Hamru. Školu vedl velmi svědomitě a odborně až do roku 1907. Pak ale situace nabrala nečekaný směr. „Tehdy neznámo z jakých příčin, vedle nervové nemoci i jiné asi to byly okolnosti, spálil ke konci školního roku 1907 všechny úřední listiny a spisy z doby svého úřadování v Dolním Hamru, vyjma soupisy dítek a výkazy třídní, jak o tom svědčí zbytky úředních knih a zápis zástupce ředitele, p. Jaroslava Kripnera, v jednacím protokole.“¹⁷²

Co vedlo úspěšného a uznávaného muže k takovému činu, nebude možné zřejmě nikdy s určitostí prokázat. Můžeme uvěřit teorii o „nervové nemoci“, kterou nám předkládá Adolf Dolenský. Zdravotní potíže ostatně potvrdil i sám Beran, který roku 1908 žádá okresní školní radu o delší dovolenou „neboť pro nepolevující nemoc nemůže ani vyučovati ...“¹⁷³

Ale jaká nemoc by ho přiměla pálit úřední dokumenty? A proč spálil jen některé části a jiné nechal bez povšimnutí? Je záhadou. Jediné co je možné konstatovat, je fakt, že uvolnění ze své profese dostal a ke 14. dubnu 1909 školu opustil. Správou školy byl zatím pověřen Josef Dubec, dosavadní odborný učitel v Dolním Hamru. Nemoc pana Berana se nadále zhoršovala, zemřel 26. září 1909.¹⁷⁴ „Zemřel jako Leonidas, uprostřed zápasu.“¹⁷⁵ jak při pohřbu 29. září 1909 podotkl držkovský kazatel Václav Dostražil. Jeho pohřeb proběhl na místním hřbitově, zřízeném roku 1897 na tzv. Šimůnkově poli nedaleko železniční tratě.

I přes „pyromanskou“ akci Rudolfa Berana, se nám zachovalo několik informací o letech 1899 -1907, ať již díky zápiskům zástupce Kripnera, nebo ze záznamů Antonína Dolenského. Když tedy po výše zmíněné eskapádě se spálenými dokumenty a následné dlouhé nemoci 26. září 1909

¹⁶⁹ František Mizera (1861-1924), rodák z Nové Vsi nad Popelkou, historik a autor Paměti města Semil a okolí

¹⁷⁰ SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokoly místní školní rady II., 1900 – 1920, protokol č. 2.

¹⁷¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 28.

¹⁷² SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokoly místní školní rady II., 1900 – 1920, protokol č. 3.

¹⁷³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 29.

¹⁷⁴ Dolenský nakonec uvádí, že šlo o tuberkulózu?

¹⁷⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 29.

zemřel Rudolf Beran, prozatímním ředitelem se stal Josef Dubec a jeho zástupcem Josef Beran.¹⁷⁶

Tento stav trval až do 1. února 1910, kdy byl na ředitelské místo dosazen Adolf Dolenský. Škola i její zázemí se rozšiřovalo, bylo proto nutné zapojit do její správy více zaměstnanců, neboť školník Josef Vondráček sám nemohl školu obstarat. Správu školní kaple vedl farář Václav Dostražil. Přírodopisný a fyzikální kabinet spravovali František Šole a Josef Cee. O technický kabinet a mapy pečoval Josef Dubec a tělocvičnu udržoval František Macoun. *„Místnosti školní byly úplně vymyty o vánocích o velikonocích a hlavních prázdninách, mezi lavicemi mylo se v polovici listopadu, o pololetí a o svatodušních svátcích. Záchody myly se ve 14 dnech, okna čistila se o hlavních prázdninách a o velikonocích. Metení školních místností dalo se dvakrát do týdne, schodiště a chodby po příchodu žactva denně.“*¹⁷⁷

5.4. Platy učitelstva

Rozšíření obecné školy na pětiletou k 1. prosinci 1911, znamenalo i nutnost přijmout další pedagogy. Nově přišla Růžena Kendíková, Petr Kovář z Plavů, Josef Piroch a učitelka Josefa Vlčková z Nové Vsi. Odborným učitelem se stal Josef Syrovátka.

Přitom k obměnám na učitelských postech docházelo poměrně často. Řada učitelů nebo učitelek nezůstala na škole ani celý školní rok. Takže orientace mezi třídními přesuny, prozatímními zaskoky a dočasnými jmenováními je poměrně složitá. Jednou z příčin tohoto koloběhu byly jistě i finance. Úprava platů z roku 1903 již dávno neodpovídala reálné situaci a učitelé tak často žili na hranici bídy. O úpravě mezd se mělo jednat. Ústavní krize, která se rozhořela přímo na půdě zemského sněmu, naději na úspěšná jednání zbrzdila. Němečtí poslanci blokovali české návrhy, nakonec dokonce opustili sněm. Ten byl v říjnu 1908 odročen de facto odsouzen k záhubě.

Trvalo pak ještě několik let, než se zformovala školská a finanční komise. Zatímco školská komise pracovala vcelku svižně a počátkem roku 1912 byla se svou prací hotova, finanční komise na tom byla podstatně hůř. Finanční hospodaření země se zhroutilo. Nakonec zasáhla vláda a zemský sněm nahradila 26. července 1913 úřednickou komisí. Dočasnost tohoto rozhodnutí se neustále prodlužovala. *„Nespokojení čeští poslanci ztěžovaly práci říšské rady, která tak nemohla pracovat a schvalovat zákony. Hlavně kvůli české obstrukci byla dokonce na jaře 1913 odročena na neurčito.“*¹⁷⁸

Učitelé se dožadovali, aby bylo konečně přikročeno k úpravě jejich platů dle návrhů školské komise. *„Avšak ani zvýšené příjmy zemské pro starší závazky k tomu nedostačovaly, učitelstvo odkázáno na státní pomoc.“*¹⁷⁹

¹⁷⁶ Pravděpodobně je shoda jmen náhodná, příbuzenský vztah není zmiňován

¹⁷⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 87.

¹⁷⁸ Valenta, Aleš. Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848-1914. Hradec Králové 200, s. 246.

¹⁷⁹ SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokoly místní školní rady II., 1900 – 1920, protokol č. 24.

Ta učitelům skutečně byla slíbena, ale nejprve musela tuto finanční injekci schválit říšská rada. Ke konci roku 1913 ke schválení došlo, ale to pro učitele byla malá útěcha, neboť krize již trvala příliš dlouho. Drtivá většina pedagogů vykonávala kromě učitelského povolání i jinou práci, aby zvýšili své příjmy. I přes často chabé finanční ohodnocení však platilo, že učitelé patřili k váženým občanům a většina z nich se tak aktivně projevovala ve veřejném životě. Výjimečně za svoji funkci pobírali plat, častěji z ní však pramenilo pouze společenské uznání. „Učitel Macoun zastával honorovaný úřad účetního v Živnostensko – občanské záložně v Hamru. (...) učitel Beran byl jednatelem Sokola v Hamru a jednatelem sokolské župy Podkrkonošské, odborný učitel Šolc byl pokladníkem klubu Českých Turistů, Ferdinand Rosol byl jednatelem kostelního spolku ...“¹⁸⁰

Teprve roku 1914 dorazilo oněch slíbených 9 milionů korun na zemskou správní komisi. A peníze tak pomalu proudily do jednotlivých okresů. Příchod první světové války však znamenal další zhoršení poměrů.

5.5. Adolf Dolenský „horlivý zastánce monarchie“

Místní ředitel Adolf Dolenský platil za vášnivého obhájce monarchie. Byl až fanaticky důsledným pořadatelem sbírek, císařských slavností a nejrůznějších projevů loajality vůči „Nejjasnějšímu habsburskému Domu.“ I během první světové války, kdy se země potýkala s nedostatkem základních potravin, neodvážil se vládní politiku kritizovat: „Samo sebou se rozumí, že nepřáteli obklíčené mocnosti střední, nemající normálního přívozu ze zámořských zemí, trpěly nedostatkem mnohých naturálií. Nedostatkem bavlny hrazen proto například sbírkami vlny a bavlny, respektive hadry různých vláken, obrácen byl též zřetel ke sbírání kopřiv, jež vydávají jemná vlákna. Nedostatek svítiva vedl k zavedení tak letního času od 1.5 do 1.10, to znamená, že hodiny byly posunuty o hodinu vpřed, než ukazovaly hodiny sluneční. Nedostatek kaučuku byl nahrazen taktéž sbírkami, také nedostatek mědi, cínu, niklu atd.“¹⁸¹

V době, kdy školní kroniku vedl Adolf Dolenský, vyplňovaly její stránky mnohé dynastické obrázky a genealogické tabulky, které sem vlepoval. Z jaké části byl jeho obdiv k Habsburkům dilem vlastního přesvědčení a z jaké části pouhou snahou upevnit si své postavení, se můžeme samozřejmě jen dohadovat.

Válka se však fungování školy citelně dotkla. Do vojenské služby byl povolán učitel Bohuslav Matoušek. Pro nemoc byl propuštěn již 4. října 1914. Vrátil se do školy a začal opět vyučovat. Klidu si však příliš neužil, neboť mu 15. listopadu opět přišel povolávací rozkaz. A učitel Matoušek musel znovu narukovat. Avšak ani toto druhé povolání učitele Matouška nebylo definitivní a 27. ledna 1915 byl opět pro nemoc propuštěn. Tentokrát si již dal evidentně pozor, aby

¹⁸⁰ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 134.

¹⁸¹ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 165.

jeho nástup do školy nesignalizoval úřadům jeho uzdravení, a tak si vyžádal lékařskou prohlídku, načež byl 15. května zproštěn vyučování.

Trvale odveden byl zatím tedy pouze učitel Josef Tomš, ale rozhodně neměl být posledním. Dne 15. dubna 1915 se konala v Semilech přehlídka mužů od 37 do 42 let. Ji se museli zúčastnit i hamrovští učitelé, způsobilými ke „službě domobranecké“ byli uznáni učitel Macoun a odborný učitel Šolc. Pro oba učitele to byla evidentně zdrcující zpráva „učitel Macoun prohlásil dne 18. dubna (1915), že následkem rozrušení vyučovati nemůže ...“¹⁸²

Znovu tak došlo ke spojování tříd a rušení některých hodin. Macounovo „rozrušení“ ho však vojenské služby neuchránilo a společně s učitelem Šolcem nastoupil 15. května 1915 službu v domobraně. Nakonec byl 15. srpna 1915 povolán i učitel Beran. Válka také brzy přinesla první oběť, když padl bývalý učitel ve Velkých Hamrech Josef Piroch. Ve vojenské nemocnici v Haliči zemřel také bývalý učitel v Dolním Hamru Josef Cee.

Tento nucený odchod části mužského učitelstva měl logicky za následek větší feminizaci školství. Nejinak tomu bylo i ve Velkých Hamrech. Zatímco v roce 1887 vyučovala na místní obecné škole pouze jedna žena, v roce 1915 zde již ženy tvořily více jak polovinu učitelského sboru.¹⁸³

5.5.1. Ať žije Rakousko!

Válka trávající čtyři roky, byla jednoznačně pohromou. Její rozsah a průběh však postupně dávaly tušit, že dojde jistojistě k přetransformování nebo dokonce likvidaci některých nynějších státních útvarů. Do popředí zájmu se tak dostala otázka národnostní.

Mnohonárodnostní Rakouská říše se hroutila pod svobodomyslnými snahami jednotlivých národů. I Češi se společně se Slováky upnuli k ideji vlastního státu. Z nenáviděné císařské armády sbíhaly celé československé pluky a postupně vytvářely zahraniční legie. V roce 1917 již bylo zcela evidentní, že Rakousko je na kolenou a jeho pád je nevyhnutelný. Myšlenka na samostatnost tak pronikala do nejširší veřejnosti. Vzhledem k tomu, že učitelé byli často vůdčími osobnostmi obce, mohly se v jistých případech školy stát centry národního uvědomění. Tento předpoklad by se mohl týkat i obecné (a ryze české) školy ve Velkých Hamrech, to by však v jejím čele nesměl stát horlivý patriot Rakouské monarchie, Adolf Dolenský. Je vskutku s podivem, jak upřímně místní ředitel setrval (i v této atmosféře) v rakouské loajalitě. Po celou dobu, co jsem procházela listy kronik, jsem čekala, kdy dojde k jeho proměně a pověstnému převlékání kabátů. To však Adolf Dolenský dopustit nehodlal.

Ještě v zápise z 3. září roku 1917 se dovídáme o svědomitém spravování školy. Okresní

¹⁸² SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 143.

¹⁸³ Anna Pokorná viz. výše

školská rada v Semilech, si pochvaluje: „*správné řízení školy, zvláště za úspěšnou snahu o vlasteneckou (v duchu Rakouska!) výchovu dítek a za velmi dobrý pořádek na škole své ...*“¹⁸⁴

Projevy loajality pan ředitel rozhodně nešetřil. Na oslavu dobytí města Gorice bylo 30. října 1917, byla pořádána slavnost. „*... za touto příčinou za účasti všeho žactva a učitelstva vykonána 30. října 1 hodina odpoledne v tělocvičně a před pomníkem padlých hrdinů oslava. Dětky přednášely vlastenecké básně a písně, a ředitel mě nadšeně proslovy patristické. Třikrát provolávána sláva jeho Veličenstvu císaři Pánu, Jeho chrabřým armádám a padlým hrdinům. Zpěvem III. sloky rakouské hymny národní ukončena byla povznášející a výchovně povzbuzující patristická oslava dobytí Gorice, při které na škole vládly prapory.*“¹⁸⁵

Superlativy a patetické výrazy nejsou u Adolfa Dolenského nikterak ojedinělé. A bez ohledu na měnící se politickou situaci zůstal vášnivým zastáncem Habsburské monarchie. Poctivě se slavily jmeniny Jeho Veličenstva císaře Pána. A neopomínal pečlivě zapisovat skvělé výsledky císařské armády: „*K osvobození Gorice postavil se v čelo vojsk svých sám císař Pán. Na hlavu poražený nepřítel prchal ve zmatku a naše vítězné pluky obsadily značnou část země. Při tom J. V. císař Pán octl se dne 10.11 v nebezpečí utonutí při pokusu přejetí jednu bystřinu. Díky obětavému chování jeho družiny vyvázl J. V. císař Pán šťastně z nebezpečí.*“¹⁸⁶

5.5.2. Po vzniku československého státu

Po výše popsaném postoji místního ředitele, nás jistě napadne otázka, jak se postavil ke vzniku nového československého státu. A nutno poznamenat, že Dolenský v tomto ohledu prodělal vcelku zajímavý vývoj.

I když samozřejmě, můžeme z jeho zápisků jen stěží odhalit skutečné duševní rozpoložení, zdá se, že trpkosti z nastalého stavu se jen tak nezbavil. K tomuto tvrzení nás může dovést několik indicií. Jednak při popisech Rakouských porážek na sklonku války je neobyčejně strohý, jakoby psal spíše z úřední nutnosti, než zájmu samotného. Zbavil se náhle své obvyklé patetičnosti a výrazové okázalosti. Popisy oslav po vyhlášení republiky jsou nezaopatřené konstatacím, které by mu mohl každý nezávislý novinář jen závidět. Postupem času se však Adolf Dolenský stal kupodivu právě tak nadšeným republikánem, jako kdysi monarchistou. Patetické projevy, přesné průběhy oslav na několika stránkách, provolávání Slávy a Zdaru nové vlasti i prezidentovi. Horlivá podpora všemu československému, novému a hlavně demokratickému se brzo projevila i v pochvalě od samotného okresního hejtmána, který ředitelství školy zaslal dopis oceňující příkladné vlastenectví: „*Pokládám si za čest, moci jménem pana prezidenta republiky vyslovit dík,*

¹⁸⁴ SOKA Jbc, fond MŠR VH, opisy úředních listin – dopis okr. šk. Rady v Semilech 1. 9. 1917.

¹⁸⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 183.

¹⁸⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 184.

*za projevy oddanosti ředitelství škol ku zdejšímu úřadu u příležitosti prezidentových 71. narozenin.*¹⁸⁷

Dolenský tedy zřejmě nebyl kariéristou, ale spíše svědomitým zaměstnancem. Dokud české země patřily do Rakouské monarchie, vykonával svoji profesi, jak to platné zákony vyžadovaly. A když se situace změnila a vznikla samostatná Československá republika, neobrátil bezmyšlenkovitě svoje nadšení k ní, ale nechal se postupem času přesvědčit, že jde o vývoj příznivý a pozitivní. Ředitel Dolenský byl evidentně v obci uznávanou osobností. O tom nás přesvědčí i fakt, že byl v srpnu 1922 zvolen i obecním kronikářem.

5.6. Nová éra

Od roku 1910 bylo se školou ve Velkých Hamrech pevně spojené jméno ředitele Adolfa Dolenského. Každá éra má však svůj počátek, ale i konec. Vcelku neočekávaně požádal ředitel Dolenský 19. prosince 1924 o penzionování, bylo mu tehdy 65 let.

Nejprve, tedy od 1. ledna 1925, nastoupil zdravotní dovolenou. Za zástupce ve věcech správy a řízení školy byl určen odborný učitel Josef Syrovátka. Výuku pak po Dolenském převzala učitelka Emilie Fanfulová.¹⁸⁸

Po tříměsíční dovolené se opět na školu vrátil. Ale 1. srpna 1925 odešel na vlastní žádost na trvalý odpočinek. Po 44 letech práce ve školství. Vedením školy byl prozatím jmenován opět odborný učitel Syrovátka. Ve funkci ho zanedlouho, konkrétně na počátku školního roku 1926/1927, vystřídal Emanuel Konfrst. Nový ředitel se narodil v roce. Působil na řadě škol mezi nimi v letech 1913 – 1918 právě na obecné škole v Hamrech, po desetiletém intermezzu v Praze, se na místní školu v roce 1927 opět vrátil, tentokrát však jako ředitel.

Nově se také volili členové místní školní rady. „Zvoleni byli Josef Syrovátka za učitele měšťanských slov, Růžena Šefrová, František Macoun za učitele a Lidmila Kudrnáčová za učitelky obecné školy, z plena pak Petr Nesvatba.“¹⁸⁹

5.6.1. Rodičovské sdružení

Představitelé školy si začali pomalu uvědomovat, že působit na žáky během výuky je sice chvályhodné, ale nedostatečné. Aby byl žák dostatečně a patřičně rozvíjen, bylo nutné sladit jeho školní výchovu s tou rodičovskou. První pokusy o intenzivnější kontakt s rodiči představovalo pořádání besídek a výstav děl žáků, jichž se rodiče účastnili. Intenzivnější kooperaci však přinesl až listopad roku 1930, kdy bylo při zdejších školách¹⁹⁰ zřízeno Rodičovské sdružení. Jeho předsedou

¹⁸⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH, opisy úředních listin – dopis, 23. 5. 1921.

¹⁸⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 104.

¹⁸⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 103.

¹⁹⁰ Obecně i obou měšťanských (stále v jedné budově)

se stal odborný učitel Josef Valta, jednatelem byl učitel Karol Fotr a pokladníkem byl berní úředník Eduard Melichar. Kromě jednání a schůzí se v rámci sdružení pořádaly i odborné přednášky:

1. Emanuel Konfrst' : Úkol a význam rodičovského zřízení
2. Emanuel Konfrst' : Jak rozumět vysvědčení
3. MUDr. Nykrin: Tělesný vývoj dítěte
4. Josef Valta: Duševní vývoj dítěte a škola
5. Josef Valta: Stav naší školy
6. Otomar Malý: Volba povolání
7. Petr Nesvadba: T. G. Masaryk
8. V. Kopecký: O zločinnosti mládeže a povinné péči rodičů¹⁹¹

Na přednášku navazovala debata a předávání dalších informací rodičům. Debaty se však evidentně nešly vždy v přátelském duchu a rodiče měli často k vedení školy připomínky. O tom svědčí i jeden z příspěvků ve školní kronice: „... ráz jejich byl převážně srdečný, jednotlivé případy však svědčily o nutnosti rodičovského sdružení směřující k výchově rodičů, aby školu a školní práci správně chápali a snažili se ji rozumět a pomáhati.“¹⁹²

Rodičovské sdružení organizovalo také časté sbírky, které sloužily k nákupu školních potřeb a zařízení. Snaha sdružení směřovala k zapojení rodičů do procesu výchovy a vůbec pokusit se vzbudit jejich zájem o vzdělání dětí. V následujícím roce mělo sdružení již 313 členů. Dále pořádalo schůze a cykly přednášek. Schůzky členů a organizování sbírek probíhaly v následných letech velmi pravidelně.

5.7. Neklidná doba růstu německého nacionalismu

Ve školním roce 1933/34 se opět uvolnilo místo ředitele, neboť dosavadní ředitel Emanuel Konfrst' nastoupil od 1. dubna 1934 zdravotní dovolenou. Na jeho místo zatím prozatímně nastoupil odborný učitel Josef Valta.

Do školy se však již jednašedesátiletý Konfrst' nevrátil, a k 1. únoru 1935 byl penzionován. Úřad tedy i nadále zastával jako prozatímní ředitel Josef Valta.¹⁹³

Až k 1. září 1936 byl ustanoven definitivním ředitelem. Úřadu si však příliš neužil, neboť neočekávaně zemřel, nejpravděpodobnější příčinou byla rakovina plic. „Ještě 12. 10. 1937 odpoledne vyučoval, ale pro nevolnost již nedoučil. Odešel ze školy dříve a nemohl si pomyslet, že to jeho poslední cesta ze školy, v níž se tolik napracoval. Tři týdny pobyl v Praze o léčení, ale vrátil se v tak vážném stavu, že nebylo naděje na uzdravení. Již pátého dne po návratu z Prahy, 9. listopadu 1937, ráno skončil.“¹⁹⁴

Jeho pohřeb se konal 11. listopadu 1937. Na škole zavlál černý prapor a žáci i učitelský

¹⁹¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 189.

¹⁹² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 189.

¹⁹³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 239.

¹⁹⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 286.

sbor se rozloučili s dlouholetým pracovníkem. Na místo Josefa Valtý nastoupil Petr Nesvadba.

Nový ředitel se však na školu nedostal v příliš veselém čase. Vzdávající německý nacionalismus již přímo ohrožoval samotnou existenci Československé republiky. Tlak vyústil až v násilné obsazení českého pohraničí německými vojsky. Mnichov 1938 se stal traumatem pro celý národ a nucené odstoupení pohraničí chápala drtivá většina Čechů jako zdrcující křivdu a porážku. „... všude po ulicích, u domů hloučky rokujících lidí, různé dohady a názory. Ředitel škol oběžníkem požádal všechny kolegy a kolegyně, aby o nezmenšené svědomitosti a pílí pracovali ve škole dále, ve veřejnosti pracovali k zachování klidu a v tom smyslu promluvili ve třídách ke svým žákům.“¹⁹⁵

Okleštěné Československo však dlouhého trvání nemělo. Odtržení Slovenska a vyhlášení Protektorátu znamenalo konec samostatnosti a demokracie. Učitelský sbor zaznamenal ve školním roce 1938/39 dalekosáhlé změny. Z osmnácti učitelů, kteří zde působili, jich odešlo sedm. Někteří z nich se zcela vzdali vyučování, jiní odešli učit na jiné školy. Tyto odchody samozřejmě způsobily v učitelském sboru zmatek a dost zkomplikovaly výuku. Teprve po čtyřech měsících se stav pracovníků podařilo doplnit.

V první říjnové dekádě roku 1938 se škola musela vypořádat s příchodem žáků české národnosti z Tanvaldska, kde české školy přestaly existovat. Nedostatek vhodných prostor i malý počet učitelů však nedovolil přijmout všechny a řada dětí byla odmítnuta.¹⁹⁶

5.8. Obsazení Velkých Hamrů a válečná léta

Po obsazení Velkých Hamrů německými vojsky, 24. listopadu 1938, bylo vyučování pozastaveno, ale již za čtyři dny bylo opět obnoveno. Učitelé mohli vyučovat, avšak nemohli se angažovat v žádných spolcích a jejich mimoškolní aktivita utichla. Bylo zrušeno Rodičovské zřízení i zdejší spolek Československého Červeného kříže. Obecná a měšťanská škola se pomocí německého nápisu proměnila v „*Volks und Bürgerschule*“.

Učitelé se svými žáky dále účastnili oslav a průvodů, ty však již neskládaly hold československým hrdinům a osobnostem, ale oslavovaly říšského kancléře a německé svátky a výročí. Na fungování školy dohlížel německý inspektor Oskar Kocke.

Bylo dohodnuto, že veškeré listiny, vyhlášky a spisy budou na školu přicházet v německém jazyce, odpověď však může být česká. Veškerá česká razítka, nahradila německá orlice. Co se týká vyplácení mzdy učitelům, došlo také k velmi podstatné změně. V květnu 1938 byl plat naposledy vyplacen městským úřadem, od příštího měsíce již mzdy chodily do spořitelny v Tanvaldě, neměl každý z učitelů přidělen účet.¹⁹⁷

V prvních letech okupace se život školy odvíjel vcelku klidně. Byla sice povinně zavedena

¹⁹⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno 1938/39.

¹⁹⁶ SOKA Jbc, fond MŠR VH, jednací protokoly místní školní rady září – říjen 1938.

¹⁹⁷ Od června 1939 ve spořitelně velké Hamry

výuka němčiny již od druhého ročníku a v dalších letech se její hodinová dotace dále navyšovala, přesto si škola zachovala český charakter. Pro všechny učitele však bylo povinností vykonat do roku 1943 zkoušku z německého jazyka.¹⁹⁸

Velká změna nastala ve školním roce 1940/41, kdy byly zrušeny měšťanské školy a přeměněny na jednotnou školu obecnou. I snaha učitelů udržet v obci odborné vyučování vyšla na prázdno, roku 1941 byla zrušena i živnostenská škola pokračovací. Roky války byly pro obec i školu velmi obtížným obdobím. Učitelé se snažili zachovat co nejkompaktnější výuku. Přesto byl školní rok velmi výrazně zkrácen. Byly prodlouženy zimní i jarní prázdniny, přidaly se k nim tzv. prázdniny uhelné. „V roce 1941 se v lednu učilo pouze 14 dnů, v únoru 13 dnů, v březnu 3 týdny....“¹⁹⁹

V posledním válečném roce již výuka výrazně stagnovala, vyučovalo se přes zimu pouze ve dvou třídách, které byly jako jediné vytápěny. Situace se stabilizovala až po skončení války. Školní rok 1945/46 začal pro pedagogy i žáky oslavami konce války a osvobození, ale i vědomím, že pouze usilovná práce, může místní školství opět přivést k životu.

¹⁹⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH, opisy úředních listin – vyhláška 23. 5. 1941.

¹⁹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno 1940/41.

6. Žáci

Obec Dolní Hamr od počátku 19. století významně rostla. Rodiny, které přišly do této oblasti za prací, se v Dolním Hamru trvale usazovaly, stavěly domy a vůbec srůstaly se svým novým domovem. Počet dětí brzy vzrostl natolik, že se stala aktuální otázka zřízení vlastní školy v obci. O peripetiích s hledáním vhodných prostor a kvalifikovaných pedagogů jsem již hovořila v předchozích kapitolách, nyní se na vývoj školství v obci podívám z hlediska žáků a jejich rodičů.

6.1. Počet dětí

Díky vzniku školy můžeme také podrobněji sledovat počty školou povinných dětí. První záznam pochází z roku 1875 a mluví o 166 školácích v obci Dolní Hamr.

V dalších letech dochází k postupnému nárůstu, na tomto místě nebudu vypisovat jednotlivé školní roky a počet zapsaných žáků (detailní statistika o počtu žáků obecné školy je součástí přílohového materiálu), spíše bych vytyčila a okomentovala období, kdy počet dětí výrazně vzrostl či naopak poklesl.

Procházíme-li záznamy školní kroniky přelomu devatenáctého a dvacátého století, téměř v každém školním roce se setkáme se záznamem o úmrtí jednoho či dokonce několika žáků. „Úmrtnost mezi školními dětmi byla velká pro neobyčejnou chudobu četných rodin dělnických,“ jak napsal v roce 1907 ředitel Rudolf Beran. Řada úmrtí byla na tuberkulózu, vedlejší produkt průmyslového pokroku. Vlivem nedostatečné zdravotní péče se smrtelnou však stávala i chřipka a tyfus. Děti také byly často přetěžovány náročnou prací v továrnách, ve kterých bylo zaměstnávání dětí mladších patnácti let zcela běžnou záležitostí. Děti pracovaly i doma především na polích. Proto také docházka, o které budu níže podrobněji hovořit, byla u takto vyčerpaných dětí často velmi nízká. Před vypuknutím první světové války navštěvovalo obecnou školu v Dolním Hamru již více jak 370 žáků a žákyň. Nejistota z budoucnosti a strach z válečných událostí stlačil počet porodů na minimum. Tento trend se samozřejmě neprojevil hned, ale již od školního roku 1920 má počet dětí v jednotlivých třídách trvale klesavou tendenci. Ve školním roce 1923/24, bylo na obecné škole ve Velkých Hamrech zapsáno pouhých 222 žáků. Počty dětí v jednotlivých třídách tak odpovídaly dnešní standardní třídě. V první třídě bylo toho školního roku zapsáno pouhých 15 dětí. V druhé třídě sedělo v lavicích 24 žáků. Až další třídy přinesly pro první polovinu dvacátého století obvyklejší čísla: Třetí třída 45 žáků, čtvrtá 68 a pátá 70.²⁰⁰

Malý počet žáků v první a druhé třídě si vynutil jejich spojení. Potíže s malým počtem dětí trvaly i na konci prázdnin v srpnu 1925, kdy byla zrušena dokonce celá jedna postupná třída.

²⁰⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 82.

Z pětitřídní obecné školy tak zůstaly pouze čtyři třídy. Ve školním roce 1926/27 došlo k poslednímu poklesu žáků dokonce na pouhých 145. Do konce dvacátých let se počet dětí začal postupně zvyšovat, ale hospodářská krize a značná nezaměstnanost vedly ve třicátých letech k opětovnému snížení počtu žáků. Celé rodiny se stěhovaly za práci a opouštěly obec. Minima ve třicátých letech dosáhl počet dětí v roce 1938, kdy obecnou školu ve Velkých Hamrech navštěvovalo pouze 147 žáků. Ani konec třicátých let stabilizaci nepřinesl. Události spojené s léty 1938/39 značně pozměnily demografické rozložení obyvatel v celých Čechách. Obsazení pohraničí německými vojsky spustilo vlnu stěhování. Také Velké Hamry se potýkaly s migrací obyvatel. Největší příliv nových obyvatel byl ze Smržovky, Tanvaldu, Albrechtic, Pustín, Jiřetína či Šumburku. „... byl to nevidaný, ale smutný ruch na hamrovském náměstí. Po celou noc z 6. na 7. října (1938) rachotily těžce naložené povozy, hučela naplněná nákladní auta.“²⁰¹

Někteří již v obci zůstali, jiní opět odešli. Nepřehlednost situace nám dokládá záznam ze školní kroniky: „... celkem do května 1939 odstěhovalo se 148 žáků a přistěhovalo se 233 žáků.“²⁰²

Náhlé zvýšení počtu dětí samozřejmě způsobilo problém s jejich umístěním a zařazením do tříd. Potřebný prostor se získal vyklízením kabinetů a úklidových místností a jejich přetvářením na školní třídy. Do Velkých Hamrů však neproudily pouze děti z pohraničí, ale i ze zrušených českých škol v nejbližším okolí. „Dne 1. prosince 1938 byla zrušena obecná škola v Bohdalovicích. Její žáci byli zapsáni do zdejší školy obecné.“²⁰³

Velký počet žáků přišel také z Tanvaldu, kde byla česká škola rovněž zavřena. Škola ve Velkých Hamrech fungovala jako jedna z mála českých škol v okolí, ale i její existence byla citelně narušena. Na počátku školního roku 1940/41 okresní školský úřad v Jablonci nad Nisou vydal nařízení, jímž došlo ke zrušení měšťanských škol a přeměně na osmitřídní obecnou školu. „Prvé ročníky měšťanských škol nebyly tedy otevřeny, IV. ročník při měšťanské škole nebyl také otevřen. Ubyly tudíž na měšťanské škole tři třídy: první ročník chlapecký, první ročník dívčí a čtvrtý ročník (kurs). V náhradu za první ročníky zřízena 6. třída školy obecné ...“²⁰⁴

V prvních letech po osvobození ještě docházelo k čilému ruchu a výměně žáků. V roce 1945/46 se odstěhovalo 100 žáků, noví ale přišli a jejich počet tak dále neklesal.

²⁰¹ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno. (15)

²⁰² SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno. (11)

²⁰³ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno. (14)

²⁰⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, nečíslováno – školní rok 1940/41.

6.2. Okolí obce

Na školu obecnou a obě školy měšťanské nedocházely pouze děti hamrovských občanů, ale i děti z okolních vesnic. Občas se můžeme setkat s přesným údajem o tom, odkud děti pocházely. Zde uvedu údaj ze školního roku 1926 – 1927: „... z Velkých Hamrů 267 dětí, ze Svárova-Mezivodí 8, z Bohdalovic 12, z Haratic 16, z Plavů 32, z Držkova 27, ze Zásady 16, ze Zbytků 3, z Vlastiboře 1, z Jeseného 3, z Rejdic 1, ze Zlaté Olešnice 22, z Jilového 6 dětí.“²⁰⁵

Zatímco, jak z výše uvedeného vyplývá, na obecné škole byla drtivá většina dětí z obce Velké Hamry, na obou školách měšťanských byla situace zcela opačná. Takto hovoří údaj ze školního roku 1924/25: „Na měšťanské škole chlapecké shledáváme 183 žáků, z toho je z obce 63, mimo obec 120 a 48 žáků má cestu do školy delší 4 kilometrů. Měšťanskou školu dívčí navštěvuje 148 žákyň, z tohoto počtu je 53 z obce, 95 mimo obec a 40 dívek má bydliště od školy vzdálené více jak 4 kilometry.“²⁰⁶

Tento stav byl samozřejmě zapříčiněn tím, že zatímco několikatřídní školy obecné existovaly v poměrně hojném počtu i v okolí Velkých Hamrů, škol měšťanských bylo výrazně méně. Pokud v nějaké obci měšťanská škola vznikla, stávala se zpravidla spádovou pro široké okolí.

6.3. Dostupnost školy

Přestože existovala poměrně hustá síť obecných škol, můžeme se setkat s problémem jejich dostupnosti. Především v zimních měsících byla pro děti ze vzdálenějšího okolí cesta do školy učiněným dobrodružstvím. Poměrně vysoká nadmořská výška Dolního i Horního Hamru zaručovala vždy vydatnou sněhovou nadílku a postraní cesty a pěšiny se tak v zimě stávaly prakticky neschůdnými. Několikametrové závěje udělaly z obvyklé cesty i dvouhodinovou výpravu. Takto útrapy žáků popisuje v roce 1926 ředitel Emanuel Konfrst: „... přespolní žáci, kteří v krajině zdejší mnohdy po velmi neschůdných cestách do školy docházejí a v období zimním nuceni byli již za tmy z domova odcházeti. Když žáci do budovy školní přeci jen dorazí, jsou promočení a zmrzlí na kost. Musí veškeré oblečení usušiti a prokřehlí, pak jen malou pozornost věnují vyučování ...“²⁰⁷

Většina škol tak v zimním období výuku posouvala na pozdější hodinu. Stejně tomu bylo i na obecné škole v Dolním Hamru, kde se vyučovalo od půl deváté nebo deváté hodiny ránní.

²⁰⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 143.

²⁰⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 102.

²⁰⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 136.

6.4. Školní docházka

Když jsem hovořila o tom, že se řada občanů Dolního Hamru velmi aktivně angažovala pro vyučování a bojovala za vznik vlastní školní budovy, musím také dodat, že nemalá část rodičů měla pro nutnost pravidelné školní výuky svých potomků jen malé pochopení.

Ač povinná školní docházka fungovala v Rakouské monarchii již celé století, nebyla rozhodně samozřejmostí. Někteří rodiče dlouhou dobu považovali školu za instituci nepotřebnou a odmítali děti do školy posílat. S tímto problémem se hojně setkáváme i v Dolním Hamru. Drtivá většina schůzí místní školní rady se zabývá právě nedostatečnou školní docházkou.

Nejstarší protokoly místní školní rady nesou datum 1875 a již z této doby máme zaznamenány první spory s rodiči. Rodiče byli radou napomínáni a přesvědčováni, že je jejich povinností děti do školy posílat. Takto se vyjadřuje protokol místní školní rady ze 17. června 1877: „Rodiče skrze nedbalé posílání dítek svých do školy v měsíci květnu toho roku byli předvoláni, vyslýcháni a dle úrovně zanedbání buď napomenuti, nebo potrestáni pokutou peněžitou a vězením.“²⁰⁸

Vězením byli tehdy potrestáni tři občané a stejný počet dostal peněžitou pokutu. Pokud však měly tresty situaci napravit, jednoznačně selhaly. V březnu následujícího roku 1878 je k několikaletnému vězení odsouzeno dokonce 7 rodičů:

Blažek Josef čp. 157 5 dní

Nygrýn Petr čp. 171 2 dny

Fišer Jáchym čp. 187 2 dny

Žák Jáchym čp. 184 ½ dne

Krykorka Petr čp. 48 1 den

Polman Josef čp. 170 3 dny

Patrman Josef čp. 177 4 dny²⁰⁹

Ani vězení však zatvrzelé tatínky neobměkčilo a jména jejich dětí se objevují i v dalších měsících mezi těmi, kdo školní výuku zanedbávají. Patrman, Nygrýn, Bulva, Fišer i Blažek tak opět dostali několik dní žaláře. Počet zameškaných hodin žáků a žaček z těchto rodin se pohyboval od 10 do 30 za měsíc.

Časté byly také postihy ve formě peněžní pokuty, problémem však bylo, že velké množství rodin bylo nemajetných a nebylo v podstatě možné z nich dlužnou částku vymoci. Především během období intenzivnějších zemědělských prací, jako je setba nebo naopak sklizení plodin, byla účast řady žáků ve školních lavicích velmi nedbalá. Místní školní rada mohla těžko

²⁰⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1875 – 1896, Protokol školní rady II., protokol č.6.

²⁰⁹ SOKA Jbc, fond MŠR VH 1875 – 1896, Protokol školní rady II., protokol č.10.

tento trend zvrátit několikadenním trestem vězení pro rodiče nebo takřka nevymahatelnými pokutami. Většinou tak okresní školní rada vyhověla žádostem o zproštění povinnosti navštěvovat letní vyučování u určitých žáků. Takto bylo každý školní rok osvobozeno od letní výuky několik desítek dětí.

Potíže se školní docházkou se však ani přes tyto uvolnění nevytratily. Proto jsou protokoly školní rady z osmdesátých a devadesátých let 19. století opět vyplněny jednáním s rodiči o zanedbávání školní docházky jejich dětí. Pravdou však je, že počet nezodpovědných rodičů poklesl a tresty se omezovaly pouze na napomenutí, popřípadě peněžní postihy.

Ředitel Václav Drahoňovský uvádí ve školním roce 1883-1884 tento údaj: *42 dětí se mohlo pyšnit „velmi pilnou“ docházkou, 88 pouze „pilnou“ docházkou, 13 „nedostatečně pilnou“, 7 docházkou „nedbalou“ a konečně u tří žáků byla docházka zcela nedbalá.*²¹⁰

Z období před první světovou válkou a doby první republiky nám chybí podrobnější záznamy o stavu školní docházky, její stav můžeme odhadovat pouze podle statistických čísel. Do první světové války se držela návštěva obecné školy nad devadesáti procenty, ale z pochopitelných důvodů ji válečná léta stlačila až pod pětaosmdesát procent. Během první republiky se návštěva školy rychle šplhala nahoru a na počátku třicátých let již byla obvykle nad 96%.

Jedním dechem však dodávám, že problémy s neplněním školní docházky nepřestaly být aktuální ani koncem třicátých let dvacátého století. V dopise z 6. listopadu roku 1937 žádá ředitel Petr Nesvadba místní školní radu, aby co nejpřísněji domluvila Běle Samkové, jejíž dcera i po opakovaných napomenutích nenavštěvuje školní vyučování: *„Adéla Samková žákyně 4 třídy byla v měsíci září pro špatnou docházku do školy upomenuta. V měsíci říjnu vynechala již zase 16 půldnů ... prosím, aby matka její předvolána byla a náležitě jí domluveno, aby věc nemusela býti oznámena okresnímu školnímu výboru.“*²¹¹

Škola se však již stala pevnou součástí života dětí. Jejich rodiče také pochopili podstatu a význam vzdělání pro své potomky a až na výjimky dbali na jejich svědomitou školní docházku.

6.5. Chudoba

Podmuckovský kraj byl chudý. Víme, že nevynikal v zemědělství a ani průmysl neposkytoval dělníkům možnost výrazného zbohatnutí. Většina rodin tak žila na hranici minima. S chudobou bojovala i škola. Prostředky na provoz a péči o chudé žáky obtížně získávala z výtěžků besídek a slavností a divadelních her, z nejrůznějších sbírek i darů.

Vybíralo se také školné. Prameny nám sice neprozrazují jeho výši, ale víme, že poměrně velké množství rodin si ho nemohlo dovolit platit.

²¹⁰ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 18.

²¹¹ SOkA Jbc, fond AO Velké Hamry (Péče o nezaměstnané, školství), 1931, 1937 – 38. Inv. č. 66/67, karton 5.

Na schůzích místní školní rady se proto často projednávaly právě finanční otázky. Na jednání 23. března 1878 bylo rozhodnuto zprostit nemajetné rodiny tohoto poplatku: „... *místní školní rada usnesla se, aby následující žáci zproštěni byli placení školného pro rok 1878/79 za příčinou doložené a uznané nemajetnosti rodičů:*

Josef Kasták ze Sklenářic (dětí Marie, Barbora, Pavlína)

Josef Neuman z Tanvaldu (dětí Pavlína, Petr)

Marie Havlíková vdova z Dolního Hamru (dětí Josef, Anna, Bohumil, Jáchym)

Barbora Šourková vdova z Plavů (Jan)

*František Dymel (Pavlína, Marie)*²¹²

V roce 1881 bylo od poplatků osvobozeno dokonce 24 rodin a celkem 40 dětí. Ve školním roce 1887/88 nemuselo školné platit již 68 dětí, tedy 41% z celkového počtu dětí.

Rodiče, kteří nebyli schopni zaplatit školné, samozřejmě nenašli finance ani na školní pomůcky pro své potomky. Děti tak používaly vypůjčené školní pomůcky nebo sponzorské dary od místních podnikatelů, kteří čas od času pro nemajetné žáky zaslali zdarma sešity nebo psací potřeby. Chudým žákům byly většinou na začátku roku darovány knihy, rýsovací potřeby, sešity, papíry na kreslení, ale i tužky, pera a barvy. Na Silvestra roku 1887 proběhla jedna ze sociálních akcí: „*podělovány dívky byly rozdílným šatstvem, látkou na šaty, školními potřebami, hračkami, ořechy a cukrovinkami.*“²¹³

O sociálním rozvrstvení žactva máme velmi mlhavou představu. Můžeme sice usuzovat, že šlo povětšinou o děti z dělnických a zemědělských rodin, ale přesná čísla chybějí. Až rok 1926 nám částečně prozrazuje, jaká byla sociální skladba v obci: „*Děti z dělnických rodin 229, z rodin živnostníků 142, z rolnických rodin 54 a z rodin úředníků 36.*“²¹⁴

Špatná sociální situace jednotlivých rodin byla zapříčiněna také častou ztrátou jednoho rodičů. Mortalita byla poměrně vysoká jak u dětí, tak dospělých. Následující údaj z roku 1927 mluví o počtu sirotků v obci „*bez otce 51, bez matky 23 dítek a 6 úplných sirotků.*“²¹⁵

6.6. Sociální péče o děti

Z roztroušených a kusých poznámek ve školní kronice či stručných záznamech místní školní rady zjišťujeme, že v obci vznikl a fungoval tzv.: polévkový ústav. Není sice možné přesně určit, od jakého roku v obci fungoval, ale je jisté, že to bylo již před první světovou válkou. Polévka se pak vařila i během války a také po jejím skončení. Děti dostávaly zdarma polévku čtyřikrát v týdnu po dobu asi tři zimních měsíců. Polévka se zpravidla vařila v některém z místních hostinců. „*Polévka*

²¹² SOKA Jbc, fond MŠR VH 1875 – 1896, Protokol školní rady II., protokol č. 16.

²¹³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 34.

²¹⁴ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část druhá, s. 115.

²¹⁵ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část druhá, s. 145.

rozdávala se čtyřikrát za týden, mezi 1. prosincem 1905 a 15. březnem 1906. Pan Prokop Hlůže a Josef Nepasický, hostinští, kde chudá mládež polévkou byla podělována, darovali vždy 100-200 porcí polévky.“²¹⁶

V roce 1912 bylo za 27 dní rozdáno již 754 porcí polévky za celkem 75 K 40h.²¹⁷

Polévkový ústav nabyt, zvláště v letech války, velkého významu. Tyto stravovací akce pomáhaly mírnit všeobecný nedostatek a špatnou výživu. Děti opět dostávaly zdarma polévku a pečivo. „Obědy byly rozdávány 38 krát a rozdáno 976 porcí... náklad činil 117 Korun a 25 haléřů a byl uhrazen, dílem z hotovosti školní, dílem různými dobrodinci.“²¹⁸

Od 2. ledna do 23. března fungoval polévkový ústav i v roce 1917. Polévka, chléb a ovoce se rozdávalo čtyřikrát týdně. Celkové náklady na 615 porcí činily celkem 90K 40h.²¹⁹

Peněžní částky pro fungování polévkových ústavů hradili zčásti učitelé, hostinští, ale i podnikatelé a obchodníci ze samotného Hamru i okolních obcí.²²⁰

Polévkové ústavy se staly pevnou každoroční zvyklostí. Pokud nějaký rok „ústavy“ nefungovaly, podávala se dětem alespoň káva s pečivem. „Kávu vařila školnice Marie Vondráčková, cena porce 16 h. Celkem rozdáno 751 porce nákladem 120 K 16 h, který hrazen byl dobrovolnou sbírkou mezi občanstvem a učitelstvem. Vynesla 120 K 16 h, k čemuž ze školních peněz přidal ředitel 8 Korun.“²²¹

O nemajetné děti pečoval také odbor československé péče o dítě. Například v roce 1919 poskytl místním dětem z prostředků americké mise kakao a polévku v hostinci u Nepasických. V roce 1922 stejný odbor poskytl dětem nezaměstnaných rodičů šaty a obuv v hodnotě 350 Kč.

Do podpory chudých dětí se hojně zapojovali i místní podnikatelé. O poskytování školních pomůcek jsem již hovořila, ale děti byly obdarovávány i méně trvalými dary: „Dne 6. 12. 1922 bylo na obecné škole rozdáno 120 dětem 120 vánoček, které upekl pekař Petr Jarý za 500 K...“²²² Část této sumy hradil podnikatel sám, část poskytla škola.

²¹⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 57.

²¹⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 101.

²¹⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 142.

²¹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 174.

²²⁰ Jar. Balatka, hostinský ze Šumberku, Ondřej Nesvatba, rolník z Haratic, strojívuďce Berka ze Šumberku...

²²¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 92.

²²² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 63.

6.6.1. Hospodářská krize

Období hospodářské krize špatnou situaci v obci ještě umocnilo. Nezaměstnanost opět stoupala. V roce 1931 bylo v obci 393 osob bez stálého zaměstnání a 68 lidí vykonávalo pouze sezonní práce.²²³ Velká nezaměstnanost donutila řadu rodin po celé republice odejít ze svých domovů. Vlna stěhování zasáhla i obec Velké Hamry a logicky tak způsobila značný úbytek školáků. „... značná frustrace dětí mezi školním rokem (1935-36) zaviněna nezaměstnaností, kde rodiče se za prací stále stěhují.“²²⁴

Počet nezaměstnaných dále rostl a rostla tak i neschopnost zaopatřit své rodiny. O tom jak se snažila sama obec zmírnit nezaměstnanost a vyrovnat svůj rozpočet jsem již hovořila v kapitole rekapituluující historii obce, nyní se zaměřím spíše na iniciativu neziskových organizací a školy.

Stravovací akce byly vyhledávány více, než kdykoli před tím. Údaj z roku 1932 hovoří o rozdání 5368 porcí polévek během listopadu 1931 až dubna následujícího roku, ve stejném období dostaly děti z nemajetných rodin také 130 kusů oblečení. V příštím roce se již počet polévek ztrojnásobil, rozdalo se navíc 214 litrů mléka a 518 bochníků chleba. Mezi obyvatele bylo navíc rozděleno 110,55 m látky a 41 párů obuvi.²²⁵

Také lékařská péče byla poskytována zdarma, rozdávaly se poukazy na zubní kartáčky, pasty a mýdla. Na Vánoce roku 1934 bylo rozdáno 200 balíčků potravin – cukr, káva, cikorie, rýže, mouka, margarín. Během celých třicátých let obdobné humanitární akce pokračovaly. Neutichly dokonce ani po obsazení Velkých Hamrů německým vojskem. O Vánocích roku 1938 uspořádala německá organizace NSV v Lidovém domě pohoštění pro chudé žáky obecné školy. Podávalo se kakao, koláčky a drobné dárky. Během druhé světové války však v obci přestal fungovat jak polévkový ústav tak veškeré další stravovací akce. Poslední vánoční nadílka se odehrála na Štědrý den roku 1939, kdy bylo podarováno 43 chudých dětí. K obnovení sociálně zdravotních akcí došlo až po osvobození. Především v prvních poválečných letech dosahovala péče o nemajetné a potřebné značného rozsahu. Dary potravin, oblečení i hygienických a zdravotních potřeb proudily od místních organizací a sponzorů, ale i ze zahraničních akcí (UNNRA) a celorepublikových akcí Československého Červeného kříže.

²²³ SOKA Jbc, fond AO Velké Hamry (Péče o nezaměstnané, školství), 1931, 1937 – 38. Inv. č. 66/67, karton 5.

²²⁴ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., část druhá, s. 260.

²²⁵ SOKA Jbc, Kronika obce I., s. 112.

6.7. Problémy s chováním

Pravděpodobně každý z nás někdy slyšel od svých rodičů nebo prarodičů větu: „To já bych si v dětství dovolit nemohl!“ nebo „Ty děti jsou dneska nevychované, to mi byli úplně jiní!“

Pravdou však je, že problémy s chováním rozhodně nejsou výdobytkem moderní doby. Proto se i obecná škola v Dolním Hamru musela od svého vzniku zabírat kázeňskými otázkami. V záznamu ze školního roku 1885 – 1886 se setkáváme s tímto konstatováním: „*Mravné chování za poslední čtvrtletí jest následující: velmi mravně se chovalo 94 dětí, mravně 35, nedosti mravně 18, nehodně 21 dětí.*“²²⁶

Nevíme sice, jaké kázeňské prohřešky za sníženými známkami z chování stály, ale fakt, že s chováním mělo menší či větší problémy přes 40% dětí je poměrně zarážející. Přestože záznamů o chování žáků je jen málo, je možné poskládat několik zajímavých příběhů.

Nenapravitelný žák. Tak právě takto označil ředitel školy Petr Nesvadba Jiřího Morávka žáka první třídy. Podíváme-li se do výpisu z konferenčního protokolu ze dne 22. listopadu 1937, dozvíme se, co ho k takovému postoji vedlo: „*Jiří Morávek dopustil se dvou krádeží. Odcizil hodinky třídní učitelce a sportovní botky spolužákovi ... Toto chování je takové, že by mohlo ohrozit chování ostatních. Usneseno podati zevrubnou zprávu o jeho chování místní školní radě se žádostí, aby v oznámení okresnímu školnímu výboru v Semilech navrženo bylo vyloučení ze školy a umístění do ústavu výchovného.*“²²⁷

Obširně o chování svého žáka píše také třídní učitelka Marie Marková, ve zprávě určené pro ředitelství školy a místní školní radu: „*Již od počátku roku ztrácely se dětem ve třídě a v šatně z kabátů tužky, pera, držátka, ořezávatka atd. (...) Jiří Morávek byl téměř denně usvědčen z krádeží různých školních potřeb.*“²²⁸

Učitelka dále popisuje, jak přišla o své hodinky, které nechala chvíli ležet bez dozoru na katedře. Přičemž se malý zlodějíček projevil jako lupič gentleman, když se o svoji kořist dokázal i podělit: „*náramek z odcizených hodinek daroval žákyni Boženě Steinfestové a ciferník si odnesl domů.*“²²⁹

Na krádež se brzy přišlo a odhalit viníka také nebylo obtížné. Ukradené hodinky byly vráceny a žák vyvázl se sníženou známkou z chování. Poučení si však z celé události rozhodně neodnesl, neboť již o tři dny později si přisvojil další věc. Dne 8. listopadu 1937 odcizil žáku Vilému Zitovi nové sportovní boty, ale ani tato krádež nedopadla podle jeho představ: „*... sebral je*

²²⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 23.

²²⁷ SOKA Jbc, fond AO Velké Hamry (Péče o nezaměstnané, školství), 1931, 1937 – 38. Inv. č. 66/67, karton 5. (výpis z konferenčního protokolu).

²²⁸ SOKA Jbc, fond AO Velké Hamry (Péče o nezaměstnané, školství), 1931, 1937 – 38. Inv. č. 66/67, karton 5. (zpráva třídní učitelky Markové)

²²⁹ Tamtéž

*(sportovní boty) a utíkal s nimi do lesa. Krádež byla záhy zjištěna, a když třídní učitelka za ním běžela, zahodil boty do křovi, odkud je poté musel vrátit. “*²³⁰

Hned druhý den ukradl spolužačce rukavice. Při každé příležitosti prohlížel spolužákům tašky a kapsy a stěží nás tak překvapí, že nebyl nikdo ochotný s ním sedět v lavici. Dobrých výsledků nedosahoval ani při vyučování. Vyrušoval, vykřikoval, neustále vstával z lavice a vykazoval tak z dnešního pohledu veškeré znaky hyperaktivního dítěte s asociálními poruchami v chování.

Dostupné prameny nám neříkají, jak to s mladým výtržníkem dopadlo. Pravděpodobně však byl ze školy vyloučen a umístěn do nějakého výchovného ústavu, protože další záznamy o jeho přestupcích neexistují. Prohřešky proti školní kázni byly nedílnou součástí života školy i v dalších letech, byť nedosahovaly takových extrémů, jako ve výše zminěném případě. Obecné školy, roztroušené po většině vesnic a vesniček v Českých zemích, poskytovaly svým žákům důležité prvotní vzdělání a otvíraly cestu k dalšímu studiu. Úroveň výuky a vyučujících, ostatně i vyučovaných, byla samozřejmě na různé úrovni, přesto můžeme konstatovat, že byla rozhodně přínosem pro obě strany. Děti, stejně jako jejich rodiče, si postupně navykly na pravidelnou školní docházku a přispěly tak k šíření vzdělanosti a postupně úplné alfabetizaci obyvatelstva.

²³⁰ Tamtéž

7. Výuka

Obsah vzdělávání, tedy toho co se mají děti na obecné škole naučit, byl jasně dán platnými školskými zákony. O tom, jaké zákony podobu školní docházky v průběhu let určovaly, jsem hovořila již v kapitole O vývoji školské soustavy. Nyní se podívám především na konkrétní realizaci výuky na obecné škole ve Velkých Hamrech. Samozřejmě se nebudu zabývat popisem celé výuky, to by ostatně nebylo pro nedostatek záznamů ani možné, ale zaměřím se na vybrané předměty, které jsou jednak v kronice a dalších pramenech dostatečně popsány a poskytují navíc zajímavé a z pohledu mé práce důležité informace.

7.1. Výuka náboženství

Brzy po zřízení obecné školy v Dolním Hamru, tedy na sklonku šedesátých let 19. století se zde začalo také vyučovat katolickému náboženství. Výuku vedli zpravidla duchovní z blízkého Držkova. „... V ohledu výkonů náboženských patřila katolická školní mládež zdejší ke kostelu a farnosti v Držkově.“²³¹

Zprvu však náboženské vyučování nebylo pravidelné a odvíjelo se od momentální vytíženosti daného duchovního. Až do roku 1900 tak na místní škole neexistovalo místo stálého katechety. Obec rostla, došlo k založení chlapecké měšťanky a také na obecné škole stále přibývalo nových žáků, bylo proto zcela evidentní, že jeden kaplan, který sem navíc dojížděl velmi nepravidelně, na kvalitní a dostatečnou výuku obou škol nestačí. Od roku 1899/1900 tak do Dolního Hamru dojíždí již dva duchovní. „... v prvním ročníku měšťanské školy vyučoval náboženství p. P. M. Toman, v dalších ročnících a na škole obecné vyučoval náboženství kaplan držkovský p. P. Václav Dostrašil.“²³²

Právě kaplan Dostrašil byl od roku 1901 ustanoven definitivním katechetou v Dolním Hamru. V nově zřízené školní kapli organizoval bohoslužby pro dolno i hornohamrovské žáky. „Pan katecheta slouží mši svatou. Ta se započítává se za tři povinné vyučovací hodiny, jichž má celkem 25.“²³³

Katecheta Dostrašil se také ihned po nástupu do své funkce připojil k místní iniciativě, která usilovala o zřízení vlastního kostela přímo v obci. Spolek ustanovený za tímto účelem fungoval již od února 1895. Ještě další dvě desítky let však trvalo, než Velké Hamry spatřily svůj svatostánek.²³⁴

²³¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 33.

²³² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 33.

²³³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 34.

²³⁴ Podrobněji o stavbě kostela v kapitole historie obce (sakrační stavby)

Na nedostatek práce si rozhodně nový duchovní stěžovat nemohl. Krom výuky na škole obecné i měšťanské a pořádání školních bohoslužeb, vedl také svěcení místního hřbitova či nové kaple v Horním Hamru. Účastnil se všech oslav a významných událostí v obci, sbírek a péče o chudé. Měl ve správě také školní kapli. „Každé neděle a svátek o půl deváté hodině dopoledni konaly se vždy ve školní kapli bohoslužby, jichž účastnila se mládež od 3. školního roku počínajíc za dozoru tří členů učitelského sboru. (...) Kromě toho od 1. května docházela mládež na mši svatou třikrát v týdnu, a to v úterý ve čtvrtek a v sobotu.“²³⁵

Na konci každého školního roku se pravidelně konala náboženská zkouška: „... po mši svaté přítomna byla veškerá mládež, učitelstvo a veledůstojný pan vikář, P. Josef Bém, farář vysoký. Dítka zapěly Otče náš, milý Pane. Pan vikář pochválil zpěv žactva a jeho chování při mši, pak již zkoušel dítka z náboženství dle tříd a pohlaví. Po zkoušce každého oddělení srdečně i vlastenecky promluvil k dítkám a propustil je.“²³⁶

Až do konce první světové války bylo katolictví naprosto převládající konfesí. Údaj o náboženské příslušnosti z roku 1910 hovoří o „4169 katolicích, dále se v obci nalézá 17 evangeliků augsburgského vyznání a 5 evangeliků helvétského vyznání, 14 evangeliků českobratrských a 3 starokatolického vyznání, 15 osob bylo bez vyznání.“²³⁷

Ve školním roce 1912/13 dochází ke změně na pozici hlavního katechety. Místo po Václavu Dostrašilovi, který byl na vlastní žádost k 26. listopadu 1912 ustanoven katechetou v Turnově, dočasně přebíral P. Karel Kolečko, ten však již 6. ledna 1913 na svoji funkci rezignoval a novým katechetou v Dolním Hamru se v květnu 1913 definitivně stal P. Ferdinand Rosol, dosud kaplan v Lounech. Právě on se tak staral o katolickou výchovu zdejších dětí během první světové války. A byl to také on, kdo do života uvedl vyhlášku zemské školní rady ze dne 13. května 1916: „Po dohodě s nejdůstojnější kníže-arcibiskupským vyslancem v Praze, s nejdůstojnějším biskupem v Budějovicích, Král. Hradci a Litoměřicích ustanovují, aby po dobu války na konci každé školní mše svaté, o nedělích a svátcích zpívána byla první sloka národní hymny rakouské za tím účelem, aby se utužilo rakousko-vlastenecké smýšlení v mládeži školní a posilovala upřímná oddanost ku vznešené osobě Jeho c. k. Apoštolského Veličenstva našeho nejmilostivějšího císaře a krále františka Josefa I. Aby i mládež těch škol, jež pro vzdálenost od kostela neúčastní se služeb Božích, v rakousko-vlasteneckém smýšlení utužována byla, ukládáme dotyčným správám škol, aby vždy při týdenním zakončení vyučování po modlitbě prva sloka hymny zpívána byla.“²³⁸

²³⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 66.

²³⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 66.

²³⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 96.

²³⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 159 – 160.

Třebaže bylo rakouské vlastenectví během války výrazně posilováno, právě i prostřednictvím náboženství, průběh a především výsledek první světové války přivedl veškeré snažení v nišeč. V roce 1918 již byla Rakouská monarchie minulostí a nově vzniklé státy bojovaly o své místo na slunci. Po vzniku samostatného československého státu došlo k výrazné změně ve výuce náboženství. Katolictví, chápané jako jeden z pozůstatků habsburské nadvlády, mělo být také v tichosti utlumen. Radikálně se omezoval čas, který byl dříve náboženské výchově vyměřen. Katecheta Ferdinand Rosol vyučoval stále méně hodin týdně. K jeho rozčarování jistě přispěly i volby do poslanecké sněmovny, které se v obci konaly 18. a 25. dubna 1920. Klerikální strana, kterou katecheta Rosol založil, dopadla katastrofálně a získala pouze 70 hlasů.

Odpor ke katolictví byl náhle všudypřítomný: „Následek toho byl, že četní občané a občanky vystoupili z církve římské i s dětmi a také přes 40 dětí odešlo z vyučovacích hodin náboženských.“²³⁹

Další rána přišla o prázdninách roku 1920, kdy byly ze školy, na základě rozhodnutí místní školní rady, odstraněny veškeré kříže. Nic na tom nezměnil ani písemný protest 66 hamrovských občanů. Místní školní rada protest zamítla. Pohoršení obyvatelé obce poukazovali na zhoršené chování mládeže, za kterým prý stála nedostatečná zbožná výchova: „Žáci 4 třídy obecné školy Oldřich Morávek a Rudolf Nýdlo, kteří dopouštěli se stále různých krádeží (vyloupili i pokladnici v kostele), dáni byli dne 9. října k okresnímu úřadu v Železném Brodě se souhlasem soudců i ředitelství školního do polepšovny. Odvezl je tam obecní školník pan Josef Vondráček.“²⁴⁰

Protesty katechety i několika desítek občanů však vyznívaly i nadále naprázdno. Občané se od „kříže“ definitivně odkláněli. Před plánovaným sčítáním lidu v roce 1921, zaplavily obec i okolí agitační tabule s nápisy: „Pryč od Říma!“ Jak moc byla útočná kampaň úspěšná, nám spolehlivě dosvědčí údaj ze samotného lednového sčítání: „... z 3677 hamrovských občanů bylo bez vyznání plných 2189, v církvi československé bylo 829 lidí a pouhých 500 zůstalo u víry katolické.“²⁴¹

Tento stav se samozřejmě projevil i na obecné škole mezi žactvem. Zatímco před sčítáním bylo ke katolictví oficiálně přihlášeno 629 z 642 hamrovských dětí, při nové evidenci ve zmíněném roce 1921 sedělo ve školních lavicích pouhých 93 katolíků.²⁴²

Logickým následkem tedy bylo další omezení hodin římsko-katolického vyučování. Hodiny byly navíc označeny za okrajové a v rozvrhu posunuty na poslední hodiny. Zemská školní rada také nařídila, aby se římsko-katolické náboženství na obecné škole ve Velkých Hamrech nevyučovalo již v jednotlivých třídách, ale v celých spojených odděleních. „... kteréžto oddělení vznikne spojením tříd 1., 2. a 3. se dvěma hodinami za náboženství za týden, oddělení vzniklé

²³⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 208.

²⁴⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 204.

²⁴¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 10.

²⁴² Bez vyznání bylo 346 dětí!

*spojením 4. a 5. třídy s jednou hodinou náboženství týdně.*²⁴³

O další omezení výuky katolicismu se zemská školní rada v Praze postarala, když v roce 1922 ustanovila, aby se na obecných školách povinně vyučovalo evangelické náboženství. Ve Velkých Hamrech se od počátku dvacátých let významně šířil především vliv církve Československé (zčásti také církve Českobratrské).

Církev Československá, která se začala od římskokatolické církve vydělovat o Vánocích roku 1919, byla populární po celém Československu. Její vznik souvisel s šířícím se odporem ke katolické církvi, chápané jako jeden z nástrojů habsburské protičeské politiky. Pro obyvatele demokratické republiky tak bylo nutné nalézt novou náboženskou identitu, pro mnoho věřících ztělesněnou právě v církvi Československé. Vznik církve byl vyhlášen svoláním „*Národu československého*“, které její ustavující Sněm schválil 10. ledna 1920 a které bylo zveřejněno o den později, 11. ledna 1920. Státem byla Československá církev uznána 15. září téhož roku a začala pomalu naplňovat řady svých stoupenců.

K pramalé radosti místních katolických duchovních dále trvale klesala hodinová dotace jejich výuky. Ve školním roce 1921/22 připadlo Ferdinandovi Rosolovi pouze 6 vyučovacích hodin. To už byla pro duchovního ona pověstná poslední kapka a rozhodl se ze školy odejít. Katecheta Rosol odešel na měšťanskou školu do Počátků na Vysočině. Je zajímavé, že uprázdněné místo nebylo obsazeno novým římskokatolickým duchovním, ale bylo úplně zrušeno. Náboženství tak vyučovali pouze externí katechetové.

Ve školním roce 1922/23 se vyučovalo stále římskokatolické náboženství, ale pouze v šesti hodinách týdně pod vedením faráře z Držkova Stanislava Kolka. Vira církve Československé byla podporována 10 hodinami týdně a vyučoval ji Johánek Lufinka z Držkova a farář Alois Doležal taktéž z držkovské fary. Evangelického vyučování se ujala pomocná učitelka náboženství ze Železného Brodu Růžena Vančurová. Počty hodin korespondovaly s počty žáků hlásících se k jednotlivým církvím: „... vyznání římsko-katolického bylo 50 dětí, československého 186, českobratrského 18 a bez vyznání 186.“²⁴⁴

Údaje o náboženské příslušnosti zůstávají po celá dvacátá léta konstantní. Ve školním roce 1926/27 se uvádí, že z celkového počtu 464 dětí, které docházely na místní obecnou a obě měšťanské školy bylo: „... vyznání římsko-katolického 58 dětí, českobratrského 16, československého 195 a bez vyznání bylo taktéž 195 žáků.“²⁴⁵

Trend, který byl nastolen, tedy snižování počtu katolíků a růst vlivu církve československé a zároveň vzrůstající počet dětí bez vyznání, se přenesl i do třicátých let. Ve školním roce 1932/33 kronika uvádí, že „... podle náboženství bylo 57 dětí náboženství římsko-katolického,

²⁴³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 31.

²⁴⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 144.

²⁴⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 125.

1 starokatolického, 18 jednoty bratrské, 227 československého, 171 bez vyznání.“²⁴⁶

Na obecné škole ve Velkých Hamrech se tak vyučovalo: „náboženství Československé v 7 odděleních po dvou hodinách vyučoval Vladimír Hnízdo farář církve Československé ve Velkých Hamrech. Náboženství Římsko-katolické ve dvou odděleních Alois Liehman, farář ze Zlaté Olešnice. Náboženství Jednoty bratrské v jednom oddělení po dvou hodinách Marie Zvěřinová výpomocná učitelka ze Železného Brodu, později farář Jednoty bratrské ze Železného Brodu J. Petrů.“²⁴⁷

Když pod německým diktátem došlo k vyhlášení samostatného Slovenského státu, projevila se tato skutečnost i v oblasti náboženské. Nejpopulárnější církev Československá byla překřtěna na církev Českomoravskou, uchovala si však své vůdčí postavení jak před katolicismem, tak Jednotou bratrskou. Tento stav byl neměnný po celou dobu druhé světové války.

7.2. Výuka ručních prací

Dívčí ruční práce měly být zavedeny na zdejší obecné škole, na žádost inspektora Františka Ryšavého, již roku 1881. Nepodařilo se však sehnat kvalifikovanou učitelku, a tak ředitel Drahoňovský v následujícím roce pověřil svoji manželku Františku, aby se tohoto úkolu ujala, dokud se nepodaří kvalifikovanou sílu nalézt.

Od poloviny školního roku 1883, byla učitelkou ručních prací stanovena Antonie Nykrinová, ani ona však neměla žádné učitelské vzdělání. První industriální učitelka s absolvovaným učitelským ústavem byla Marie Vojtěchová, rozená Krupková, která svoji službu nastoupila 6. září 1896. Ve funkci se evidentně osvědčila, neboť ji byla roku 1898 stanovena odměna 192 zlatých. Zvýšen byl i její plat na 528 Korun.²⁴⁸

Hodinová dotace pro výuku ručních prací se samozřejmě měnila s ohledem na počet žaček a kvalifikovaných učitelek, ale přibližně od počátku dvacátého století odpovídala tomuto stavu: „... ženským ručním pracím na obecné škole v Dolním Hamru ve 4 oddělení po třech hodinách a v posledním nejvyšším oddělení po čtyřech hodinách týdně.“²⁴⁹

Pravdou však je, že tyto hodiny byly jako okrajové posunuty na konce vyučovacích dnů a netěšily se výraznější podpoře ze strany vedení školy. Toho si všimla i okresní školní rada. Od února 1912 tak mělo podle jejího rozhodnutí docházet k větší podpoře výuky ženských ručních prací. V místní obci byl vytvořen tzv. Ženský výbor, který měl zajistit zkvalitnění a rozšíření výuky, stejně jako obstarat finance pro nákup materiálu. V nově ustaveném výboru zasedaly: „Růžena Straková, manželka přednosty stanice, Josefa Oiedlerová, manželka soukromého

²⁴⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 221.

²⁴⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1938/39 (nečíslováno).

²⁴⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 35.

²⁴⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 102.

*úředníka, Zdeňka Zikmundová majitelka obchodu, Anna Zitková, manželka materialisty, Žofie Hýsková, žena předsedy živnostenského spolku, Anna Šivová, obchodnice, Marie Vojtěchová, industriální učitelka a Marie Petrová, učitelka. Předsedkyní tohoto výboru byla zvolena Josefa Fiedlerová. Zástupkyní pro Dolní Hamr byla Zdeňka Zikmundová a pro Horní Hamr Růžena Straková.*²⁵⁰

Očekávání, které bylo do spolku vkládáno, se však nenaplnilo. Protože se ani jednou za rok nesešel, rozhodla se ho okresní školní rada k 14. únoru 1913 zrušit. Zároveň se měla místní školní rada postarat o vhodný výběr nových, poněkud aktivnějších členek. Možnost výběru však byla evidentně značně omezená, což dokládá fakt, že se do výboru dostala v podstatě totožná jména. Navrženy a schváleny byly tyto dámy: „Růžena Straková, Anna Zitková (předsedkyně), Anna Šivová (místopředsedkyně), Zdeňka Zikmundová (dozorkyně při zdejších školách), Marie Vojtěchová a Růžena Kendiková (jednatelka).“²⁵¹

O tom, jak nový výbor fungoval a jaké měl výsledky, však nevíme zhora nic, protože během první světové války neexistují ve školní kronice o jeho činnosti žádné informace. Ruční práce a „hospodaření v domácnosti“ se však vyučovalo během války bez přerušení, pod vedením Marie Vojtěchové a od roku 1917 také Hermíny Konfrstové. V prvním poválečném školním roce 1918/19 muselo dojít k vůbec prvnímu přerušení výuky ženských ručních prací na této škole.²⁵²

Hlavním důvodem byl fakt, že dlouholetá vyučující Marie Vojtěchová nemohla ze zdravotních důvodů vyučovat, navíc v roce 1918 vypověděla službu také vypomáhající učitelka Konfrstová, která odešla s manželem v srpnu 1918 na obecnou školu do Semil.

Uprázdňené místo se podařilo obsadit již v následujícím školním roce. Výuky se od roku 1919 ujala Anna Dolenská, která místo zastávala do 31. října 1921, kdy ji nahradila Růžena Šefrová na měšťanské škole a na škole obecné začala přeci jen opět vyučovat Marie Vojtěchová. Ta v zaměstnání zůstala do roku 1924, kdy byla penzionována pro oční chorobu.

Nahradila ji Alžběta Valtová 1924 – 37, která přišla na školu tohoto roku společně s manželem Josefem Valtou, který se zde o deset let později stal ředitelem. „Řediteloval“ až do roku 1937, kdy zemřel. Ve stejném roce odchází do penze i jeho manželka Alžběta a výuku ručních prací po ní přebírá Jaroslava Beránková. Tato absolventka učitelského ústavu v Chrudimi na obecné škole působila až do roku 1940, kdy byla z bližší nespecifikovaných příčin propuštěna. Po zbytek války, až do roku 1948, zde vyučovala Vlasta Berková.

Až do této chvíle jsem hovořila pouze o dívčích ručních pracích. Co se týká chlapců je situace poněkud odlišná. Zatímco ženské ruční práce se vyučovaly již velmi záhy po vzniku školy, jak bylo výše popsáno, pro chlapce obdobná praktická činnost nefungovala až do počátku

²⁵⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 102.

²⁵¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 126.

²⁵² Od roku 1882 probíhalo bez přerušení

dvacátých let 20. století. Teprve koncem listopadu 1922 přišel na místní obecnou školu přípis okresní školní rady v Semilech, který požadoval zařazení „chlapeckých ručních prací“ do výuky.²⁵³

Podle ředitelství školy nebylo však zatím možné výuku zavést. „... nejsou dány podmínky, není dílen ani nástrojů a ani učitelé nejsou v tomto směru.“²⁵⁴

Do této doby chlapci měli pouze rozšířené hodiny rýsování a také se pěstovalo, řekněme jakési kutilství a výroba: „dle návrhů v hodinách vyráběli doma jednoduché fyzikální přístroje, nástroje a hračky a nosili je do školy na ukázkou.“²⁵⁵

Situace se nezměnila ani v dalších letech. Až do mnou sledovaného roku 1945 k zavedení „dílen“ a tím rozšířené praktické výuky chlapců na obecné škole nedošlo.

7.3. Tělesná výchova

Součástí s rozvojem ducha pamatovala obecná škola také na tělesnou zdatnost svých svěřenců. Prameny bohužel mlčí v otázce, od jakého roku byla tělesná výchova na místní obecné škole vyučována. Existuje však několik indicií, které nám její počátky alespoň nastiňují. Vlastní venkovní cvičiště měla škola zřejmě k dispozici nedlouho poté, co pro sebe získala vlastní budovu v bývalém hostinci, tedy okolo roku 1878.

Existence cvičiště je sice v kronice poprvé zmíněna až ve školním roce 1888/89, ale v této době se již mluví o jeho značném poškození, takže muselo existovat již řadu let před tím: „... cvičiště pro tělocvik nachází se zde, jest ale spolu s příslušným náradím pro sešlost nezpůsobilé.“²⁵⁶

Nemáme informace jak, a zda-li vůbec došlo k nápravě. O stavu cvičiště se již záznamy ve školní kronice a protokoly místní školní rady nezmiňují. Je však jisté, že velké investice do tohoto objektu neproudily, protože se od počátku devadesátých let 19. století počítalo se stavbou nové školní budovy, která by obsahovala také krytou tělocvičnou. Investovat do chátrající školní budovy a cvičiště by tak bylo bezpředmětné. Nová školní budova v obci opravdu vyrostla, a to v rozmezí let 1892/93. Její součástí byla skutečně nová tělocvična se vším potřebným vybavením. Blížší informace o tom, jakým způsobem se tělesná výchova vyučovala, nebo alespoň jaká byla její hodinová dotace, jsou nám k dispozici až od počátku 20. století.

Podrobně se o výuce tělesné výchovy a pěstování sportu vůbec zmiňuje Adolf Dolenský v zápisu ke školnímu roku 1910/11. „... 1. Obligátní tělocvik pěstován byl na obecné a měšťanské škole ve všech třídách u chlapců, neobligátně byly vyučovány dívky z 2. B, z 3. B a 4. třídy. Kromě toho cvičily mnohé dívky dvakrát v týdnu v tělocvičné jednotě „Sokol“ rozmanité prostocviky, reje a tance za dozoru učitelů a učitelek. 2. Bruslení a jízda na sáňkách v zimě hojně se pěstovaly. 3.

²⁵³ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Opisy úředních listin – přípis okresního školního výboru v Semilech z 27. 11. 1922.

²⁵⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 62.

²⁵⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 63.

²⁵⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 36.

*Žáci měšťanské školy dojížděli na kole do školy i jezdili pro zábavu. 4. Blízké řečiště za pohody letní poskytovalo dosti příležitosti, aby dívky se koupaly a plavání vycvičily 5. Kromě poučných vycházek v jednotlivých hodinách vyučovacích i vycházek polodenních, jež zaznamenány byly ve třídních knihách a jež dostatečnou měrou se pěstovaly, podnikla vycházku celodenní na Rigerovu stezku (mezi Železným Brodem a Semily) dne 22. Června 1911 za vedení třídní učitelky R. Kendikové 4. třída dívčí a dne 30. června za vedení třídního učitele Josefa Cee 3. A do Českého ráje u Turnova.*²⁵⁷

Tato zmínka je sice obsáhlá, ale zůstává ojedinělá. V dalších letech narážíme ve školních záznamech pouze na strohá konstatování, která nás informují pouze o tom, že výuka tělesné výchovy probíhá ve všech třídách u chlapců i dívek. Další významnější zmínka pochází v podstatě až z počátku 30. let 20. století. V zápise ze školního roku 1930/31 se dozvídáme o sportovních aktivitách zdejších žáků následující: „*skauting pěstovalo 6 žáků, plavání 120, jízdu na kole 61, lyžaření 216, bruslení 101, v Sokole cvičilo 178.*“²⁵⁸

Od školního roku 1935/36 byla z nařízení zemské školní rady zařazena do výuky všech tříd „*výchova k brannosti.*“ Tímto však záznamy o výuce tělocviku na zdejší obecné škole končí. Až do konce války můžeme ve školní kronice nacházet pouze jména učitelů, kteří tělesnou výchovu vyučují.

7.3.1. Vycházky

Do oblasti školní sportovní činnosti můžeme zařadit také vycházky a výlety do bližšího i vzdálenějšího okolí obecné školy. Tradice výletů na konci školního roku je doložená v místní kronice od roku 1886. Prvním zaznamenaným výletem je cesta na nedaleký vrch Bárov: „*... po konci školního roku 30. července toho roku odbývala se se všemi školními dětmi nad Bárov celodenní přírodopisná a zeměpisná vycházka.*“²⁵⁹

Od tohoto roku vyrazili učitelé se svými žáky na výlety pravidelně. Zpravidla se jednalo o jednodenní vycházky do okolí v červnu nebo červenci daného školního roku. Toto je například údaj ze školního roku 1915/16: „*(...) Učitel Flekna vykonal se žactvem 4. A vycházku 5. července na Trosky, 13. července na Malou Skálu, odborný učitel Dubec a Konfrst vyšli s měšťanskou školou 8.července na Muchov, 10. července na Špitzbuk, učitelka Geislerová se 4. B a 5 třídou 12. července na Šoufa Muchov.*“²⁶⁰

²⁵⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 90-91.

²⁵⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 196.

²⁵⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 24.

²⁶⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 160.

Častým cílem byly také Trosky, Ještěd, Bezděz, Jizerské hory, Krkonoše a samozřejmě blízká zřícenina hradu Navarova nebo okolní rozhledny (Štěpánka, Černá studnice) a další množství zajímavých památek a přírodních krás.

7.4. Výuka jazyků

Již několikrát bylo zmíněno, že Dolní Hamr ležel v oblasti osídlené v drtivé většině českým obyvatelstvem. Několik rodin hlásících se k německé národnosti posílalo své potomky do obecné školy v blízkém Tanvaldu nebo Šumburku. Výuka němčiny na místní škole dlouho vůbec neprobíhala také z toho důvodu, že zde nepracoval žádný kvalifikovaný učitel.

Na obecné škole se německý jazyk začal vyučovat až od roku 1909. „*Vyučování němčině na škole obecné povoleno bylo ve dvou odděleních vynesením zemské školní rady (...) od 1. ledna 1909.*“²⁶¹

Na místní obecnou školu, jako nová učitelka německého jazyka, nastoupila Růžena Kendíková, absolventka učitelského ústavu v Českých Budějovicích. Bylo také nutné zpracovat vyučovací osnovy pro nově vyučovaný předmět. O podobě výuky se jednalo na okresní učitelské konferenci i ve vedení školy. Po začátku roku 1909 bylo zjištěno, že dvě povolená oddělení nestačí a došlo tak ke zřízení třetího oddělení. Německý jazyk se tak na zdejší škole vyučoval od tohoto roku ve třech odděleních po třech hodinách týdně. Kromě výše zmíněné učitelky Kendíkové vyučoval německý jazyk také učitel Bohuslav Matoušek a odborný učitel František Večerník.

Ve školním roce 1911/12 dochází k dalšímu rozšíření výuky německého jazyka. „*Připisem okresní školní rady v Semilech ... sděleno bylo, že zemská školní rada povolila na zdejší obecné škole další, čtvrté oddělení němčiny.*“²⁶²

Vyučování se ujal odborný učitel Josef Dubec. Německý jazyk se tak ve třech hodinách týdně vyučoval v 3. A, 3. B, 4. třídě a nově také v 2. B. Po zřízení páté třídy na zdejší škole se nějaký čas vyučovalo dokonce v pěti odděleních, ale poté se opět přistoupilo k původním čtyřem.

Na místech učitelů německého jazyka docházelo často ke změnám a přesunům. Učitelé si měnili jak jednotlivé třídy, tak také učitelé školy měšťanské vyučovali němčinu na obecné škole a naopak. Nejčastější byly přesuny a zastupování v době první světové války, kdy v důsledku povolání některých učitelů byl na škole všeobecný nedostatek kvalifikovaných vyučujících.

Po vzniku Československé republiky se výuka německého jazyka příliš nezměnila. Až ve školním roce 1922/23 dochází z rozhodnutí zemské školní rady ke změně v koncepci vyučování. „*... ustanoveno bylo, aby se nepovinné vyučování jazyku německému na obecných školách českých počínalo od počátku školního roku 1923/24 všeobecně školním rokem čtvrtým.*“²⁶³

²⁶¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 35.

²⁶² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 99.

²⁶³ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Opisy úředních listin – dopis zemské školní rady z 19. 1. 1923.

Touto změnou koncepce výuky se také vytvořila nutnost přepracovat dosavadní osnovy. Tohoto úkolu se na místní škole ujal sám ředitel Adolf Dolenský. Vypracoval učební osnovy pro 4. a 5. ročník zdejší obecné školy a předal je okresnímu školskému výboru v Semilech, který je následně schválil. Od následujícího školního roku 1923/24 se tak vyučovalo pouze ve dvou odděleních (4. a 5. třídě) a to po třech hodinách týdně. Od roku 1926/27 se německý jazyk na obecné škole vyučoval dokonce pouze v jednom oddělení. Postupně však docházelo k opětovnému rozšiřování výuky německého jazyka. Nadále však německý jazyk zůstával nepovinným předmětem. Ve školním roce 1933/34 se německý jazyk vyučoval v 13 odděleních (celkově na škole obecné a obou měšťankách).²⁶⁴

Následujícího roku také zjišťujeme kolik dětí se německému jazyku učilo, bylo to 350 dětí opět celkově na škole obecné a chlapecké i dívčí měšťanské škole. Po obsazení Velkých Hamrů německými vojsky se i škola dostává pod německý dohled. Vyhlášky zavádí německý jazyk jako povinný předmět a v rozšířené podobě. Němčině se vyučovalo již od druhé třídy. Ve školním roce 1940 bylo oběžníkem okresního školního úřadu v Jablonci nad Nisou nařízeno zřízení kurzu němčiny pro české učitele. „Kurs konal ve středu 4. 12. 1940 odpoledne. Kurzu se účastnili všichni čeští učitelé okresu jabloneckého. Celkem 23 účastníků.“²⁶⁵

Německému jazyku od roku 1942 vyučovali i jednotliví třídní učitelé. Všichni čeští učitelé, kteří vyučovali ve školním jabloneckém okrese, vykonali 13. prosince 1943 na zdejší škole písemnou zkoušku z němčiny. „Zkouška skládala se z diktátu a písemné práce. Zkoušku konalo 20 učitelů. Ze školy hamrovské Karel Fotr, Ladislav Halama, M. Marek, Vlasta Berková, Blažena Kinčlová, Františka Šimůnková, ředitel Petr Nesvadba a učitel Ladislav Melichar.“²⁶⁶

Němčina byla až do osvobození nedílnou součástí zdejší výuky. Také učitelé, kteří německý jazyk neměli jako svůj aprobační předmět museli zkoušku z německého jazyku vykonat, aby mohli v případě potřeby tento jazyk vyučovat.

Kromě výuky německého jazyka se ve Velkých Hamrech vyučovala také francouzština, ovšem pouze na škole měšťanské. Na škole měšťanské francouzský jazyk vyučovala od roku 1923 Emílie Fanfulová.

²⁶⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 230.

²⁶⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, (nečíslováno) rok 1940/41.

²⁶⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí, (nečíslováno) rok 1942/43.

7.5. Význam

Pramenná základna nám bohužel nedovoluje vytvořit si celistvou představu o skladbě výuky. Školní kronika ani strohé záznamy místní školní rady neposkytují dostatečné informace o výuce a časové dotaci vyučovaných předmětů. Víme, jak bylo výše popsáno, že se pravidelně vyučovalo náboženství, stejně jako tělesná výchova. Důležitou součástí výuky byla matematika, v případě Velkých Hamrů český jazyk a psaní. Děti se mohly naučit i základům přírodopisu, dějepisu a zeměpisu. Dle požadavků Hasnerova zákona se dívky učily ženským ručním pracím a základům „*vedení domácnosti*“. Také chlapci měli absolvovat praktické vyučování. Ve Velkých Hamrech však k zavedení „*chlapeckých ručních prací*“ až do mnou sledovaného roku 1945 nedošlo.

Celkově, i když jsem si vědoma neúplnosti dostupných záznamů, je možné konstatovat, že výuka na zdejší obecné škole dosahovala velmi dobré úrovně. Ředitelství školy se vždy snažilo získat pro výuku daného předmětu kvalifikovaného a způsobilého učitele. Pokud byl přijat mladý učitel, který neměl ještě vykonanou zkoušku učitelské způsobilosti, bylo to pouze s podmínkou, že zkoušku do konce školního roku vykoná.

Přes mnohé potíže, se kterými se místní školství potýkalo, dokázalo svým žákům poskytnout kvalitní a rozmanitou výuku. Přerušování vyučování, ať již vynucené válečným stavem, či materiálním nedostatkem, se omezovalo pouze na několik nejnutnějších dní. Jinak výuka probíhala od svého počátku v roce 1869 až do konce druhé světové války kontinuálně. Světové války, hospodářská krize ani německá okupace školu o její existenci nepřipravily, zachovala si svůj český charakter navzdory pohraniční poloze.

8. Život školy

8.1. Škola jako společenská instituce

Škola představovala pestrý svět, který se neskládal pouze z vyučovacích hodin a učitelských schůzí, ale byl vyplněn množstvím společných akcí. Slavnosti, konané k nejrůznějším státním výročím, mše a kázání i společné vycházky a divadelní představení, to vše utužovalo školní kolektiv a posilovalo pocit sounáležitosti. Škola tak mohla na své žáky působit nejenom přímo ve školních lavicích, ale vštěpovat svým svěřencům žádoucí normy i v jejich volném čase.

I samotné začátky a konce školního roku byly oslavovány. V tyto dny se nevyučovalo, protože všechny děti pravidelně chodily v doprovodu svých učitelů do Držkova na bohoslužby. Účastnily se přitom Svatého přijímání a zpovědi. Žáci museli tuto bezmála pětikilometrovou pouť absolvovat pravidelně až do roku 1893, kdy byla na místní obecné škole zřízena vlastní školní kaple.

8.1.1. Hry a divadelní představení

Na obecné škole v Dolním Hamru se také poměrně často hrály nejrůznější školní hry, poprvé to bylo ve školním roce 1880/81. Nedlouho před Vánocemi, 19. prosince 1880, děti nacvičily představení, díky kterému se vybralo na školní pomůcky 21 zlatých a 92 krejcarů, ale po zaplacení výdajů zbylo čistého zisku 12 zlatých a 80 krejcarů. Druhá hra se odbývala 6. ledna, při ní bylo získáno 15 zlatých a 65 krejcarů, přičemž čistého výnosu zbylo 10 zlatých a 21 krejcarů. Z těchto vybraných peněz koupila škola dvě mapy. A sice „... *velká visící mapa království českého a visící mapa polokoule zemské. Pak potrhaná mapa mocnářství rakouského se dala řádně spravit a podlepit.*“²⁶⁷

Výtěžky z divadelních představení byly zpravidla užívány ke koupi školních pomůcek a podpoře chudých žáků. Byť se nikdy nejednalo o vysoké částky, každá pomoc byla vítaná. Obec se velmi často potýkala s finančními problémy a prostředky, které uvolňovala na školství, tak byly značně omezené. Škola se proto do jisté míry musela o svůj provoz starat také sama. Organizovala nejrůznější charitativní akce, ať již se jednalo o zmíněná divadelní představení, nebo výstavky žakovských prací, dražby, sbírky oblečení a hraček nebo přijímání sponzorských darů od místních podnikatelů. Každá částka či věcný dar našly své uplatnění.

Jedno z dalších představení bylo sehráno také 1. ledna 1882. Tentokrát byla hra pořádána ve prospěch školní knihovny. Vybralo se 17 zlatých a 42 krejcarů, po zaplacení výloh zbylo ještě 10 zlatých a 75 krejcarů. Hra se opakovala 6. ledna, tentokrát aby se získaly prostředky na pomůcky pro chudé žáky. Výtěžek představoval 9 zlatých a 50 krejcarů. Po uhrazení veškerých

²⁶⁷ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 12.

nákladů zbylo 5 zlatých a 82 krejcarů.²⁶⁸

Jak již jsem výše popsala v kapitole Žáci, chudých dětí, které potřebovaly podporu, bylo poměrně velké množství. Nebýt sponzorských darů a hojných sbírek pořádaných obcí i okresem, nemalá část z nich by školní výuku nemohla nikdy absolvovat. Den po Štědrém večeru 1888 a následně 6. ledna 1889 sehrály děti školní hru „Cizinci o Štědrém večeru“ s velmi výrazným úspěchem, neboť se vybralo 44 zlatých a 65 kr. Za tyto vybrané peníze byly nakoupeny látky na obleky a 26. ledna byly rozdány těm nejchudším.²⁶⁹

Dne 25. prosince 1889 sehrála na žádost řídícího učitele Drahoňovského zdejší ochotnická společnost divadelní hru. Vybírat se mělo na žákovskou a učitelskou knihovnu. Výtěžek byl 19 zlatých a 94 korun, které přijal p. starosta Petr Hýsek do obecní pokladny.²⁷⁰

Poslední v kronice zaznamenané představení sehráli žáci 6. a 7. ledna 1906 ve večerním sále pana Josefa Nepasického, místního hostinského.

8.1.2. Dynastické slavnosti

České země byly až do roku 1918 nedílnou součástí Rakouské monarchie. Habsburská vládnoucí dynastie se pyšnila svoji starobylostí a významná jubilea jednotlivých panovníků, výročí jejich sňatků nebo státní pohřby byly významnými událostmi, které se oslavovaly po celé monarchii.

Nejinak tomu bylo i v malé podhorské obci Dolní Hamr. Jaro roku 1879 přineslo významnou událost v podobě oslav 25. výročí zasnoubení císaře Františka Josefa a císařovny Alžběty. Místní škola se již od časného dubnového rána horečně připravovala na nadcházející oslavu. Okolo osmé hodiny ranní byli všichni žáci nastoupeni a připraveni před školou. Před vchodem školy pak byly za přispění všech školáků zasazeny dva lípové stromky. Jeden byl pojmenován František Josef, druhý Alžběta. „Učitel Antonín Morávek upozornil dívky několika slovy na význam té slavnosti. A po zasazení stromků, kterých se po řadě všechna mládež zúčastnila přikrnujíc na kořeny stromků hlíny, šlo se do chrámu páně k bohoslužbám Božím.“²⁷¹

Tyto tzv. stromkové slavnosti byly velmi oblíbené a památné stromy se vysazovaly při mnoha slavnostních příležitostech. Velkolepé oslavy připadly také na 10. květen roku 1881. Ve všech větších i menších městech a vsích rakouského mocnářství se oslavovalo zasnoubení císařského prince Rudolfa s královskou princeznou Stefanií Belgickou. Na velkou událost se připravovala celá škola již několik dní dopředu: „... školní děvčata sbírala po loukách a zahradách květiny, aby uvila velké věnce kolem obrazů J. V. císařského prince Rudolfa, pak J. V. Císaře Pána aj. (...) Chlapci zase po vyučování vykopali díry pro památné stromy. Večer ze všech stran ozýval

²⁶⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 16.

²⁶⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 38.

²⁷⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 41.

²⁷¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 11.

*se zvuk mozdířů a veliké ohně po vrších ukazovaly na památný příští den.*²⁷²

Na význam těchto státnických oslav ukazuje také fakt, že byly především ve školní a zčásti i kronice obecní detailně popisovány a byla jim vždy věnována značná pozornost: „*V tento veleslavný den již časné z rána opět se ozývaly zvuky mozdířů a prapory vlály leckde na domě. Po osmé hodině ranní shromáždili se všechny žáci obojího pohlaví slušně oděné a děvčata jala se ověřiti obrazy ... Pak seřadivši se před školní budovou, chlapci z levé a děvčata z pravé strany a sázeli památné stromy. Po nasazení těchto stromků, řídící učitel Václav O. Drahoňovský upozornil děti krátkou řečí na význam té slavnosti. Poté řeči všechny děti provolaly třikrát „sláva“ J. V. Císaři Pánu a Jeho Paní a konečně třikrát sláva J. C. vznešené rodině. Pak zazpívaly národní hymnu. Potom šly s pány učiteli na slavné služby Boží, odbývající se v držkovském chrámu Páně.... Po skončení služeb Božích šly zase všechny školní děti slušně nazpět do své školy, kde jim byly rozdávány obrázky vznešených snoubenců darovaných na památku tohoto dne velectěným panem Jáchymem Nykrynem školním dozorcem a mlynářem mezivodským.*“²⁷³

8.1.2.1. František Josef I.

Pravidelně se slavila jubilea a výročí vlády František Josef I., panovníka, který stál v čele monarchie téměř sedmdesát let. Na 2. prosince 1898 připadla oslava jeho padesátiletého panování. „*Mládež dolnohamrovská odebrala se ráno do chrámu Páně v Držkově. Kde byla přítomna slavným bohoslužbám. Po bohoslužbách, jimž obcovalo množství zbožného lidu, zapěli kněží Te Deum a mládež rakouskou hymnu národní.*“²⁷⁴

Dne 30. dubna 1908 tomu bylo již šedesát let, co usedl na panovnický trůn. „*K mládeži promluvil vzletně ředitel školy, načež vysázeno bylo 22 lip. Vlastní oslava (...) se konala 2. prosince 1908 v kapli školní, kde shromážděno žactvo dolno i hornohamrovské s učitelstvem.*“²⁷⁵

Poté byla přednesena báseň „*V den slavný*“ a zapěna národní hymna rakouská. Krom výročí vlády, se pochopitelně každoročně oslavovaly i narozeniny členů vládnoucí dynastie. Na 18. srpna 1910 připadly již 80. narozeniny císaře Františka Josefa I. Tato významná událost poskytla řediteli Dolenskému, upřímnému obdivovateli habsburského státu, vítaný prostor k zamyšlení: „*Nám Čechům, kteří sami od věků největšími překážkami a utrpeními kráčíme, jest proto panovník těžce zkoušený, tak drahý. Na tomto místě vzpomínáme hlubokého smyslu mocnářova pro vše dobré, vznešené a krásné, pro kulturní a hospodářský rozvoj naší říše, zvláště Čech, a velkých zásluh, kterých sobě získal vznešený mocnář svojí mírumilovnou politikou, pod jejíž záštitou*

²⁷² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 13.

²⁷³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 13-14.

²⁷⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 53.

²⁷⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 53.

vybudovány a utuženy veškeré naše národohospodářské organizace, jež budí úctu dnes nejen doma, nýbrž i daleko za hranicemi mocnářství a jež dějiny zajisté plnou měrou ocení. ²⁷⁶

Dokonce ani příchod války nikterak nestál v cestě významným oslavám. Druhý válečný rok se tak 18. srpna 1915 slavilo již 85. výročí narození císaře Františka Josefa, který byl v té době již 68 let rakouským císařem. Velké slavnosti se účastnili žáci, učitelé, úřední osoby i všichni obyvatelé obce. Projev, plný vzletných slov a podpory Jeho Veličenstvu i jeho bojující armádě, pronesl ředitel Adolf Dolenský. „... ředitel také zaslal při té příležitosti jménem svým, učitelského sboru a dítek písemný holdovací projev c. k. okr. hejtmanství, aby na příslušných místech byl tlumočen, taktéž stylizoval holdovací telegram obecního zastupitelstva Velkých Hamrů.“ ²⁷⁷

8.1.3. Sláva vítězům

Během války, více než kdykoli předtím, bylo nutné posilovat pocit sounáležitosti v jinak tak nesourodé Rakouské monarchii. Pravidelně se konaly oslavy na paměť vítězných bitev. Dne 5. prosince 1914 se oslavovalo dobytí Bělehradu (2. 12. 1914). Školní kaplí znělo opět Te Deum, stejně jako o týden později, 13. července, ku příležitosti oslav úspěšné rakousko-německé východní ofenzivy, kdy se podařilo vytlačit ruská vojska. „... škola i školní pozemky byly za tou příčinou ozdobeny od 11. – 15. července prapory a všechny školní prostory zelení a kvítím, zvláště obrazy Jeho Veličenstva. ... A tak projevil se i výchovný ráz uspořádaných slavností u mládeže a působil dětmi na rodiče v ohledu patriotického smýšlení.“ ²⁷⁸

Několikrát byly také uctěny památky padlých vojáků, pocházejících z Velkých Hamrů. Na jejich počest byl mezi dvě lipky vztyčen prostý kříž s nápisem „Památce padlých hrdinů z Velkých Hamrů.“ ²⁷⁹

Poslední významnou událostí, která se připomněla po celé monarchii, bylo korunování nového císaře. Karel I. nastoupil na trůn 21. 11. 1916 po svém prastrýci Františku Josefovi: „Holdovací stromková slavnost na paměť nastoupení trůnu Jejich veličenstev císaře Karla I. a císařovny Zity konána byla před školou o půl deváté ráno dne 10. května za hojné účasti všech vrstev obyvatelstva. Vysazeno bylo na příštím náměstí pod školou lipové stromořadí. Přitom předneslo žactvo měšťanské školy slavnostní sbory a případné vlastenecké básně. Po politickém proslovu ředitelově zapěli přítomní nadšeně Rakouskou hymnu národní.“ ²⁸⁰

²⁷⁶ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 82.

²⁷⁷ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 146.

²⁷⁸ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 146.

²⁷⁹ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 176.

²⁸⁰ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 175.

8.1.4. Nová republika

Po první světové válce rychle mizely ze stěn obrazy Jejich Veličenstev, spálily se rakouské prapory a státní znaky. Sláva, vděk, obdiv a radost měla nyní patřit novým hrdinům, těm, kteří se zasloužili o vznik národního a demokratického státu Čechů a Slováků. Dne 7. listopadu se na obecné škole ve Velkých Hamrech konala oslava k vyhlášení samostatnosti. Po tradiční bohoslužbě promluvil k žákům i učitelům ředitel Dolenský:

„Drazi přátelé,

Slavíme největší svátek, svátek zrození vlasti a odluky od nadvlády německorakouské. Dnes všichni jsme svobodnými občany ve svobodné, samostatné vlasti. Zmizela pouta stará, dýcháme volně, pryč s přetvářkou, jež nás hyzdila. Není již tyranů, jež nás bičovali, trýznili, mozek otupovali, prsa drásali, mravně i tělesně hubili. Jsme sami sobě zachovávaní, celý národ pospolu v jednotě citění a konání. Skláníme hluboko čela svá před muži, kteří sejmuli naše pouta, děkujeme svým osvoboditelům, kteří jako psanci v dým světového požáru pro blaho vlasti pracovali, děkujeme volnému mysliteli, občanu Masarykovi a jeho věrným druhům, děkujeme všem našim věrným poslancům a zástupcům v Národním výboru, obzvláště vděčně vzpomínáme statečných legionářů, kteří za hranicemi chrabře za ni se bili, krev svou prolévali i životy své položili. Budiž naše vděčná paměť. Chceme všichni síly své věnovati jen blahu vlasti a národa. Jen jim náleží naše práce a snažení, naše jmění i život. Třímajíce prapor svobody, rovnosti a bratrství, chceme sloužiti ideám pravdy a práva, krásna a dobra. A tak jen staneme se hodnými svých osvoboditelů, budeme důležitým členem v rodině národů ve vlasti volné a šťastné. Drahé vlasti a jejím osvoboditelům naše hřímání Sláva!“²⁸¹

Po projevu poprvé zazněla nová hymna Československého státu, *Kde domov můj*. Školu namísto rakouského orla ozdobila československá trikolóra, stejně jako většinu domů v obci. „... všechna obec byla osvětlena, a zástupové lidu s lampiony konali průvod za zpěvů na místní hřbitov, kde řečněno a přitom spálen obraz císařův.“²⁸²

Velkolepé oslavy byly nepřekvapivě určeny prezidentu Masarykovi. Zde je popis jedné z nich: „... dne 7. března 1920. Zdejší školy oslavily prezidentovy narozeniny již v sobotu 6. 3. po oba dny však vládl na škole prapor v národních barvách. V sobotu do 10. hodin mělo vyučování slavnostní ráz. O 10 hodině shromáždily se školní děti do vyzdobené tělocvičny se svými učiteli. Obraz pana prezidenta byl ověnčen a ozdoben praporky. Přítomni byli pánové z obecního zastupitelstva a místní školní rady. Děvčátko třetí třídy obecně předneslo před obrazem pana prezidenta veršované blahopřání, jež složil ředitel školní. Na to přednesl ředitel školní nadšený proslov a povolal panu prezidentu nadšeně třikráte Sláva! Následovala národní hymna, již všichni

²⁸¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 193.

²⁸² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 194.

nadšeně zpívali. Potom střídaly se básně vlastenecké a zpěvy, jež přednášely školní dívky. Na konci poděkoval ředitel všem za účast a provolal dalšímu rozkvětu republiky nadšeně Na zdar! V neděli pořádalo obecní zastupitelstvo na počest narozenin pana prezidenta v Sokolovně veřejnou schůzi, na niž opětovně promluvil o panu prezidentovi ředitel školní a srdečně Mu blahopřál, aby dlouho byl živ a zdrav, a dočkal se též hospodářského rozkvětu vlasti a národa československého, jež osvobodil.²⁸³

Stejně jako jmeniny a narozeniny nových státníků, oslavovala se i výročí založení republiky či dny spojené s hrdiny české historie, jako byl Jan Hus, Jan Amos Komenský či Karel Havlíček Borovský. „Dne 15. listopadu 1920 bylo tomu čtvrt tisíciletí, co Jan Amos Komenský zemřel. Ministerstvo školství a národní osvěty nařídilo, aby v ten den na všech školách bylo prázdno. Škola ozdobena byla praporem, dívky ve svých třídách sešly se ve svátečním oděvu v 8 hodin. Učitel k nim promluvil a význam Komenského vysvětlil.“²⁸⁴

Protože plénum významných osobností národní historie bylo dosti široké, bylo by pro Ministerstvo školství a osvěty vcelku neekonomické k takovýmto oslavám vždy vybízet zvláštními dekrety. Rozhodlo se tak větší míru zodpovědnosti přesunout na vedení jednotlivých škol: „... ukládá se ředitelstvím škol všech kategorií, aby sama dbala toho, aby jubilea vynikajících osobností byla vždy žákům připomenuta a vhodným způsobem ve škole bez podstatné újmy vyučování oslavována. Konané oslavy budiž vždy zapsány v kronice ústavní a ve výroční zprávě budiž podána o nich zpráva nadřazeným úřadům školním.“²⁸⁵

Školy tak měly volnou ruku ve způsobu, jakým významný den svým žákům připomenou. To ředitelům umožňovalo oslavy přizpůsobit podmínkám panujícím na své škole. Jedinou povinností tak zůstávalo zaznamenání těchto oslav do školních kronik. Slavnostním dnem se stal také 21. červen, kdy se uctívala památka popravených na Staroměstském náměstí v Praze. Roku 1921 tomu bylo právě 300 let, co 21 vůdců povstání zaplatilo nejvyšší daň za svoji rebelii proti „Nejjasnější koruně Habsburské“. V novém státě to již nebyli buřiči, ale hrdinové odboje.

Stejně tak legionářům, kteří byli za války považováni rakouskou vládou za zběhy a zrádce císařské koruny, se nyní v nové vlasti dostalo bouřlivého uvítání. Velmi populární byly tzv. Zborovské slavnosti. Po celé republice se připomínala nejslavnější bitva československých legií na východní frontě. Tato bitva se napříště stala skutečnou vojenskou tradicí nového československého státu. Veškeré tyto uvedené oslavy se v obdobném průběhu opakovaly s železnou pravidelností po celá dvacátá a třicátá léta. Vždy byly doprovázené projevy ředitele a učitelů, popřípadě významných osobností obce a někdy i okresu. Děti zpravidla recitovaly básně a zpívaly národní

²⁸³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 207.

²⁸⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část druhá, s. 9.

²⁸⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., kniha druhá, s. 96.

pisně včetně československé hymny. Vyvěšovaly se československé vlajky a často se organizoval průvod vesnicí.

8.1.5. Německá okupace

Změna těchto národních projevů se udála až na samém sklonku třicátých let, kdy došlo nejprve k zabrání pohraničí a nakonec obsazení celých Českých zemí německým vojskem. Pro dlouhodobý plán likvidace českého národa a češství jako takového nebylo samozřejmě žádoucí, aby docházelo k vyzdvihování a uctívání významných národních osobností a událostí. Naposledy se výročí 28. října, památka prvního československého prezidenta a narozeniny Edvarda Beneše slavily ve školním roce 1938/39. Poté se již plně přešlo na německou propagandu.

Od roku 1939 muselo i obyvatelstvo českých zemí slavit úspěchy německého wehrmachtu. Od 3. do 10. října 1939 byl na obecné škole vyvěšen říšský prapor na oslavu kapitulace Varšavy. „... 5. června 1940 vyvěšen na dobu osmi dnů prapor na paměť velikého vítězství německých vojsk na západním bojišti a 14. června 1940 po dobu tří dnů u příležitosti vítězného postupu německé armády do Paříže a úplného vítězství v Norsku.“²⁸⁶

Pravidelně se také vzdávala čest padlým vojákům Třetí říše a jejich spojencům. Největší důraz se však kladl na oslavy spojené s převzetím moci v Německu nebo narozeninami Adolfa Hitlera. Jeho narozeniny se pravidelně slavily vyvěšením vlajky, proslovem o vůdcově velikosti a významu, nakonec zazněla také německá hymna.

Připomínáno bylo i výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Až do osvobození byly potlačeny veškeré projevy české státnosti. Až porážka Třetí říše přinesla možnost na oživení národní identity. Již 28. května 1945 se tak v osvobozené vlasti mohly oslavovat 61. narozeniny prezidenta Edvarda Beneše. „Na hřišti před družstevními domy vykonána ráno v osm hodin společná školní oslava, k níž pozváni rodiče a členové NV. Ředitel škol vzpomněl v projevu osudného 24. listopadu 1938 (...) vděčně mluvil o prezidentově výročí prezidenta Budovatele. (...) Opět po půlsedmém roce z hrdel našich žáků zazněla pod azurovou klenbou krásná melodie naší hymny „Kde domov můj“ a „Nad Tatrou se blýská.“ Mnohá tvář rodičů a žáků zalykala se perličkami vytrysklých slz.“²⁸⁷

Další oslavy vítající návrat demokratického státu samozřejmě hojně následovaly a vrátily se do své prvorepublikové podoby.

²⁸⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk VH II., část třetí 1939/40 (nečíslováno).

²⁸⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk VH II., část třetí 1944/45 (nečíslováno).

8.2. Školní inspekce

Škola vždy byla státní institucí. Jejím nejdůležitějším posláním bylo a je formovat nové občany a každý stát si tak neodepře jistou formu kontroly nad touto veledůležitou institucí. Nejvýraznější kontrola škol probíhala skrze úřad školní inspekce.

V době založení školy v Dolním Hamru roku 1868 byl školním dozorcem, až do zřízení okresních inspektorů, pan P. Jan Čermák, děkan v Rovensku na Tejně. Po něm byl jmenován prvním okresním školním inspektorem semilský duchovní p. Sohalk, děkan v Lomnici. Byl to „... muž velice vzdělaný. Bohem požehnaný řečník, přítel mládeže i učitelstva, kavalír skutkem přicházel do škol obyčejně v průvodu pana c. k. okresního hejtmána a přítele svého Havlea.“²⁸⁸

Dále se úřadu inspektora chopil František Ryšavý, učitel obecné školy. V červnu 1882 se stal inspektorem František Streit, ředitel měšťanské školy v Lomnici nad Popelkou. Inspekci dolnohamerské školy vykonal 22. června 1885 a 18. června 1886. Po něm převzal post, z rozhodnutí zemské školní rady, Jan Kamenický. Ten také 16. listopadu 1886 zavítal do Dolního Hamru, aby zde vykonal školní inspekci. Inspekce byly obvykle prováděny pravidelně každý školní rok. Jan Kamenický zastával svůj úřad školního inspektora až do roku 1906, kdy se pro nemoc musel svého úřadu vzdát. Nahradil ho Josef Porteš. „... byl vně povahy ryzí, přítel učitelstva a horlivě se staral o jeho blaho a spokojenost. Rozkvět školství v okrese semilském stále měl na zřeteli a usilovně podporoval rozvoj škol ve Velkých Hamrech. Zaslouhuje tudíž, aby mu zachována byla vždy vděčná paměť.“²⁸⁹

Významným dnem pro dolnohamrovskou školu obecnou byl 22. červen 1909, kdy ji navštívil sám okresní hejtmán Antonín Böhm²⁹⁰ ze Semil. „Prohlédl veškeré místnosti její, pomůcky, výzdobu, školní zahradu a úřední spisy. Pochválil pořádek a čistotu ve škole panující za přítomnosti pana starosty Melichara a továrníka pana Melicha st., podepsal se do Kroniky školní a odebral se na nádraží provázen jsa jmenovanými pány a ředitelem školy.“²⁹¹

Dne 10. srpna 1920 byl novým okresním školním inspektorem jmenován pan František Jánský. Jeho zástupcem byl učitel Jaroslav Hladík z Držkova, ten také navštívil v letech 1921 a 1922 dolnohamrovskou školu. Záznamy o inspekcích nejsou ve dvacátých a třicátých letech nikterak obsáhlé, víme jen, že se kromě kvality výuky jednalo i o nevyhovujících prostorách a stavbě nové školní budovy. Od roku 1925 byl okresním školním inspektorem Josef Skopeček, ten také spolu se zemským inspektorem Bohumilem Pluhařem navštívil 27. dubna 1927 místní obecnou školu ve Velkých Hamrech. Josef Skopeček 31. července 1933 odešel do výslužby. Místo bylo obsazené až

²⁸⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 16.

²⁸⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 206.

²⁹⁰ 15. března 1912 nahrazen ve funkci Eduardem Vichrem

²⁹¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 79-80.

1. prosince 1933 Josefem Bláhou, dosavadním okresním školním inspektorem v Chotěboři.²⁹²

Josef Bláha vykonával svůj úřad až do obsazení Velkých Hamrů německým vojskem 24. listopadu 1938, kdy byl odvolán. Nahradil ho Alfons Urban z Jablonce nad Nisou. „... *Pan školní rada A. Urban na zdejší škole vykonal inspekci v pátek dopoledne 27. října 1939. Toho dne nebyl přítomen vyučování. V ředitelně pohovořil o různých školských záležitostech. Po návrhu ředitele svolil, aby po dobu nedostatku uhlí sobotní vyučování přeloženo bylo na středu odpoledne...*“²⁹³ Urban dohlížel na správné fungování hamrovských škol po celou dobu okupace do roku 1945.

8.3. Školní knihovna a pomůcky

Názornost byla již od dob Jana Ámose Komenského zdůrazňovaný přístup k výuce. Každá škola si tak po svém vzniku pomalu vytvářela vlastní inventář knih, učebnic a vůbec nejrozličnějších školních pomůcek nutných pro výuku. Bohatost takového inventáře pak závisela na finančních možnostech obce a školy.

8.3.1. Školní knihovna

I obecná škola v Dolním Hamru si od počátku svého vzniku budovala vlastní knihovnu. I když není zcela jasné, kterého roku došlo k jejímu faktickému zřízení, je pravděpodobné, že ji zřídil již učitel Antonín Morávek, krátce po založení školy tj. okolo roku 1880. Rozhodně musela existovat před rokem 1883, neboť právě v tomto roce nechal V. O. Drahoňovský, v té době řídící učitel, zhotovit soupis svazků. A vykazoval v něm 80 knih pro žákovskou knihovnu a 40 pro učitelskou.

Ve školním roce 1885/86 obnášela žákovská knihovna již 95 svazků a učitelská měla 61 knih. Podle vyhlášky ministerstva „kultu a vyučování“ z 16. prosince 1885, mělo dojít ke kontrole knihoven žáků na obecných školách. Tato povinná přehlídka žákovské knihovny se na zdejší škole konala 21. dubna 1886. Při prohlídce byly vyřazeny tři svazky „*číslo knihy 27 – Pani Lichnická, číslo 32 – Opuštěnec a číslo 48 – Nalezenec.*“²⁹⁴

Další rok měla knihovna 94 svazků a učitelská již 82. Na mnoha místech školní kroniky se můžeme dočíst, že žáci knihovny pilně užívali. Ve školním roce 1888-9 měla žákovská knihovna dokonce 138 svazků a učitelská 88. Je zajímavé, že nástupce ředitele Drahoňovského, Rudolf Beran, vykazuje v roce 1891 v učitelské knihovně jen 83 svazků a v žákovské pouze 100. Kam se poděly zbylé knihy, není jasné. Poté nám záznamy až do roku 1907 chybí.²⁹⁵

Až dočasný zástupce Rudolfa Berana, Jaroslav Kripner, za přítomnosti školního dozorce Josefa Pechynky a starosty Josefa Melichara, znovu zjistil 29. prosince 1907 stav knihovny – žákovská měla tehdy 358 čísel a učitelská 251. Mimo toto, vykazuje ještě 36 divadelních her pro

²⁹² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 227.

²⁹³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1939/40 (nečíslováno).

²⁹⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 25.

²⁹⁵ Byly také zničeny Rudolfem Beranem

mládež, 90 učitelských příruček a učebnic a 73 úředních listů a předpisů čísel. Knihovna pro chudé pak čítala 113 knih.²⁹⁶

Knihovna se tak za „ředitelování“ pana Berana výrazně rozrostla. Některé knihy však musely být „z ohledů zdravotních a estetických“ odstraněny. Blíže však tyto problémy specifikovány nejsou. Ve školním roce 1909-10 se v žákovské knihovně nacházelo 372 svazků, učitelská měla 261 kusů a navíc 110 literárních příruček. O tom, že žáci knihovny pilně užívali, svědčí to, že bylo zaznamenáno 2307 výpůjček. Následující rok vykazuje žákovská knihovna 374 kusů a 35 divadelních svazků,²⁹⁷ knihovna učitelská 264. Dalšího roku vzrostl počet knih v žákovské knihovně již na 407. Roku 1914 ředitel eviduje 412 svazků v knihovně žákovské a 444 v knihovně učitelské.

Během války se krom běžné revize počtu a stavu knih také zjišťovalo, nejsou-li v žákovské knihovně díla, která by byla v nějakém náznaku protirákouská. Výpůjčky byly proto pozastaveny, než učitelé svazky přečtou a posoudí. „*Takže vyloučena jest možnost, aby ze školy dostala se do rukou žactva kniha obsahu pochybného neb závadného.*“²⁹⁸

Od okresní školní rady v Semilech přišlo 3. července 1916 nařízení o druhé revizi, přičemž měly být odstraněny veškeré svazky, „... v nichž budi se sympatie neb obdiv k národům nám nepřátelským, neb náboženská nesnášenlivost k spojencům našim, netečnost k stavu vojenskému a podobně.“²⁹⁹

Učitelská knihovna ve školním roce 1915/16 vykazuje celkem 464 knih, v knihovně žákovské se nacházelo 418, ale nepůjčovalo se. Po roce 1918 se obnovilo půjčování zábavných knih pro děti, které bylo během války přerušeno. Na obecné škole bylo 3015 knih, na měšťanské chlapecké 2313 knih a na měšťanské škole dívčí 1322 knih. Po první světové válce jsou však záznamy o školní knihovně výrazně skromnější a nepravidelné. V roce 1926/27 se například neuvádí počet knih, ale pouze počet 951 výpůjček za uvedený školní rok.³⁰⁰

Ve školním roce 1928/29 došlo na obecné škole ve Velkých Hamrech pouze 584 výpůjčkám. V dalších letech se však počet výpůjček začal znovu zvyšovat až na 1792 za školní rok 1930/31. Ve školním roce 1934/35 zjišťujeme, že „žáci obecné školy přečetli 2105 knih,“ ale opět se neuvádí, kolik knih bylo celkem v knihovně k dispozici. Půjčování knih pak opět klesalo, ale až do školního roku 1938/39 se udržovalo okolo tisíce výpůjček za jeden školní rok. Vlivem tlaku Třetí říše, který naši vlast nejprve připravil o značnou část pohraničí a nakonec zcela pohltit, dochází k zmrazení většiny školních akcí a je přerušeno i půjčování knih. Jak poznamenává ředitel

²⁹⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 36.

²⁹⁷ Výpůjček bylo tento rok 2577

²⁹⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 157.

²⁹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 157.

³⁰⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 126.

Petr Nesvadba: „... nastalými poměry ze žákovské knihovny knihy půjčovány nebyly.“³⁰¹

Další roky se opět půjčovat začalo, ale dřívější úrovně dosáhly výpůjčky až po druhé světové válce.

8.3.2. Školní pomůcky

Množství kvalitních školních pomůcek se rozrůstalo jen velmi pomalu. A řadu pomůcek zhotovovali zde působící učitelé sami. Ze školního roku 1883-4 dostáváme poprvé bližší informace o stavu vybavení školy. Dozvídáme se tak, že školních pomůcek je 107 kusů. „Mimo to jsou dva díly vzorků kreslicích od Eichlera a totiž I. díl obnáší 30 sešitků a II. díl 230 lístků.“³⁰²

Také okresní školní rada čas od času posílala na vybrané školy nějaké důležité pomůcky. V roce 1887 tak do Dolního Hamru dorazil jeden nový glóbus a 39 velkých visících obrazů Jáhnových. Ale řada důležitých pomůcek škole scházela. Řídící učitel Drahoňovský sestavil celý seznam nejdůležitějších školních pomůcek, kterých se škole nedostává: „1. nejdůležitější míry a váhy, 2. visící mapa Moravy a Slezska, 3. některé dějepisné obrazy od Frumara,³⁰³ 4. podobizny spisovatelů českých, 5. rostlinopisný atlas, 6. některou nejnovější kreslicí školu, 7. elektriku, 8. galvanickou baterii, 9. anatomické obrazy.“³⁰⁴

S největší pravděpodobností k částečné nápravě došlo, neboť v dalším roce řídící učitel postrádá již pouze: některé dějepisné obrazy od Frumara, podobizny spisovatelů českých, rostlinopisný atlas a „elektriku.“ Dle inventury provedené prozatímním zástupcem ředitele, Jaroslavem Kripnerem z 29. prosince 1907, bylo ve dvou kabinetech³⁰⁵ a všech třídách evidováno: „61 pomůcek z náboženství, z jazyka vyučovaného 126, ze zeměpisu 175, z dějepisů 32, z přírodopisu 566, z fyziky 392, z počtů 18, z rýsování 7, z kreslení 126.“³⁰⁶

Většina tohoto vybavení se nacházela ve velmi dobrém stavu, jen některé starší mapy a obrazy již byly evidentně opotřebované. Byl tak proveden i soupis pomůcek, které měly být opraveny, nebo úplně nahrazeny. Ale k tomu nedošlo, alespoň v dohledné době. Některé nové školní pomůcky přibýly až v roce 1909-10 „(...) obraz J. V. císaře Pána pro ředitelnu, „Šírotek“ ilustrovaná kniha od mistra z Alše, Schoberovu mapu Moravy, pět tabulí s přehledem literatury české, šicí stroj a fotografický aparát, koupený z dotace okresního výboru za 120 Korun. Přibýly také tři kované vidlice na mapy, koše na smetí, celkem 9, nové kolečko.“³⁰⁷

Také samotní učitelé velmi často přispívali do školního inventáře. Učitel Macoun daroval do školního kabinetu tři vycpané ptáky, učitel Dubec zase daroval elektrickou žárovku. Na chudé

³⁰¹ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1938/39 (nečíslováno).

³⁰² SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 19.

³⁰³ Frumar Adolf, byl český pedagog.

³⁰⁴ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 35.

³⁰⁵ Fyzikálním a technickým

³⁰⁶ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 36.

³⁰⁷ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 74.

přispívala i okresní školní rada. Posílala do školy učebnice i knihy do žákovské a učitelské knihovny, obrazy a kříže do školní kaple nebo nábytek do jednotlivých tříd. Ředitel pak ještě dokoupil: „*hnízdo krahujčí (8 K), vřešťana rezavého (34 K) a srnce (60 K)*.“³⁰⁸

Také ve školním roce 1912 byl přírodopisný kabinet opatřen novými exempláři. Žáci mohli napříště obdivovat sojku, kachnu divokou, sovu krahujčí, slíпку zelenonohou, tetřívka či dudka. „*Pan Josef Vojtěch, obchodník z H. Hamru, daroval škole stroj na ořezávání tužek v ceně 40 K*.“³⁰⁹

Nejvíce se počet školních pomůcek rozšířil ve školním roce 1912-13, a to jak přičiněním ředitele, učitelů tak i okresní školní rady. „*Přibyla lebka koňská, telecí, srnčí, králičí, potkaní, vydří, kuni, chudozubce a pět lebek ptačích, okované koňské kopyto. Vycpané cvrčaly, ostříž, poštołka, potápka, holub doupňák, králik divoký. Hlásná trouba, 50 zkumavek, 2 baňky, třetí miska, 11 zkamenělin, model lebky i s rozložitelným mozkem, rozkladný trup lidský, 6 dřevěných modelů ke kreslení, 2 Fučikovy mapy okresu Semilského, reprodukce Brožíkova obrazu – Komenský ve své pracovně, reliéf Jaroslava Vrchlického a Svatopluka Čecha*.“³¹⁰

Vybavení školních kabinetů se rozrůstalo i v dalších letech. A postupně přibývaly další a další exempláře vypreparovaných zvířat, ale třeba i Morseův telegraf nebo míče do tělocvičny.

Ve válečném roce 1915 přispěl do sbírky přírodopisného kabinetu odborný učitel Macoun, který daroval vycpanou myšku lesní, izolační stoličku a párek čírek určený k vycpání. Pan Jan Peukert z Plavů daroval vycpaného sokola a sojku, učitelka Marie Dejmková poskytla vzácný výtisk Babičky Boženy Němcové. „*Kromě těchto darů byl zakoupen lihový teploměr a vycpaná slepice-liliputka, c.k. okresní školská rada zaslala A. J. Veselého ozdobné barvy pro vyučování kreslení na školách dívčích 1-9., přístroj k demonstraci jiskrové telegrafie*“³¹¹ v ceně 100 K, píšťalu jazýčkovou za 8 K, dynamo za 24 K a gumovou podložku k vývěvě za 5 K.“³¹²

Ve školním roce 1916 – 1917 přibýly také, většinou díky mecenášům, nové pomůcky. „*Pani Zdena Berková dala pro kabinet srnčí parůžky v ceně 8K, p. Josef Vojtěch pro chudou školní mládež různé psací a kreslicí potřeby za 30 K*.“³¹³

Větší podpora a pomoc pro místní obecnou školu se rozběhla až po první světové válce. Ve školním roce 1918 – 1919 zaslala okresní školní výbor místní škole: „*dynamo elektrický stroj v ceně 150K, libelu v ceně 8K, teploměr v ceně 15K. Pan Vít Hrka, tovární mistr z Bohdalovic daroval škole velkou magnetickou podkovu v ceně 10K, legionář pan Nesvatba daroval korál mořský v ceně 10K*.“³¹⁴

³⁰⁸ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 92.

³⁰⁹ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 105.

³¹⁰ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 119.

³¹¹ druh telegrafie bez drátu

³¹² SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 147.

³¹³ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 180.

³¹⁴ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 209.

Urychleně byla také doplněna zeměpisná výbava školy. Mapy říše rakouské již byly minulostí. Změnila se tvář Evropy a to muselo být zvěčněno na nových mapách a glóbech. Okresní školní výbor zaslal na školu tři mapy Československého státu. V kabinetech přibyla také přesná mapa Slovenska. Jak již jsem se výše zmínila v souvislosti se školní knihovnou, nejsou ve dvacátých a třicátých letech obšírné ani záznamy rekapitulující množství školních pomůcek. Přesto si můžeme z kusých záznamů alespoň částečný obraz o školním vybavení vytvořit. Toto je například záznam ze školního roku 1925/26: „Pro chudé žáky daroval okresní školní výbor 31 učebnic v ceně 229 Kč, pro učitelskou knihovnu 1 výtisk spisu Antonína Janů – O učitelství. Ministerstvo národní obrany zaslalo zdarma 2 obrazy typu našich vojenských letadel.“³¹⁵

Obsáhlou, téměř jednostránkovou, zmínku pak přináší školní rok 1928/29, zde je její část: „Firma Jiří Sohicht a spol. v Ústí nad Labem darovala škole zdejší 32 obrazů dějepisných. (...) Státní nakladatelství na oslavu desetiletého jubilea naší samostatnosti zaslalo pro všechny žáky spis „Naše školy v prvním desetiletí Československé republiky“ (...) zdejší živnostensko-občanská záložna věnovala rovněž kuctění zmíněného jubilea školním dětem 40 vkladních knížek se základním vkladem 10Kč. Ze školních peněz pak zakoupeny veškeré spisy Komenského (270Kč), obraz Dr. Edvarda Beneše (20Kč), indukční glóbus (350Kč), sbírku kovů (200Kč) ...“³¹⁶

I v dalších letech patří mezi nejčastější dárce: Okresní školní výbor, Okresní školní rada, Okresní péče o mládež. Místní Živnostensko-občanská záložna, ale i spolek Československého Červeného kříže, členové místního Rodičovského sdružení a řada místních i vzdálenějších obchodníků. V největší míře se jednalo o dary obrazů, učebnic, nejrůznějších pomůcek pro výuku odborných předmětů, ale také vkladní knížky, školní nábytek, psací potřeby a příspěvky pro chudé žáky.

Každý školní rok se tak vybavení školy rozšiřovalo a inovovalo. Až po obsazení Velkých Hamrů německým vojskem dochází k útlumu. Ze školního roku 1938/39 nemáme žádné záznamy o darech, které by škola získala. Až od následujícího roku byla obecná škola, na příkaz okresního školního inspektora Alfonse Urbana, vybavena pomůckami a učebnicemi vhodnými pro německou výuku: „... objednáno pro školu dílo A. Vogla „Erblehre, Abstammung und Rassenkunde in biblischer Darstellung“ ... od nakladatelství Františka Krause, Liberec, zakoupeno dílo: „Grundlagen, Aufbau und Wirtschaftsordnung des nationalsozialistische Staates.“³¹⁷

I ve školním roce 1942/43 dostala obecná škola ve Velkých Hamrech nové pomůcky. Krom dějepisných a přírodopisných obrazů a dalších německy psaných knih to byly také „dvě mapy Sudet (Říšská župa Sudety).“³¹⁸

³¹⁵ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 111.

³¹⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 170.

³¹⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1939/40 (nečíslováno).

³¹⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1940/41 (nečíslováno).

Později přibyla ještě mapa Protektorátu Čechy a Morava, jinak však během válečných let nebyly sponzorské dary pro školu nikterak rozsáhlé a omezovaly se na několik kusů za školní rok. Docházelo tak k tomu, že chyběla řada pro výuku nutných učebnic a „žáci se musili učit z poznámek, které si psali.“³¹⁹

Výrazněji se školní kabinety a kmenové třídy začaly plnit až po skončení druhé světové války.

³¹⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., část třetí 1943/44 (nečíslováno).

9. Místní školní rada

V této kapitole bych se chtěla pokusit nastínit vznik a vývoj školských rad, se zřetelem na místní školní radu ve Velkých Hamrech. Obecná škola byla jen jedním prvkem sítě zemské školské soustavy. Za své působení a činnost se zodpovídala dalším institucím, místní školní radou počínaje a zemskou školní radou konče. Systém vnější kontroly měl zaručit, že vedení školy nebude jednat svévolně, a že bude dodržovat platná ustanovení a zákony.

9.1. Systém školních rad

Zákon z roku 1873 přisoudil školní obci starost o náklad na budovu a její provoz, školnímu okresu pak starost o platy učitelů a zemskému sněmu starost o opatření finančních prostředků, „*kteřé zemská školní rada na základě rozpočtů okresních určí a za jejich vložení do zemského rozpočtu požádá.*“³²⁰

Vznikl tak systém školních rad. Od centrální zemské školní rady přes okresní až k nejnižším radám místním, které se zřizovaly v každé obci, kde fungovala škola. Výše zmíněný zákon se snažil na místní správu škol přesunout více pravomocí. Starosta obce, v níž byla škola zřízena, se z moci svého úřadu stával předsedou místní školní rady. Své členy v radě měli i zástupci přiškolených obcí. „*... místní školní rada majíc šestiletou dobu svého trvání doplňovala se polovicí členů vždy po třech letech, když odstoupili ze sboru, kdož plných 6 let v něm působili.*“³²¹

Místní školní rady se staraly o školní fond popřípadě také spravovaly finance nadací určených pro školství. Rada dále: „*dohlédala k stavení školnímu, k nářadím, pomůckám, zahradě, a kde třeba i k jiným pozemkům školním (...) dohlédá k návštěvě školní, ustanovuje počátek a konec školního vyučování, podporuje učitelstvo u vykonávání kázně, vyrovnává spory učitelů mezi sebou neb úřady obecnými, pokud spor takový plyne ze vztahu školního.*“³²²

Krom tohoto mohla také místní školní rada hovořit do obsazování učitelských míst. Když se na škole uprázdnilo nějaké místo, podala školní rada návrh tří osob, které by se na místo nejlépe hodily. Dále také rozhodovala o udílení dovolených a posílala zprávy o školní činnosti k okresní školní radě. Povinností rady bylo scházet se pravidelně alespoň jednou měsíčně. Mimořádná schůze pak mohl být vyhlášena kdykoli to okolnosti vyžadovaly. Z místní školní rady jmenovala okresní rada jednoho člena školním dozorcem. Jeho povinností bylo kontrolovat plnění školní docházky a aktivně spolupracovat se správcem školy.

Jak již bylo výše naznačeno, nad místními radami stály okresní školní rady, které spravovaly celý svůj politický okres. „*Předsedou takovéto rady bývá hejtman, dalšími členy jsou*

³²⁰ Šafránek, Školy české, s. 306.

³²¹ Šafránek, Školy české, s. 307.

³²² Šafránek, Školy české, s. 307.

*zástupci těch církví, které mají v daném okrese alespoň 2000 věřících, dále dva znalci školství (často ředitelé škol). K nim se dále řadí zástupci obcí.“*³²³

Náplň práce okresní rady byla široká, kontrola fungování všech škol i školních rad ve svém okrese. Dohlížela na plnění vydaných nařízení, řešila spory, stížnosti z jednotlivých obcí a měst. Zajišťovala školám potřebné pomůcky i případné finanční prostředky na stavby a opravy školních budov. Vydávala povolení k zřizování nových škol. Mohla učitele překládat, řešit jejich případné disciplinární prohřešky a vydávat jim osvědčení o jejich působení.

To byl jen výčet některých z mnoha úkolů a pravomocí, kterými okresní školní rada disponovala. Její nařízení a vyhlášky byly pro místní školní rady a tím i školy závazné a určovaly tak podobu výuky i organizaci školy. I když řada nařízení byla vydávána paušálně pro celý okres, vznikla pro jednotlivé školy i řada specifických vyhlášek, které respektovaly místní poměry a zvláštnosti.

Nakonec ještě několik slov o vrcholku celé pyramidy zemského školství. Nejvyšším dozorčím úřadem byla zemská školní rada. Jen jí byly podřízeny veškeré školy, výchovné ústavy, ústavy pro vzdělávání učitelů, okresní a místní školní rady. Její nařízení určovala podobu celého školství. Po krátkém exkurzu do historie vzniku školních rad, se v dalším pojednání zaměřím již především na Místní školní radu ve Velkých Hamrech, i když samozřejmě v návaznosti na okresní školní radu v Semilech.

9.2. Místní školní rada ve Velkých Hamrech

Školní rady si vedly vlastní záznamy o své činnosti. Protokoly místní školní rady ve Velkých Hamrech nám bohužel nedopřávají příliš prostoru k bádání. Vesměs se jedná o několikařádkové záznamy k jednotlivým schůzím, které navíc nepokrývají kontinuálně mnou sledované období.³²⁴

Vcelku pravidelné, byť strohé, jsou záznamy z let 1883 až 1905. K dispozici však máme také starší protokoly, první již z roku 1875. Z doby první a druhé republiky nejsou protokoly školní rady k dispozici. Dalším zdrojem, skrze který je možné vytvořit si povědomí o místní školní radě, jsou její vyhlášky, dopisy a nejrůznější písemná vyjádření, která můžeme ve fondu MŠR nalézt. Posledním zdrojem o činnosti místní školní rady jsou záznamy ve školní kronice.

Zřízení místní školní rady pro obě obce Dolní i Horní Hamr souvisí se založením zdejší obecné školy. Stejně jako počátky školství vyznačovala se také školní rada zpočátku malou organizovaností. Scházela se nepravidelně, navíc často v nekompletním složení.

Prvním předsedou místní školní rady v Dolním Hamru byl Josef Šír, místní rodák a mecenáš školství, který se významně zasloužil o rozvoj dolnohamrovského školství a jako starosta našel finance na úpravu chátrající školní budovy. Problémů však musela rada řešit mnohem více,

³²³ Šafránek, Školy české, s. 308.

³²⁴ Druhá polovina 19. století až konec druhé světové války

věcným tématem byly platy učitelů. I místní školní rada uznávala, že jsou nedostatečné a snažila se u okresní školní rady prosadit přefazení školy do druhé kategorie platů a tím nevýšení platu učitele nad dosavadních 300 zl. V dopise z 18. ledna 1876 obsáhle zdůvodňuje, co ji k žádosti opravňuje: „... dítě do školy rok co rok přibývá, nízký plat učitele nutí hledati si vedlejší výdělky na úkor výchovy dětí mu svěřených.“³²⁵

Nakonec rada zvýšení platové třídy dosáhla, ale v jiných žádostech byla často neúspěšná. Dlouhodobě se jí například nedařilo vyřešit problém nevyhovujícího prostoru k vyučování. Krátkodobá řešení, jako snaha prosadit polodenní vyučování, byla okresní školní radou zamítnuta. V protokole místní školní rady z 11. 1. 1876 se můžeme dočíst: „Žádáme slavnou c. k. okresní radu školní v Semilech o povolení vyučovat dívky polodenně, jelikož pro 146 dětí je místnost v pronajaté budově od sirotek Balatkových (čp. 6) malá.“³²⁶

Zdůvodnění okresní radu nepřesvědčilo a obec tak musela od plánu upustit a dále hledat vhodnější prostory pro výuku.

9.2.1. Jeden starosta, dvě školní rady

S působením místní školní rady v Dolním Hamru je spojen ještě jeden specifický problém. Jak víme z předchozího popisu, existovaly vedle sebe dvě obce Dolní a Horní Hamr. Legislativně byly spojeny v jeden celek až v roce 1914, ale již předtím byly velmi úzce provázány, protože měly společné zastupitelstvo a také jediného starostu. Místní školní rady zde však působily dvě. Jako první vznikla ta hornohamrovská, protože právě zde byla první obecná škola. O několik let později na počátku sedmdesátých let 19. století se začalo vyučovat i v Dolním Hamru a také zde vznikla nová školní rada. Místní starosta tak byl formálním předsedou obou rad. Někdy se účastnil zasedání v obou, nebo měl v jedné svého zástupce. To jaké radě a tím i škole věnoval větší pozornost, se zčásti odvíjelo také od toho, z jaké části obce starosta pocházel. „... škole v Dolním Hamru lépe se daří i tím, že starostou spojených obcí stal se občan Dolního Hamru Josef Šir.“³²⁷

Úspěchy a vzrůst školy v Dolním Hamru vzbuzovaly u zástupců hornohamrovské rady pocit křivdy. Soutěživost byla silná a každý úspěch jedné školy vzbuzoval nevoli té druhé. Faktem však bylo, že od počátku osmdesátých let 19. století docházelo především k rozvoji školy v Dolním Hamru. Byly zde zavedeny nové předměty, rozšířen počet vyučujících i inventáře školy.

Jedním z ohnisek sporu se staly ženské ruční práce. Místní školní rada v Dolním Hamru dosáhla u okresní rady v roce 1880 povolení zřídit místo industriální učitelky. Tím by zdejší škola dosáhla další výhody a přitáhla by do svých lavic nové žáky na úkor školy v Horním Hamru. Proto členové obecního zastupitelstva z Horního Hamru v červenci 1880 prosadili: „... aby žádost místní dolnohamrovské rady školní in suspens ponechána u c. k. okresní školní rady byla a že bude

³²⁵ SOKA Jbc, fond MŠR VH, opis dopisu okresní školní radě v Semilech z 18. 1. 1876.

³²⁶ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Protokol jednací 1877 – 1896, Protokol z 11. 1. 1876.

³²⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 11.

obnovena pro obě školy, až také škola v Horním Hamru v takovém stavu nacházeti se bude, jako škola v Dolním Hamru se dnes nachází.“³²⁸

Starosta Šír musel nakonec výnos o ustanovení učitelky ručních prací vzít zpět. A celé tři roky trvalo, než bylo místo industriální učitelky v dolnohamrovské škole opravdu zřízeno. Tyto spory se vlekly i v dalších letech, zvláště když byla v Horním Hamru postavena nová školní budova na úkor nové budovy v Dolním Hamru.

Od roku 1882 stál v čele školní rady Čeněk Krupka z Horního Hamru a za čtyři roky ho vystřídal starosta Petr Hýsek. I když se soutěživost mezi oběma radami nevytratila a pověstné „házení klacků pod nohy“ pokračovalo, přece jen již nebylo možné omezovat a brzdit růst dolnohamrovské školy a ta přebrala do budoucna vedoucí úlohu vzdělávací instituce v obci. Díky stavbě železnice a silnice, rozvoji textilního průmyslu obec rostla a přibývalo tak i školou povinných dětí. V roce 1882 tak žádala místní školní rada okres o zřízení již třetí třídy.

9.2.2. Spory mezi školní radou a vedením školy

Nejenom obě školní rady měly mezi sebou nepříjemné spory, práci stěžovaly i napjaté vztahy mezi dolnohamrovskou školní radou a ředitelstvím zdejší obecné školy. V kronice obecné školy v Dolním Hamru nalezneme první zmínku o školní radě v zápise k roku 1881. A hned se od ředitele Drahoňovského dozvídáme o nespokojenosti s prací rady: „*Předseda rady a starosta obce Josef Šír necitelně pohlíží na naši školu. Neboť žádá-li správce školy u něho o jakékoli zaopatření pro tuto chudou školu, vždycky jest špatně odbyt ...*“³²⁹

Můžeme se pouze dohadovat do jaké míry byl ředitel Drahoňovský ve svém výroku spravedlivý, ale již jeho nástupce ředitel Adolf Dolenský připisuje spory spíše „*temperamentnímu charakteru*“ řídícího učitele, než skutečné nečinnosti místní školní rady.³³⁰

Každopádně kritikou výše zmíněný ředitel nešetřil ani v dalších letech. Nesvědomité práci školní rady připisuje i zhoršené chování žáků ve školním roce 1883/4. „*Místo co by prospívala a starala se o prospěch školy a podporovala činnost učitelovu, zlomyslně pracovala špatně a úctu učitelskou před žáky podkopávala. Zvláště školdozorce Jan Chlupáč, neshůdně se zachoval při schůzi m. r. š v červnu t. r. svými nadávkami.*“³³¹

Personální složení místní školní rady k roku 1884 bylo následující: Předsedou byl starosta Čeněk Krupka a školním dozorcem Jan Chlupáč, nově byli zvoleni Petr Hýsek a František Berka, namísto dosavadních členů Jana Svárovského a Petra Havla.

³²⁸ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 11.

³²⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 16.

³³⁰ Podrobněji viz. kapitola Učitelé (Drahoňovský a Spory s místní školní radou)

³³¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 19.

Lví podíl na budování nevraživosti mezi radou a vedením školy měl zřejmě opravdu na svědomí ředitel Drahoňovský. Ten odmítal pro nového a školní radou určeného školníka uvolnit školní byt. Nový předseda školní rady Petr Hýsek se nápravy dožadoval i soudně, ředitel musel nakonec ustoupit. Rada však komplikace, které ji Drahoňovský působil, nechtěla přejít bez povšimnutí a připravila odvetu. V měsíci lednu roku 1886 se zaměřila na jednoho z jeho „věrných“ stoupenců, učitele Antonína Ponce. Dle ředitele Drahoňovského se ho snažili neprávem všemi možnými způsoby zdiskreditovat: „... snažili se tak Antonína Ponce jakkoli dostat. Podařilo se jim toho Františkem Blažkem, obchodníkem z Hořeního Hamru, jehož chlapec, žák pana mladšího učitele Ponce, lživě obelstil otce tím, že jej učitel několikrát nechal stát za dveřmi a že nastydl. Toho použila m. r. š. ku své lahůdce, hned se chopila psát žaloby k soudu i slavné c. k. okresní radě školské a nabídla se za svědky, chtějí jej (Antonína Ponce) připravit o existenci. Místní rada školní v Dolním Hamru běže za účel, kterého také neúnavně plní, učitelstvo podkopávají, pronásledovati, týrati, žalovati, uváděti do útraty a ostudy a připravovati ho o čest.“³³²

Ale ani školní rada se skandálům nevyhnula, její člen Jan Chlupáč, školní dozorce, byl obviněn, že kupoval od žáků za velmi výhodnou cenu kradené věci. Byl následně okresní školskou radou uznán vinným a v lednu 1887 propuštěn. Na jeho místo nastoupil prozatímne Antonín Morávek. Další změna v radě, byla vynucena smrtí člena Josefa Sůvy. Jeho místo přijal Josef Melichar, který se zároveň stal novým školním dozorcem, ale ani tato změna horkokrevného ředitele trojtrídky v Dolním Hamru evidentně neuspokojila. Dokonce posteskl: „... škola jakož i učitelstvo nemá pražádných přátel, proto učitelstvu v působení špatně se daří.“³³³

Ani další léta nepřinesla zklidnění a malicherné spory, výtky a vzájemné obviňování se opakovalo až do roku 1891, kdy byl ředitel Drahoňovský z rozhodnutí zemské školní rady odvolán a přeložen do Benešova u Semil.

9.2.3. Nová éra aneb normalizace vztahů

Po nástupu nového ředitele Rudolfa Berana dochází k navázání pozitivní spolupráce mezi školou a místní školní radou. Spory se uklidnily. Souznění mezi oběma institucemi vedlo Adolfa Dolenského až k obdivnému výroku: „Oč požádal, vše škole bylo dáno.“³³⁴

Bohužel z doby „ředitelování“ Rudolfa Berana (1891 – 1909) máme jen velmi málo informací, protože (jak bylo podrobně vyličen v kapitole věnující se učitelstvu) neznámo z jaké příčiny většinu úředních záznamů zničil. Víme tak pouze, že v roce 1902 vystřídal Petra Hýska v úřadu starosty i předsedy místní školní rady Josef Trdla z Hořeního Hamru, ten oba úřady zastával až do května 1905. V tomto roce došlo k další změně: „... obecním starostou a předsedou

³³² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 29.

³³³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 30.

³³⁴ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 58.

*místní školní rady obou obvodů školních zvolen pan Josef Melichar, obchodník z Hořeniho Hamru.*³³⁵

Celistvější záznamy o činnosti a fungování rady máme k dispozici až od roku 1909/10. V tomto roce byl předsedou místní školní rady opět zvolen starosta obce Jan Melichar, zástupci byli školní dozorce Václav Kapras, podnikatel Adolf Hájek a stavitel František Cikán. Náhradními členy byli, hostinský František Berka a krejčí Rudolf Koudelka.³³⁶

V roce 1914 se odehrála významná změna v organizaci místní školní rady. V tomto roce došlo ke splynutí obou částí v jednu obec Velké Hamry, stejně tak začala fungovat pouze jedna místní školní rada. Členy byli zvoleni: „... pan Václav Kapras, truhlář, Josef Vojtěch, knihař, Albert Vosátka, stavitel, Vojtěch Krupka, rolník, Josef Trdla, rolník a Celestýn Matura, hostinský. Náhradníky: domkař Pavel Lufinka a Emil Patrman. Školním dozorcem I. obvodu jmenován Václav Kapras, v II. obvodu Vojtěch Krupka. Předsedou byl stále starosta Josef Melichar.“³³⁷

Obvykle se zasedání místní školní rady účastnili také ředitelé místních škol. Za Dolní Hamr to byl ředitel obecné školy a chlapecké i dívčí měšťanky Adolf Dolenský a ředitel hornohamrovské obecné školy František Zelinka.

9.3. Školníci

Jednou z povinností školní rady bylo také jmenovat školníka, proto si zde dovolím malou odbočku o místě školníka zdejší obecné škole.

Školnictví bylo v Rakouské monarchii vedlejším zaměstnáním pro obecního zaměstnance. Nebyla to profese sama o sobě, ale pouze doplňkový přívýdělek. Proto nás jistě nepřekvapí, že školnictví nebylo prováděno příliš poctivě a stížností na nedokonalý úklid byl bezpočet. Příliš nepomohl ani pracovní řád, který místní školní rada vypracovala. Situace se tak zlepšila až po vzniku samostatného státu, kdy se stalo školnictví plnohodnotným zaměstnáním. Školník se staral, často za pomoci své manželky, o celoroční provoz školní budovy. Zametal, umýval učebny, prováděl i údržbářské práce, staral se o vytápění a dohlížel na opravy, byl-li k nim přizván pracovník – specialista. Obvyklé také bylo, že na hlavní prázdninový úklid se sjednávali další dobrovolníci.

Abychom tedy začali po pořádku, je nutné zdůraznit, že přítomnost školníka na obecné škole v Dolním Hamru nebyla dlouho samozřejmostí. Ještě ředitel Drahoňovský prováděl zpočátku úklid a topení sám, za zvláštní příplatek od obce. Od roku 1886 byl prvním školníkem zvolen Josef Dolenský. Po jeho smrti v roce 1890, vykonávala po něm školnictví přibližně jeden rok jeho žena.

Od roku 1892 byl za školníka zvolen Josef Vondráček, který tuto funkci vykonával spolu

³³⁵ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Protokol jednací a výpravny 1883 – 1905, s. (nečíslováno) r. 1905.

³³⁶ SOKA Jbc, fond MŠR VH, výsledky voleb do místní školní rady rok 1909.

³³⁷ SOKA Jbc, fond MŠR VH, protokol ze zasedání 4. 6. 1914.

s úřadem strážníka až do konce srpna roku 1918. Když se svého místa vzdal, bylo nutné hledat za něho náhradu. Do prázdninového úklidu se roku 1918 již pustil nový školník Antonín Pásek. Krom běžných úprav a úklidu, byla provedena také deratizace. Za odvedenou práci dostal 136 Korun. Přičemž ředitel Dolenský nezapomněl poznamenat, že k tomu navíc dostal veškeré prostředky, které mohl k činnosti potřebovat. „*mycí prostředky, kartáče, hadry, lyzol, což stálo na 80K.*“³³⁸

Po výčtu pořízených pracovních potřeb a výše výplaty, která novému školníkovi připadla, se však dovíme zajímavou informací: „*... práce vykonala jeho žena sama v šesti dnech.*“³³⁹

Nelze než obdivovat, organizační schopnosti nového školníka. Jinak bychom však Antonínu Páskovi křivdili, kdybychom ho obviňovali z lenosti. O prázdninách ve školní budově proběhla pod dohledem místní školní rady velká řada úprav, jichž se přímo účastnil nebo na ně dohlížel. Byly vyměněny podlahy, znovu vyběleny zdi. Truhlář upravil židle a lavice a klempíř se postaral o žlaby a okapy. Po Antonínovi Páskovi se do roku 1946 vystřídali na krátkou dobu již jen dva školníci Oldřich Josífek a Pavel Krupka.

9.4. Československo

Po skončení první světové války a vzniku Československé republiky dochází ve Velkých Hamrech ke změně celé správy obce. Na svou funkci rezignoval v roce 1919 starosta i celé obecní zastupitelstvo. Rozpadla se tím i celá školní rada. Aby nedošlo ke zmatkům, jmenovala okresní politická správa v Semilech pro Velké Hamry správní komisi v čele se stavitelem Albertem Vosátkem. Urychleně byla také přemístěna kancelář z domu bývalého starosty do zasedací síně v sokolovně. Prvním tajemníkem se stal člen správní komise Bohumil Hýsek, brzy se však svého úřadu vzdal. Místa se ujala žena bývalého starosty Anna, která již agendu a vůbec situaci v obci velmi dobře znala. Patrně to byla žena velmi schopná: „*občanstvu v každém ohledu vyhovovala.*“³⁴⁰

První schůze nově ustavené správní komise se konala 20. března 1919 a zabývala se právě školstvím. Na schůzi byl zvolen nový školní dozorce pan Josef Vojtěch. Dále se také intenzivně jednalo o školním rozpočtu, ten měl nakonec na rok 1919 činit 15000 korun.

Přelom let 1920/21 přinesl sérii zákonů, které upravily podobu školních rad. Místo okresních školních rad vznikly tzv. okresní školní výbory. Výbory měly fungovat jen přechodnou dobu, dokud nebudou zřízeny župní školní rady. Proměnit se měly i místní školní rady. V Hamrech se „stará“ školní rada naposled sešla 7. prosince 1920.

³³⁸ SOKA Jbc, obec. šk. VH II., s. 200.

³³⁹ Tamtéž.

³⁴⁰ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., s. 198.

„Až do ustanovení nové místní školní rady přešla všechna práva a povinnosti místní školní rady dle nového zákona na předsedu Josefa Vojtěcha.“³⁴¹

Podle nařízení okresního školního výboru se také konaly volby zástupců školy do nové se utvářející místní školní rady. Volby, které probíhaly 7. ledna 1921 v místní měšťanské chlapecké škole, řídil ředitel Adolf Dolenský: „... zvoleni jako zástupcové školy obecné byli odborný učitel František Jancák, odborný učitel Josef Syrovátka, za učitelky zvolena Růžena Kendiková, za školu měšťanskou Adolf Dolenský, Pavlína Šefrová, František Zemánek a učitel Josef Beran.“³⁴²

Poprvé se nově ustanovená rada sešla 28. února 1921. Slovo si jako první vzal tehdy již jednašedesátiletý ředitel Adolf Dolenský: „Před zahájením schůze místní školní rady, zvolené dle příslušného zákona (...) stoje tu nyní v školních zahradách vzpomínám vroucně osvobození této oblasti a národa, a tím osvobození školy a učitelstva od dvou nepřátel, od německého byrokratického útlaku starého Rakouska, a od tíživé jejich nadvlády. Za to děkujeme našemu panu prezidentovi, tatíčku Masaryku, a jeho poslancům. A proto zahajuji schůzi, provoláním na třikrátě Sláva!!!“³⁴³

Po tomto úvodu promluvil ještě Adolf Dolenský o situaci, která na škole panovala před vznikem samostatného Československého státu. Dle následujících slov můžeme usuzovat, že Dolenský, který dříve tak obdivně vzhlížel k habsburskému domu, již plně přijal myšlenku nové republiky: „Ačkoli byli před 28. říjnem 1918 časy pro školu a učitelstvo dobrou otroctví a útlaku, přesto učitelstvo a dřívější místní školní rady i okresní školní rady zákony rakouskými přidrženy ze všech sil pracovaly pro školu, podporovaly vyučování a výchovu dětí v duchu českém a národním. A obec zdejší veliké oběti vždy ráda přinášela zdejšímu školství.“³⁴⁴

Proslov zakončil vizí o poslání a úloze nové školní rady v československém státě: „A jako škola má být ke každému dítěti stejně pečlivou matkou, má skýtatí obraz vědomostí, mravní svobody a cítění národnostního, tak nechť se stane nová místní školní rada hlavní základnou vědomostí, mravní svobody a obětování se obci a národu. (...) vše splývající v jednotné myšlení a touhu v jednotný cíl: blaho a rozkvět republiky a národa. V tomto smyslu se bude ubírat práce noví místní školní rady.“³⁴⁵

Poté již došlo k ustanovení předsednictva. Předsedou se stal nový starosta obce Josef Vojtěch, místopředsedou Josef Brož, poté byla slavnostní schůze ukončena.

V dalších letech se nová školní rada již plně zapojila do podpory školství v obci. Učitelé pak ze svých řad pravidelně volili zástupce do místní školní rady. Bylo to 5 členů z učitelského sboru dolnohamrovské školy. Školní rada dohlížela na plnění docházky, doplňování pomůcek školy

³⁴¹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 9.

³⁴² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 11.

³⁴³ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 13.

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Tamtéž.

a zvelebování školní budovy: „... před začátkem školního roku dala přestaviti a upravití byt ředitelův a po celý rok všemožně na zdejší poměry podporuje činnost školy.“³⁴⁶

Místní školní rada se také zajímala o možnost rozšíření školního obvodu a od roku 1927 se intenzivně snažila o příškolení blízkého Mezivodí a Svárova.

9.5. Oprava školy

Dalším neutuchajícím objektem zájmu místní školní rady byl špatný stav zdejší školní budovy. S nedostatkem prostoru bojovala obecná škola v Dolním Hamru prakticky od doby svého vzniku. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století byla již situace kritická. Již velmi dlouhou dobu se plánovala stavba nové školní budovy, ale najít dostatečné množství financí se stále nedařilo. Tento problém byl podrobně rozpracovaný v kapitole Školní budova, na tomto místě pouze zdůrazňuji, že to byla právě místní školní rada, která řídila jednání s architekty a majiteli pozemků, na nichž měla nová škola stát.

Především v době hospodářské krize bylo pro místní školní radu nadmíru složité shánět finance pro zdejší školství. Okresní školní výbor místní školní radě sice nařídil: „... aby se všemi dostupnými prostředky postarala o úpravu školní budovy tak, aby vyhovovala nejen počtem učeben a příslušenstvím, ale i vzhledem odpovídala požadavkům zdravotnickým.“³⁴⁷

Na druhé straně však neústupně trval na škrtech v rozpočtu obce Velké Hamry. „Okresní školní výbor ve schůzi dne 27. dubna 1929 setrval na škrtech učiněných pro rok 1929, a že pečlivě prostudoval veškeré spisy s rozpočtem související, tedy i protest proti škrtům. Není však v jeho pravomoci schválit požadované přírážky...“³⁴⁸

Celá věc se tak dostala do začarovaného kruhu. Veškeré plány vázly na neschopnosti získat potřebné finanční prostředky. Členy místní školní rady v této době byli: „Josef Brož ředitel konumu a předseda rady, rolník Jáchym Krupka, skladník Josef Kouřil, sklářský mistr Jindřich Hefer, strojívuďce Rudolf Kopal, obchodní zástupce Dobromil Riegel, zedník Josef Samek, obchodní zaměstnanec Antonín Morávek, kameník Josef Pála, obchodník Augustin Tulka, odborný učitel Josef Valta, odborný učitel Jan Drbohlav, odborný učitel Otakar Malý a učitel Karel Fotr...“³⁴⁹

Zdlouhavá architektonická soutěž a celé problémové výběrové řízení tak zůstalo zcela bez užitku. Proto ani intenzivní jednání o stavbě roku 1935 nepřinesla, žádný úspěch. Květnový protokol místní školní rady je tak uzavřen pouze konstatováním: „Nezbývá než naděje, že v příštím roce bude lépe.“³⁵⁰

³⁴⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 133.

³⁴⁷ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 250.

³⁴⁸ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Spisy týkající se stavby školy, dopis Okres. školního výboru v Semilech l. 6. 1929.

³⁴⁹ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH II., (druhá část), s. 225.

³⁵⁰ SOKA Jbc, fond MŠR VH, Protokol z 18. května 1935.

Po obsazení Velkých Hamrů nemáme již o činnosti místní školní rady žádné zprávy. Pro toto období neexistují protokoly místní školní rady a mlčí i kronika obecné školy. Vzhledem k neexistenci těchto pramenů tak není vytvořit popis činnosti rady v letech 1938 až 1945.

Závěr

Dostala jsem se na samý závěr své práce, v níž jsem sledovala vznik a vývoj školství v malé podhorské obci Dolní Hamr (od 1914 Velké Hamry).

Místní obecná škola prošla dlouhým vývojem začínajícím u výuky dětí ve stísněných, nevyhovujících prostorách najatých místností domů a hostinců a postupně přešla až k plně konsolidované výuce ve vlastní školní budově. V prvních letech byly děti svěřovány laikům a neprofesionálním pedagogům, ale od roku 1880 docházelo k profesionalizaci a zkvalitnění učitelského sboru. Každý učitel musel být napříště úspěšným absolventem učitelského ústavu. Rozkvět školy byl přímo úměrný rozkvětu obce. Hospodářský růst a prosperita pramenící z rozvoje zdejšího textilního průmyslu přivábil do obce nové obyvatele a stoupající počet žáků tak uspíšil stavbu nové školní budovy na počátku 90 let 19. století.

Obec zvaná Dolní Hamr těsně sousedila s osadou Horní Hamr, nakonec roku 1914 obě části splynuly v jeden celek pod názvem Velké Hamry. Do té doby a zčásti také po spojení, panovala mezi oběma částmi značná rivalita, která se nevyhnula ani oblasti školství.

Zmíněná řevnivost sice na jedné straně často komplikovala přirozený vývoj a zahlcovala místní školní rady a zastupitelstvo nesčetnými malichernými spory, ale vedla také k přirozené soutěživosti a snaze předstihnout toho druhého. V tomto pomyslném souboji nakonec byl úspěšnější Dolní Hamr. Původně početně menší a mladší část obce převzala, díky vhodné poloze okolo toku Kamenice a nově vybudované železniční dráhy, vedoucí úlohu.

I když hornohamrovské školství mělo delší tradici, byla to právě Obecná škola v Dolním Hamru, která rostla a rozvíjela. Počet tříd stoupal a zastavil se až na sedmi. V roce 1899 byla při obecné škole zřízena i chlapecká škola měšťanská a v roce 1919 se stejného úspěchu dočkaly i dívky. Obě měšťanské školy byly spádovými pro široké okolí a chlapci i dívky z přilehlých vesnic i širšího okolí docházeli za výukou do Velkých Hamrů a lavice tak zřídka zely prázdnotou.

K dobré prosperitě místní školy přispívala i okresní školní rada v Semilech, která tím vyjadřovala podporu ryze české škole ve značně zgermanizovaném okolí. Blízký Tanvald, Šumburk, Smržovka či Jablonec měly výraznou německou komunitu, oba Hamry si však uchovaly po celou dobu své existence český ráz. Slibný rozmach zdejšího školství přibrzdila první světová válka. Všeobecný nedostatek zmrazil i prostředky pro školy a odchod řady pedagogů na frontu ovlivnil i úroveň výuky. Po vzniku samostatného Československa dochází za První republiky k největšímu rozvoji školství v obci. Velké Hamry zažívaly vlnu nového osidlování. Stavba rodinných domů i obecních budov byla každoroční realitou. Nové obchody, hotely, infrastruktura to vše napomáhalo k hospodářskému růstu. Na školu přibývalo dětí, přicházeli kvalitní pedagogové, rozšiřoval se okruh mecenášů a podporovatelů školy. Ke zkvalitnění výuky přispívala řada podnikatelů, institucí i soukromých osob věcnými i finančními dary.

Pozitivní vývoj ve dvacátých letech však vzal za své s příchodem mohutné hospodářské krize. Obec se dostala do silné latence, ze které se zcela neprobrala po celá 30. léta. Zadluženost stoupala až k miliónu korun. Neplněné pohledávky nebezpečně narůstaly, stavební ruch ustal. Peníze se nepodařilo nalézt ani pro školu, která přitom naléhavě potřebovala získat nové prostory. Urgence ze strany okresní školní rady v Semilech narážely na neschopnost obce získat potřebnou finanční částku. Ani po požáru školy v roce 1936 nedošlo k zásadním stavebním úpravám.

K všeobecné skepsi spojené se ztrátou pracovních příležitostí, chudobou a odlivem obyvatel, navíc dochází ke zhoršení mezinárodní pozice Československa. Tlak Třetí říše vyústil v roce 1938 až k záboru českého pohraničí, v obsazeném území se ke zděšení místních obyvatel ocitly i české Velké Hamry. Němci zcela běžně přistupovali k rušení českých měšťanských a často také obecných škol. I ve Velkých Hamrech byly zrušeny obě měšťanské školy, ale obecná škola si svoji existenci zachovala. Došlo samozřejmě k řadě omezení, jako bylo zvýšení výuky německého jazyka, povinné zkoušky z němčiny pro učitele, či povinnost oslav říšských svátků a vojenských úspěchů, přesto však neměly tyto zásahy pro chod školy tragické důsledky.

Zachování školy pramenilo ze skutečnosti, že Velké Hamry byly skutečně osídlené de facto pouze českým obyvatelstvem, německých rodin zde bylo jen několik. V budoucnu bylo jistě v plánu uměřit i život této školy jako ostatně všech českých škol na našem území, naštěstí válečné události nabraly pro Třetí říši nepříznivý směr a české školství tak ve Velkých Hamrech přežilo i válečná léta. Z tohoto důvodu také poválečná obnova vyučování zde probíhala mnohem plynuleji a jednodušeji, než v oblastech, kde během německé okupace české školy zcela zmizely.

Literatura a prameny

A) Prameny

Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, fond: obecné školy, Kronika obecné školy ve Velkých Hamrech I. 1875 – 1890, 224/010, s 42.

SOkA Jbc., Kronika obecné školy ve Velkých Hamrech II. 1910-1945, 224/0101, s 230.

SOkA Jbc., Opisy normálii OŠ VH I., 1878 – 1889, kniha 71.

SOkA Jbc., Konferenční protokoly OŠ VH I., 1879 – 1949, knihy 78-87.

SOkA Jbc., Výkazy docházky a prospěchu OŠ VH I., 1875 – 1953, knihy 1-73.

SOkA Jbc., Konferenční protokoly OŠ VH II., 1883 -1846, knihy 1 – 9.

SOkA Jbc., Hlavní matrika, 1875 – 1937.

SOkA Jbc., Soupis dětí, 1920 – 1922.

SOkA Jbc., Kniha propuštěných žáků OŠ VH II., 1883 – 1932.

SOkA Jbc., fond: místní školní rady, Inventář 36, Místní školní rada VH 1877 – 1936, červen 1975.

SOkA Jbc., Zápisy ze schůzí Místní školní rady, 1877 – 1946.

SOkA Jbc., Spisy Místní školní rady, 1920 – 1936.

FEIGE, Jakub, - KAŠPAR, Jan, Archiv obce Velké Hamry 1886-1945 (48), Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou, inventář 0040/535, únor-září 2004.

B) Literatura

Administrativní lexikon obcí v republice Československé. Díl I. - Čechy. Praha: SEVT, 1927. ISBN (Brož.).

BARTOŠ, Josef. Historiografie okupovaného pohraničí českých zemí 1938-1945: strojopis referátu předneseného na semináři "Bilance výzkumu česko-německých vztahů a německých studií v České republice" konaného v Praze ve dnech 4. a 6. prosince 1996. Česká republika: J. Bartoš, 1996.

BERÁNEK, Jan. Svárovská stávka 1870. Praha 1951.

Berní rula, 8-9 kraj Boleslavský. Zprac.: A. Chalupa, J. Čechura, M. Ryantová. Praha 2001.

BOSÁK, František. Česká škola v době nacistického útlaku. České Budějovice 1969.

Československá vlastivěda. Díl 10. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1931.

Československá vlastivěda. Díl 9. Praha: Sfinx, 1931.

HROCH, Miroslav, Na prahu národní existence. Touha a skutečnost., Praha 1999.

CHROMEČ, Břetislav. Místopisný slovník Československé republiky. 2. dopl. vyd. Praha: Československý kompas, 1929.

KÁDNER, Otakar. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 2. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1931.

KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství. Díl 1. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1929.

KARAUSOVÁ, Marie. Svárovská stávka. Ústí nad Labem 1980.

KASPER, Tomáš. – KASPEROVÁ, D. Dějiny pedagogiky. Praha 2008.

KLEMPEA, Josef. Vodní mlýny v Čechách VII. Praha 2003

KOPÁČ, J., RIEDL, M. Materiály ke studiu dějin pedagogiky. Praha: SPN 1967.

KURFIŘT, J. a kol. Svědectví o zvlášti německého fašismu za okupace na Jablonecku. Jablonec nad Nisou 1984.

LENDEROVÁ, M., RÝDL, K. Radostné dětství? Praha: Paseka, 2006.

NOVÝ, Petr: Kristiánov – Klíč k Jizerským horám. Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou, 2002.

PROFOUS, Antonín. Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. (A-H). Praha: Česká akademie věd a umění, 1947.

RÝDL, Jaroslav. Pamět' Tanvaldska. Turnov: Muzeum Českého ráje v Turnově, 2006.

SCHEYBAL, J., BENEŠ, B., SCHEYBALOVÁ J. Památky Jablonecka. Liberec: Severočeské muzeum, 1969.

ŠAFRÁNEK, Jan. Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. II. svazek 1848 – 1913. Praha: nákladem Matice české 1918.

ŠOLLE, Zdeněk. Dělnické stávky v Čechách v druhé polovině XIX. Století. Praha 1960.

Tereziánský katastr český, sv. 1. Rustikál – kraje A-CH. Zprac.: A. Chalupa, M. Lišková, J. Nuhliček, F. Rajtoral. Praha 1964.

TOMANDL, Mojmír. Dějiny lesního hospodářství v Jizerských horách. Severočeské muzeum Liberec, 1972.

TROSKOVSKÝ, M. Poměry a události svárovské. Praha 1870.

VALENTA, Aleš. Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848-1914. Hradec Králové 2000.

VÁŇOVÁ, R., RÝDL, K., VALENTA, J. Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. Praha: Karolinum, 1996.

C) Sborníky a časopisy

DRVOTOVÁ, L. Stručná historie města Velkých Hamrů. In: Hamrovské listy. Velké Hamry. 1998/1., s. 5.

DRVOTOVÁ, L. Zašlá sláva hamrovských hospod. Hamrovské listy roč. 4/č.2, 2001, s. 6.

DRVOTOVÁ, Libuše. Naše řeka Kamenice. In: Hamrovské listy. Velké Hamry, 1998/2, s. 7.

FEDIUK, František. Byly Velké Hamry velké už před sedmi tisíci lety? In: Od Ještěda k Troskám. Turnov 10 (26), č. 3+4 (2003), s. 108-111.

GROBELNÝ, A. Přírodní bohatství severozápadních Čech r. 1938 z hlediska nacistické ekonomiky. Zpravodaj SÚO, září – říjen 1982, s. 1-4.

GROBELNÝ, A. Školství v tzv. Sudetech po 1. říjnu 1938. Z pozůstalosti dr. L. Pallase, CSc. Zpravodaj Slezského ústavu ČSAV v Opavě, květen – září 1990, s. 33 – 37.

GROBELNÝ, Andělín – PALLAS, Ladislav. K poznání průmyslové oblasti severozápadních Čech za nacistické okupace. Zpravodaj SÚO, červenec – srpen 1970, s. 32 – 48.

HABRMANNOVÁ, Magda. České školství v průmyslových pohraničních oblastech za nacistické okupace. Zprávy SÚO, 1989, červenec – září, s. 5 – 10.

HOFFMEN, Jaroslav. K otázce pracovních sil v severočeském textilním průmyslu v prvním období nacistické okupace. In: Sborník PedF v Ústí n.L., řada dějepisná, 1971, s. 135 – 191.

JOZA, J. Česká menšina v Severních Čechách po Mnichovu. Dějiny a současnost, 1966, č. 11, s. 35 – 37.

JOZA, J. Mnichov a severní Čechy. In: Terezínské listy, sv. 18, Ústí n. L. 1980, s. 85 -87.

JOZA, J. Některé rozdíly v jednotlivých částech zabraného pohraničí. In: Průmyslové oblasti, sv. 3, Ostrava 1971, s. 144 – 147.

JOZA, Jaroslav. Češi a Němci v odtrženém území severních a severozápadních Čech v prvním období nacistické okupace. In: Sborník PF v Ústí n. L., Praha 1971, s. 193 – 252.

KAŠPAR, J. Spolu nebo samostatně? In: Pax Bello Potvor. Sborník příspěvků věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc. Liberec, 2004, s. 242-250.

KAŠPAR, Jan. Nové městské a obecní znaky okresu Jablonec nad Nisou. In: Fontes Nissae – prameny Nisy III/2002. Liberec, 2002, s. 169-187.

KURTIN, Petr. Před osmdesáti lety byla otevřena turistická chata na Muchově. Hamrovské listy roč.7/č.2, 2004, (nečíslováno).

NĚMEC, Petr. Úloha školství při germanizaci českého národa v období okupace. In: Sborník k dějinám 19. a 20. století, sv. 12, Praha 1991, s. 67 – 90.

ROUBALOVÁ, Eva. Obec Velké Hamry. In: Deník Jablonecka. Jablonec 12, č. 263 (11.11.2004), s.19.

PALLAS, L. České školství v severo-západočeské oblasti v letech 1938 – 1945, SLSb, 89, č. 3 – 4, s. 181 – 190.

ŘEHÁČEK, Karel. Školství v okrese Žlutice v letech 1938 – 1945. In: Historie okupovaného území, sv. 2, Ústí n. L. 1998, s. 127 – 150.

Přílohy

Příloha č. 1 Přehled významných letopočtů týkajících se školy a obce 1864 - 1946¹

rok	událost
1844	založení přádelny ve Svárově
1864	byl ustanoven výbor, který připravoval vznik obecné školy v Dolním Hamru
1865	stavba školy byla úředně povolena
1864-66	stavba okresní silnice (vedla ze Železného Brodu do Tanvaldu)
1868	byla vydána zřizovací listina jednotřídní obecné školy
1869	začalo v Dolním Hamru vyučování, škola neměla svoji budovu (přemísťovala se)
1870	30. - 31. března Svárovská stávka
1870	škola přemístěna do budovy hostince u Bejvalíka
1870-75	stavba železniční dráhy, která vedla přes VH ze Železného Brodu do Tanvaldu
1879	škola získala vlastní budovu (bývalý hostinec) a byla rozšířena na dvoutřídní obecnou školu
1884	škola rozšířena na trojtřídní
1894	postavena kaple sv. Anny v Horním Hamru
1892/3	postavena nová budova pro obecnou školu
1894	obec získala poštovní úřad
1898	škola se stala čtyřtřídní
1899	při obecné škole zřízena i chlapecká škola měšťanská
1899	obecná škola měla již pět tříd
1902	k obecné škole přidána šestá třída
1907	zřízena pokračovací průmyslově škola
1910	obecná škola získala již sedmou třídu
1914	spojení obcí Dolní a Horní Hamr spojeny v obec Velké Hamry
1914-15	stavba kostela sv. Václava ve Velkých Hamrech
1916	18.září protržení přehrady na Bílé Desné
1919	zřízena měšťanská škola dívčí
1921	do obce a školy zaveden elektrický proud
1923	při měšťanské chlapecké škole zřízen jednoroční učební kurz
1923 – 24	založení chaty na Muchově
1930	školu navštívil ministr školství a národní osvěty Ivan Dérer
1930	otevřena mateřská škola (1933 zrušena)
1935	měšťanské školy změněny na újezdní měšťanské školy
1936	6. a 9. června požár školy
1937	1. ledna znovu otevřena mateřská škola
1938	24. listopadu Velké Hamry obsazeny německými vojsky
1940	měšťanské školy zrušeny a přeměněny na školu obecnou
1941	uzavřena živnostenská škola pokračovací
1945	reorganizace škol, obnoveny školy měšťanské

¹ Sestaveno na základě Kroniky školy a Kroniky obce (viz. prameny)

Příloha č. 2 Statistiky o počtu dětí na Obecné škole ve Velkých Hamrech 1875 - 1945²

školní rok	počet dětí	Dívky	Chlapci	docházka	prospělo	poznámka
1875 - 1876	166					První rok, k němuž existuje záznam o školní docházce
1876 - 1877	194					
1877 - 1878	176					
1878 - 1879	194					Škola se stala dvoutřídní
1879 - 1880	168					
1880 - 1881	186					
1881 - 1882	?	----	-----			
1882 - 1883	180	84	96			
1883 - 1884	186	88	98	dobrá		Škola rozšířena na trojtřídní
1884 - 1885	204	98	106			
1885 - 1886	196	100	96			
1886 - 1887	180	----	----			
1887 - 1888	187	94	93	86,95 %		Pouze 1 žák s německým mateřským jazykem
1888 - 1889	253	120	133	90,54%		
1889 - 1890	232	101	131	87,73%		
1890 - 1891	175	93	82			
1891 - 1892	186	98	88			
1892 - 1893	195	----	-----			
1893 - 1894	205	-----	-----			
1894 - 1895	212	109	103			
1895 - 1896	223					
1896 - 1897	235					
1897 - 1898	250					Škola se stala čtyřtřídní
1898 - 1899	274	139	135			
1899 - 1900	295	145	150			Obecná škola získala 5 tříd
1900 - 1901	373					
1901 - 1902	335					

² SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I. a Kronika obec. šk. VH II., sestavila Blanka Pokorná

1902 – 1903	336					Obecná škola získala 6 tříd
1903 – 1904	369	183	186			
1904 – 1905	380					
1905 – 1906	366	178	188			
1906 – 1907	373					
1907 – 1908	385					
1908 – 1909	398	223	175	92%		
1909 – 1910	385	200	185	93,08%		Obecná škola získala 7 tříd
1910 – 1911	396	220	176	92,86%		
1911 – 1912	408	224	184	91,76%		
1912 – 1913	378	208	170	92,62%		
1913 – 1914 ³	371	195	176	93,68%		
1914 – 1915	351	180	171	91%		
1915 – 1916	350	183	167	93,65%		
1916 -1917	365	176	189	85%		
1917 – 1918	359	?	?	86,02%		
1918 – 1919	362	188	174	87,56%		
1919 – 1920 ⁴	349	165	184	84,05%		
1920 – 1921	327	170	157	91%		
1921 - 1922	314	153	161	92, 53 %	298	Od tohoto roku začátek školního roku 1. září
1922 – 1923	283	130	153	94, 6 %	272	7 dětí v německé škole ve Svárově
1923 – 1924	222	95	127	97,7 %	200	historicky nejméně zapsaných dětí – v první třídě bylo pouze 15 dětí
1924 – 1925	173	78	95	97, 14 %	165	
1925 – 1926	151	71	80	92,2 %	125	Počet tříd snížen na čtyři
1926 - 1927	145	71	74	96, 7 %	130	
1927 - 1928	174	97	77	96, 75 %	167	
1928 - 1929	184	102	82	96,41 %	170	
1929 - 1930	225	111	114	96, 37 %	206	
1930 - 1931	240	121	119	97, 43 %	218	
1931 - 1932	223	120	103	96, 36 %	205	
1932 - 1933	213	114	99	97, 39 %	203	
1933 - 1934	202	105	97	97, 78 %	184	

³ Evidentní pokles školní docházky ve válečných letech

⁴ Po zřízení dívčí měšťanské školy, byly zrušeny dvě třídy školy obecné (pouze 5 tříd)

1934 - 1935	181	101	80	96,62 %	169	
1935 - 1936	173	90	83	96,62%	168	
1936 - 1937	150	77	73	97,68%	146	
1937 - 1938	151	80	71	96,86 %	134	
1938 - 1939	147	81	66	96,79 %	130	Na konci školního roku 131
1939 - 1940	130	68	62	95,88 %	130	
1940 - 1941	166	82	84	93,78 %		6 tříd
1941 -1942	180	91	89	94,73%		
1942 - 1943	221	115	106	92,44%		
1943 - 1944	267	121	126	93,28%		
1944 - 1945	257	128	129	96,05%		

Příloha č. 3 Seznam učitelů na Obecné škole ve Velkých Hamrech do roku 1945⁵

PŘÍJMENÍ	JMÉNO	Doba působení na místní škole	Místo a důvod odchodu z místní školy	Zkouška učitelské způsobilosti/ místo studia	POZNÁMKA
RUDOLF	Josef	1866 - 1873	dále se nevěnoval vyučování	bez učitelského vzdělání	první v pramenech uvedený učitel
BUŘIL	Josef	1873 - 75	dále již nevyučoval, věnoval se svému hospodářství	bez učitelského vzdělání	vedl obecnou školu v jejích počátcích
KOPAL	Jáchym	1875 - 1878	1878 propuštěn a souzen - obtěžoval mladou dívku	bez učitelského vzdělání	
MORÁVEK	Antonín	1878 - 80	již dále aktivně nevyučoval	učitelský ústav v Jičíně	první učitel s odborným vzděláním ve Velkých Hamrech
SIGMUND	Bohumil	1879 - 80	1980 povolán k vojenské službě, na školu se již nevrátil	učitelský ústav v Jičíně	
TŮMA	František	1881	povolán k vojenské službě, na místní školu se již nevrátil	-----neuvedeno-----	strávil na škole pouze jeden měsíc od 1.9 - 1.10.
KRÁL	Jan	1880 - 81	za blíže nespecifikovaný přečin propuštěn	-----neuvedeno-----	později působil v egyptské armádě
DRAHOŇOVSKÝ	Václav	1880 - 91	1891 pro neshody s m. š. r. odvolán, vyučoval v Benešově u Semil	učitelský ústav v Jičíně	jako ředitel
NÁLEVKA	Jan	1881 - 86	odchod na obecnou školu v Bzí	učitelský ústav v Jičíně	spisovatel a básník - vystupoval pod pseudonymem Jan Vřesnivský
NIKRÝNOVÁ	Antonie	1883 - 96	dále již nevyučovala	bez učitelského vzdělání	industriální učitelka
ANTROPIUS	Bohuslav	1884 - 85	obecná škola v Záhoří	-----neuvedeno-----	

⁵ SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I. a Kronika obec. šk. VH II., sestavila Blanka Pokorná

MAŘAS	Jan	1885 - 1900	odchod na obecnou školu do Záhoří	učitelský ústav v Jičíně	
KUČERA	František	1886	odchod na obecnou školu v Nábzí	-----neuvedeno-----	
PONEC	Antonín	1886 - 87	obecná škola v Držkově	učitelský ústav v Praze	odešel po neshodách s místní školní radou
NESVADBA	Čeněk	1887	odchod ze školství, práce u dráhy v Nymburku	absolvent pouze reálného gymnázia	
POKORNÁ	Anna	1887 - 90	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	první učitelka na místní škole
SKLEPNÍKOVÁ	Berta	1888 - 89	1. srpna 1889 propuštěna	-----neuvedeno-----	výpomocná podučitelka
ŠOLK	Josef	1890 - 91	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	
BERAN	Rudolf	1891 - 1909	požádal o uvolnění ze služby kvůli nemoci (zemřel 26. 9. 1909)	učitelský ústav v Jičíně, zkouška učitelské způsobilosti v Hradci Králové	jako ředitel
ŠAUEROVÁ	Františka	1891 - 93	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
ZIKMUND	Bohuslav	1893 - 1900	zemřel 23. července 1900	-----neuvedeno-----	
NOVÁKOVÁ	Marie	1896	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
VOJTĚCHOVÁ	Marie	1896 - 1924	penzionována od 1. 5. 1924 (oční choroba)	učitelský ústav v Praze	industriální učitelka
PETROVÁ	Aloisie	1899 - 1901, 1910 -12	odchod na obecnou školu do Semil	učitelský ústav v Hradci Králové 1901	
KRIPNER	Jaroslav	1899 - 1908	odchod na měšťanku v Tanvaldě	-----neuvedeno-----	
KOVÁŘ	Petr	1900 - 01, 1911 - 12	odchod na obecnou školu do Semil	učitelský ústav v Jičíně 1911	
TITTELBACHOVÁ	Marie	1900 - 05	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
MATOUŠKOVÁ	Aloisie	1900 - 1904	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Chrudimi	
MODROCH	Jan	1900 -05	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	

BALOUN	Josef	1901 - 04	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	
MACOUN	František	1901 - 15, 1921 - 25	1925 penzionován	učitelský ústav v Jičíně	1942 zahynul v Mathausenu
DOSTRAŠIL	Václav	1901 -12	odchod na faru do Držkova	absol. Seminář v Litoměřicích 1899	katecheta
MEJSNAR	Josef	1902 - 05	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	
MOTEJL	Jan	1904 - 09	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
MÜLLER	Jan	1904 - 09	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	
SMRŽOVÁ	Anna	1904 - 11	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Chrudimi 1905	industriální učitelka
DUBEC	Josef	1905 - 1926	1926 zemřel	učitelský ústav v Hradci Králové	
MAŠEK	Alois	1905 - 08	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
ZÁKRAVSKÁ	Jena	1905 - 09	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
BERAN	Josef	1905 - 15, 1918 - 24	odchod na dívčí školu v Nové Pace	učitelský ústav v Jičíně 1899	
RŮŽIČKA	Ladislav	1907 - 08	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	
RACHMANOVÁ	Anna	1907 - 22	odchod na obecnou školu do Držkova	učitelský ústav v Hradci Králové 1909	
RYSOVÁ	Božena	1908	odchod na školu do Železného Brodu	učitelský ústav v Chrudimi	
ŠOLE	František	1908 - 15	nastoupil vojenskou službu	učitelský ústav v Plzni	
MEDOVÁ	Jana	1909	odchod na obecnou školu v Lomnici nad Popelkou	učitelský ústav v Jičíně	27. 6. 1921 zemřela po nehodě na železnici u Hodkovic
KOVAŘÍKOVÁ	Ludmila	1909 - 10	-----neuvedeno-----	soukromý učitelský ústav v Praze u sv. Anny 1909	
CEE	Josef	1909 - 11	1911 nastoupil vojenskou službu	učitelský ústav v Jičíně	padl v 1. světové válce (Halič)
VEČERNÍK	František	1909 - 11	odchod na obecnou školu do Haratic	učitelský ústav v Hradci Králové 1906	

MATOUŠEK	Bohuslav	1909 - 14, 1917 - 1920	1920 penzionován	učitelský ústav v Praze 1907	účast v 1. světové válce
KENDÍKOVÁ	Růžena	1909 - 21	odešla na místní dívčí měšťanku	učitelský ústav v ČB	učitelka němčiny
DOLENSKÝ	Adolf	1910 - 25	1925 penzionován	učitelský ústav v Praze 1886	jako ředitel
KŘÍŽOVÁ	Zdeňka	1911	-----neuvedeno-----	učitelský ústav při klášteře sester Nejsvětější svátosti v ČB	pouze výpomocná učitelka
PIROCH	Josef	1912 - 13	nastoupil vojenskou službu	učitelský ústav v Poličce	padl v 1. světové válce 1914
SYROVÁTKA	Josef	1912 - 13, 1919 - 28	odchod na měšťanskou školu do Zásady jako ředitel	učitelský ústav v Jičíně 1904	
GEISLEROVÁ	Běla	1912 - 21	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Kutné Hoře	
ECKERTOVÁ	Aanastázie	1912 - 22	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Chrudimi	
VLČKOVÁ	Josefa	1912 - 22	1922 odchod na dívčí měšťanku v Železném Brodě	učitelský ústav v Hradci Králové 1908	
JODASOVÁ	Františka	1913 - 14	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Chrudimi	
DEJMKOVÁ	Marie	1913 - 14, 1921 - 22	1922 odchod na obecnou školu do Benešova	učitelský ústav v Jičíně	
ZELINKOVÁ	Žofie	1913 - 17	-----neuvedeno-----	zkouška učitelské způsobilosti v Praze	industriální učitelka
KONFRŠT	Emanuel	1913 - 18	1935 penzionován	učitelský ústav v Jičíně	1927 - 35 jako ředitel
ROSOL	Ferdinand	1913 - 22	odchod na držkovskou faru	absol. Seminář v Litoměřicích	katecheta
FLEKNA	Ladislav	1915 - 17	1917 nastoupil vojenskou službu	učitelský ústav v Jičíně 1911	účast v 1. světové válce
PATOČKA	Josef	1917 - 18	odchod na obecnou školu do Železného Brodu	učitelský ústav v Jičíně	
KONFRŠTOVÁ	Hermína	1917 - 18	pouze vypomáhala	bez učitelského vzdělání	
HLADÍK	Jaroslav	1918	odchod na obecnou školu do Držkova	učitelský ústav v Hradci Králové	

JANČÁK	František	1918 - 24, 1925 - 32	1924 odchod do Štemberku na Moravě, po roce ale návrat	učitelský ústav v Praze	zemřel v roce 1932
ŠEFROVÁ	Pavčina	1919 - 27	odchod na občanskou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Příbrami	
NESVADBA	Petr	1919 - 49	1949 penzionován	učitelský ústav v Jičíně	1937 - 49 ředitelem
DOLENSKÁ	Anna	1919 - 21, 1948	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	industriální učitelka
BARTOŠ	Bohuslav	1920 - 21	1921 odešel ze školství	učitelský ústav v Jičíně	
HNÍDEK	Rudolf	1921	18. 10. odchod na obecnou školu na Šumburku (součást Tanvaldu)	učitelský ústav v Jičíně	
PRŠALA	Antonín	1921	odchod na obecnou školu v Kutné Hoře	učitelský ústav v Jičíně	
BENÁT	Josef	1921 - 22	odchod na obecnou školu v Lomnici nad Popelkou	učitelský ústav v Příbrami	
MARKOVÁ	Božena	1921 - 22	30. 6. propuštěna	učitelský ústav v Chrudimi 1920	
ŠEFROVÁ	Růžena	1921 - 35	1935 penzionována	zkouška způsobilosti v Praze 1898	industriální učitelka
HOROVÁ	Marie	1922 - 23	propuštěna, protože do určeného termínu nevykonala zkoušku způsobil.	učitelský ústav v Praze	učitelka němčiny
JOHANOVÁ	Ludmila	1922 - 23	odchod do obecné školy v Benešově	dívčí učitelský ústav v Litomyšli	
KUDRNÁČOVÁ	Ludmila	1922 - 28	odchod na školu do Železného Brodu	učitelský ústav v ČB, zkouška způsobilosti v Jičíně	
DRBOHLAV	Jan	1922 - 36	odchod na obecnou školu v Lomnici nad Popelkou	Učitelský ústav v Jičíně	absolvoval kurz pro výchovu hluchoněmých a slepců
VODIČKA	Josef	1922 - 23	1923 odchod na obecnou školu do Železného Brodu	učitelský ústav v Hradci Králové 1922	
BARTOŠOVÁ	Ludmila	1923	odchod na obecnou školu v Chuchelně	učitelský ústav v Jičíně	od 30.11 do 1.12

KOPAL	Vladimír	1923 - ?	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Praze	
VOJTĚCH	Jaroslav	1923 - 24	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Hradci Králové	
PLESKOT	Emil	1923 - 28	odchod na obecnou školu v Tuhani	učitelský ústav v Hradci Králové	
FANFULOVÁ	Emilie	1923 - 29	přechod na místní měšťanskou školu	učitelský ústav v Jičíně	učitelka francouzštiny
MACOUNOVÁ	Lidmila	1923 - 38	odchod ze zdravotních důvodů	učitelský ústav v Příbrami	
SITAŘOVÁ	Gabriela	1923 - 24	odchod na obecnou školu v Chuchelně	-----neuvedeno-----	
FELEISCHER	Josef	1923 - 38	1938 zproštěn služby	studium v Krompachu	učitel němčiny
VAGENKNECHT	Jaroslav	1924	odchod na obecnou školu v Tuhani	učitelský ústav v Jičíně	
HLAVÁČ	Stanislav	1924 - 25	odchod na obecnou školu ve Stružinci	učitelský ústav v Jičíně	
FLEKNOVÁ	Hermína	1924 - 28	odchod na obecnou školu do Hořic	učitelský ústav v Chrudimi	
VALTA	Josef	1924 - 37	1937 zemřel	-----neuvedeno-----	od 1934 ředitelem
VALTOVÁ	Alžběta	1924 - 37	1937 penzionována	učitelský ústav v Praze	industriální učitelka - manželka ředitele Valtý
VYSOKÝ	Jiří	1925 - 26	odchod na obecnou školu ve Zbydcích	učitelský ústav v Jičíně	
ZÍTKOVÁ	Jana	1925, 1928 - 29	odešla ze zdravotních důvodů	učitelský ústav v Chrudimi	
VÍTOVÁ	Marie	1926 - 31	odchod na obecnou školu v Plavech	učitelský ústav v Kladně, zkouška v Příbrami	
PTÁČEK	Karel	1926, 1928 - 29, 1930 - 37	odchod na obecnou školu v Mukařově	učitelský ústav v Hořovicích	
URBÁNEK	Václav	1927	odchod na obecnou školu v Rbží	učitelský ústav v Jičíně	

FOTR	Karel	1927 - 63	1963 penzionován	učitelský ústav v Hradci Králové	36let
JIRÁSKOVÁ	Božena	1928	odchod na obecnou školu do Chuchelny	učitelský ústav v Jičíně	
NYČOVÁ	Anděla	1928	odchod na obecnou školu do Bitouchova	učitelský ústav v Chrudimi	
PLÍVA	Josef	1928	odchod do Prahy	učitelský ústav v Jičíně	
KRIPNEROVÁ	Jana	1928 - ?	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Praze	
PATKA	Jaroslav	1928 - 32	Odchod na měšťanskou školu v Libštátě	učitelský ústav v Jičíně	
NOVÁ	Emanuela	1929	odchod na obecnou školu do Semil	učitelský ústav v Čáslavi	
HÝSKOVÁ	Adéla	1929 - 1932	odchod na měšťanskou dívčí školu do Semil	učitelský ústav v Kladně	
OTMAR	Josef	1929 - 30, 1933	odchod na měšťanskou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Praze	
VELOVÁ	Anna	1929 - 36	odchod na obecnou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Kladně	
MALÝ	Otakar	1929 - 39	po obsazení Velkých Hamrů se vzdal místa na škole	učitelský ústav v Praze	
FÓL	František	1930 - 31	odchod na dívčí měšťanskou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Jičíně	
STRNÁDKOVÁ	Adéla	1931 - 32, 1945 - 1947	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Jičíně	
DUBEŠ	Alois	1931 - 33	odchod na měšťanskou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Přerově, zkouška učitelské	
BROUL	Jan	1932 - 33	odchod na obecnou školu ve Vlastiboři	učitelský ústav v Jičíně	

ČURDA	Karel	1932 - 33	odchod na obec. školu v Plavech	učitelský ústav v Jičíně 1932	
MÜLLEROVÁ	Helena	1933 - 34, 1937 - 38	odchod na obecnou školu v Roztokách u Jeseného	učitelský ústav v Jičíně	
MARKOVÁ	Marie	1933 - 42	z rodinných důvodů se vzdala místa	učitelský ústav v Kutné Hoře	
SLAVÍKOVÁ	Amálie	1933 - 38	na vlastní žádost propuštěna, vrátila se na Slovensko	učitelský ústav v Pužové na Slovensku	
METELÁKOVÁ	Anastázie	1934	odchod na chlapeckou měšťanku v Železném Brodě	učitelský ústav v Litomyšli	
DRBOHLAVOVÁ	Vlasta	1934 - 36	odchod na měšťanskou školu v Železném Brodě	učitelský ústav v Jičíně	
JIRSÁK	Václav	1935	nastoupil vojenskou službu	učitelský ústav v Hradci Králové	
KUBÍČKOVÁ	Vlasta	1935 - 36	na vlastní žádost propuštěna	učitelský ústav v Jičíně	
MÍČA	Oldřich	1935 - 38	přechod na místní měšťanskou školu	učitelský ústav v Jičíně	
BERKOVÁ	Vlasta	1935 - 48	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Hradci Králové	industriální učitelka
FEIKLOVÁ	Vlasta	1936	ochod na měšťanskou školu v Zásadě	učitelský ústav v Praze	
MAZÁNKOVÁ	Ludmila	1936	31. 12. 1936 propuštěna	učitelský ústav v Jičíně	
POKORNÝ	Oldřich	1936	odchod na Podkarpatskou Rus (Chust)	učitelský ústav v Praze	
KOPECKÝ	František	1936 - 37	odchod na měšťanskou školu v Lomnici nad Popelkou	učitelský ústav ve Svatém Janě pod Skálou a Hradci Králové	učitel francouzštiny
VELOVÁ	Zdeňka	1936 - 37	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Hradci Králové	
MAŘAN	František	1937	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Hradci Králové	
RUBEŠOVÁ	Jindřiška	1937	-----neuvedeno-----	učitelský ústav v Hradci Králové	
TOMKOVÁ	Helena	1937	-----neuvedeno-----	soukromý učitelský ústav v	

				Chrudimí	
VOJTĚCHOVÁ	Jaroslava	1937 - 1940	propuštěna	ústav Mladá Boleslav	
HOZDA	Vladimír	1937 - 38	odchod na měšťanskou školu v Benešově u Semil	učitelský ústav v Jičíně	
BERÁNKOVÁ	Jaroslava	1937 - 40	1940 propuštěna, důvod nespecifikován	učitelský ústav v Chrudimí	industriální učitelka
MARCEL	Marek	1937 - 60	1960 penzionován	učitelský ústav v Jičíně	
LUBASOVÁ	Františka	1937 - 64	1964 penzionována	učitelský ústav v Chrudimí	
KUBLASOVÁ	Hedvika	1938 - 40	propuštěna z rodinných důvodů	učitelský ústav v Kladně	
ŠLECHTOVÁ	Jiřina	1938 - 40	propuštěna na vlastní žádost	soukromí učitelský ústav v Chrudimí, zkoušky v Jičíně	
RICHTER	Jindřich	1938 - 42	obecnou školu v Popelnicích	učitelský ústav v Jičíně	
ERLBACHOVÁ	Jarmila	1939 - 40	1940 zproštěna služby	-----neuvedeno-----	
KORBA	Jan	1939 - 42	1942 propuštěn pro nemoc	učitelský ústav v Jičíně	
FRANZOVÁ	Gerga	1939 - 43	odchod na střední školu v ČB	německá univerzita v Praze	učitelka němčiny
MELICHAR	Ladislav	1939 - 55	1955 penzionován	vysoká škola technická v Praze	
PETŘÍČEK	František	1940 -41	odchod na obecnou školu v Jbc/n.N.	učitelský ústav v Žatci a v Lounech	
NIGRINOVÁ	Zdeňka	1942	odchod na obecnou školu v Lomu u Mostu	učitelský ústav v Jičíně	
HALAMA	Ladislav	1943 - 45	propuštěn, další působení neuvedeno	učitelský ústav v Jičíně	
PAVLATA	Josef	1945	-----neuvedeno-----	-----neuvedeno-----	

Příloha č. 4 Opis zřizovací listiny Obecné školy v Dolním Hamru

„ Vysoce slavné c. k. mistodržitelství v Praze výnosem ze dne 10. října 1865 č. 52807 daným podle usnesení zastupitelstva Hořenního a Doleního Hamru v protokolech ze dne 13. prosince 1964 a 30. července 1965 právoplatně uzavřených, povolilo, že se v Dolním Hamru má poříditi druhá samostatná škola, a když pozůstavilo to na c.k. okresní úřad, aby na návrh obce v srovnání se školním dozorstvím dítky osad Hamrských k jedné již pozůstávající a k druhé nové škole přidělil, tak se na základě protokolu ze dne 10. listopadu 1865 sepsaného ku škole novězřízené dítky z čísel domovních v Hořenním Hamře: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 95, 96, 97, 100, 102, 111, 113, 118, 119, 126, 129, 130, 132, 138, 139, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166 a 167, pak z celého Dolního Hamru přidělily a mají k novězřizované škole tato stavení pro budoucnost přiškolená zůstat. Za touto příčinou dole psaní za sebe a za své nástupce v právních pronášíme takto:

1.

Patronát školy nově zřízené v plné míře a se všemi povinnostmi, které zákon ustanovuje, aneb přistě ustanoví, přijímá na sebe obec Hoření a Dolení Hamrsko a bude ten samý vykonávati obecním výborem. Na něho tedy náleží, aby veškeré povinnosti patronovi plnil, jemu ale za to propůjčuje se právo podávati na učitelské místo.

2.

Místnost pro školní vyučování a pro byt učitele obce Hoření a Dolení Hamr zříditi a v dobrém zachovati stavu povinna jest.

3.

Školní nářadí a učební prostředky opatřiti a v dobrém stavu zachovávat, náleží na obec Hoření a Dolení Hamrsko.

4.

Obec Dolení a Hoření Hamrsko se zavazuje k vytápění školní světnice dva sáhy polenového dříví a dvacet centů kamenného uhlí učiteli v patřičném čase k svobodnému upotřebování dostaviti.

5.

Obec Dolní a horní Hamr se zavazuje učiteli ustanovenému z obecní kasy mimo byt platiti roční služné dvě stě deset zlatých (210zl.) r.č. ve lhůtách měsíčních předběžně a mají naproti tomu právo sobotáles ustanovený a ostatní výhody neb náklady od přiškolených do této kasy obecní vybírat.

6.

Náboženství v této škole bude vyučovati důstojné farní kněžstvo držkovské a podrobuji se obec Hoření a Dolení Hamr náboženskému učiteli na místě provozu, který by podle §55 šk.řiz. a podle

dekretů vydaných od dvorní komise nad studiem ze dne 17. dubna 1824 č. 2514 a 29. května 1824 č. 3515 dostavovati musela, ročně částku dvanáct zlatých r. č. vyplatiti.

7.

Dávati plat za visitaci školy vyměřený v §134 pol. zřiz. školního a v nařízení vydaném od slavného gubernia dne 8. února 1831 č. 44193 náleží na obecní kasu Hořeního a Dolního Hamru.

8.

Opatřiti vdovu a sirotky po učiteli podle §297 pol. zřiz. školního, přijímá na sebe podle nařízení v tom platících, obec Hoření a Dolení Hamrsko.

9.

Svrchu psané povinnosti beře na sebe způsobem dle práva platným obec Hoření a Dolení Hamrsko a povinnosti ty se prohlašují dle nařízení vydaného od ministeria dne 26. ledna 1854 č. 1138 za obecní povinnost, za níž tato obec jest k společné a nerozdílné ruce zavázána.

10.

Kdyby tuto zřizovací listinu budoucně obec jak Horno tak Dolno Hamrská nějak jinak zřiditi chtěla, ponechává si práva po obapolném usnesení tuto listinu zrušiti a novou dle jejich usnešení zřiditi směla. Tomu na svědomí podepsali jsme se všickni v této listině zřizovací, ježto byla v trojnásobném stejnopisu zdělána, z kterýchžto jeden bude schován u vysoce slavného c.k. místodržitelství, druhý u velebné biskupské konzistoře a třetí u obecního výboru Hoř. a Dol. Hamru.

Stalo se v Hořením Hamře dne 20. března 1868.

Václav Verunác – farář a biskupský vikář, sekretář

Jan Čermák – biskupský vikář a školní dozorce v Rovensku a Tejně

Čeněk Krupka – starosta

Josef Smrtka – výbor

Josef Tyl – radní

Franz Krykorka – výbor

Petr Vedral – výbor

Jan Bartoš – výbor

Franz Vondráček – výbor

Adam Nosek - výbor

Antonín Morávek – radní

Tato listina vyřízena jest podle povolání vysokého místodržitelství ze dne 10. října 1865. Č. 52807 vydaného. C.k.okresní úřad v Železném Brodě dne 17. června 1868.⁶

⁶ SOKA Jbc, Kronika obec. šk. VH I., s. 6-9.

Příloha č. 5. Lidová píseň zachycující svárovské události

Ach světe, ty panuješ, ty ten chudý národ nemiluješ.

Svárovská továrna, ta je hezká, jenže si v ní každý dělník stýská.

Dostali na sebe pána zlého, Palmeho krejčího šamavého.

On, který dříve vymet ledačehož, o tom nevěděli praničehož.

Pěťadvacet roků pracovali, až si svoje hnáty ochroměli.

Když chtěli, aby jim krejcar přidal, hned na ně rakouské vojsko vyzval.

Posledního března právě bylo, když do Svárova vojsko přijelo.

Než ráno vyšla sluneční záře, viděli jsme tu udatné tváře.

U továrny stojí sami stále a snad neměli žádné kuráže.

Kuráž musel palme koupit, než mohli svárovský most obstoupit.

Dělníci chtěli u Palmeho mluvit, on poručil do nich píchati.

Když pátá hodina večer byla, po píchání hned zas střelba byla.

Lidé utíkali mnoho prudce, každý v kapse strčené ruce.

Po boji ta strašná doba byla, když se nacházela mrtvá těla.

Ach tu bylo pláče, nařikání, tu viděti na smrt raněný.

Matky pláčou a ruce spínají, když své známé raněné viděli.

Manželka nařiká pro manžela, ach jak jsem s dítkama osiřela.

Palme ten snad již je spokojený, že na jeho dělníky dal střeleti.⁷

⁷ BERÁNEK, J.: Svárovská stávka, s. 85.

Příloha č. 6 Dobové fotografie z prostředí Obecné školy ve Velkých Hamrech⁸

Nejstarší budova školy v domě Čeněk Krupky okolo roku 1863

Stará škola hostinec u Bejvalíků z roku 1869

⁸ Veškeré fotografie SOkA Jbc, Kronika obec. šk. VH I. a Kronika obec. šk. VH II.

Učitelský sbor Obecné školy 1926/7

Emanuel Konfrst (ředitel 1927 - 35)

Ze slavnosti otevření nové Obecné školy 1928

Ze slavnosti otevření nové Obecné školy 1928

Novostavba obecné školy 1928

Dorost Československého Červeného kříže 1929

Obecná škola před požárem 1936

Budova školy zničená požárem červen 1936

Učitelé obecné a měšťanských škol 1940

Práce žáků na zahradě 1940

Příslušníci Rudé armády v obci 1945

Volák Rudé armády osvobozující Velké
Hamry

